

TOLEDO
BIBLIOTECA PROVINCIAL
Sala *Reserva*
Número *1480*

Res. 1160(3)

R. 376513

C. 1196316

T. 148248

Res. 1160(1)

T. 148224

R. 376550

C. 1196298

Res. 1160(2)

T. 148244

R. 376510

C. 1196314

13 bym^a dble
15 uenilla
1.

215
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150

a hacer doble para la parte posterior 1) 5

La falda en cubo para mangas y botamangas y botamangas 21 2

Planchilla para el calzon y falchilla delanteras 5

Bonete para fatigueros 2 2 $\frac{3}{4}$

Barrera para las capas 8 8 x

Chalon doble 4 2

fusa 1 2 $\frac{1}{4}$

Seada 2 onzas

entretejas

facón 3

Botones 30 musas

Se llevan mangas por diada. Las 20
ropidas se an de sacar 33 onzas de lo
Doble 20 onzas de un solo

18 onzas de
12 onzas de

15 del de ma. de la Concepción 8000
 20 10. Gros marcos pequeños de 1ª Jugué. de 1^a de 2000
 165 65 y 1^a de 2000 2055.

Delgado preboste del Puerto de Colón de mar
 3000, y de 2000 las tres conchinas 3000

2000
 = 315
 Caga 065
 Paga - 250

Paga en 1^a de 23 de junio =

Aurelij Augustini de do
ctrina Christiana li
bri quattuor.

De la Libreria de este Collegio de Theologos
de nos^{ra} man. de esta Ciudad de Toledo.

Ministerio de Educación, Cultura y Deporte
Centro de Estudios II
Bogotá

AVGVSTINVS AD HIERONYMV M EX EPI
stola octava q̄ in scriptura canonica mēdacia non admittuntur: ex decretis distinctione nona Cap. Ego solis.

Libros & Do

Ego solis eis scriptorum qui iam canonici appellantur didici hūc timorem honoremq̄ referre: vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere: aut si aliquid in eis offendero: quod videatur cōtrarium veritati: nihil aliud existimē q̄ mendosum esse codicē: vel non esse affecutū interpretem quod dictum est: vel me minime intellexisse non ambigam. Alios autem ita lego: vt quantalibet sanctitate: quanta ve doctrina polleant: non ideo verum putem quia ipsi ita fenserūt: sed quia mihi per alios autores vel canonicas vel probabiles rationes quod a vero non abhorret: persuadere potuerunt.

Idem Augustinus ex eadem distinctione nona.

Vt veterum librorum fides de hebraicis voluminibus examinanda est: ita nouorum veritas greci sermonis normam desiderat.

Idem Augustinus in epistola prima ad Hieronymum ex eadem distinctione nona.

Libro de del

Si ad scripturas sacras admissa fuerint officiosa mēdacia quid in eis remanebit autoritatis: que tandē de scripturis illis sentētia pferretur: cuius pondere contentiose falsitatis obseruet improbitas.

Ex libro retractationum beati Augustini.

de theozov.

de toledo año de 1575.

Libros de doctrina christiana cum imperfectos cōperissem: p̄ficere malui: q̄ eis sic relictis ad alia tractanda trāsire. Compleui ergo tertium qui scriptus fuerat vsq̄ ad eum locum vbi cōmemoratum est ex euangelio testimonium de muliere que abscondit fermentum in tribus mensuris farine donec fermentaretur totum. Addidi etiam nouissimum librum: & in quattuor libris opus illud compleui. Quorū primū tres adiuant: vt scripturę intelligātur. Quartus autem quomodo que intelligimus proferenda sint. In secundo sane libro de auctore libri quem plures vocāt sapientiam Salomonis: q̄ etiam ipsum sicut ecclesiasticum Iesus filius sirach scripserit: non ita cōstare vt a me dictū ē: postea didici & omnino probabilius comperi non esse hunc eius libri autorem. Vbi autem dixi: his quadragintaquattuor libris testamē

Lucas. xiiii. a.

A ii

ti veteris terminatur autoritas ex consuetudine qua iam loquitur ecclesia vetus testamentum appellauit: apostolus autem non videtur appellare vetus testamentum nisi quod datum est in monte sinai. Et in eo quod dixi de temporum historia sanctum Ambrosium soluisse questionem tanquam coetanei fuerint Plato & Ieremias: me fefellit memoria. Nam quid ille episcopus de hac re senserit: in libro eius legitur quem de sacramentis siue de philosophia scripsit. Hoc opus sic incipit. Sunt precepta quedam.

Prologus.

AVRELII AVGVSTINI DOCTORIS IN LIBROS quattuor de doctrina christiana. Prologus incipit: in quo triplici argumento respondet obtrectatoribus.

Vnt precepta quedam tractandarum scripturarum que studiosis earum video non incomode posse tradi: ut non solum legendo alios: qui diuinarum litterarum opta aperuerunt: sed & aliis ipsi aperiendo proficiant. Hec tradere institui volentibus & valentibus discere: si deus ac dominus noster ea que de hac re cogitantis solet suggere: etiam scribenti mihi non denegat. Quod antequam exordiar: videtur mihi respondendum esse his qui hac reprehensuri sunt: aut reprehensuri essent: si eos non ante placarem. Quod si nonnulli etiam post ista reprehederint: saltem alios non mouebunt: nec ab utili studio ad imperitię pigritiam reuocabunt: quos mouere possent: nisi premunitos preparatosque inuenire. Quidam enim reprehensuri sunt hoc opus nostrum: cum ea que precepturi sumus: non intellexerint. Quidam vero cum intellectis uti noluerint: conati que fuerint scripturas diuinas secundum hac precepta tractare: neque valuerint aperire atque explicare que cupiunt: inaniter me laborasse arbitrabunt: & quia ipsi non adiuuabunt hoc opere: nullum adiuuari posse censebunt. Tertium genus est reprehensorum: qui diuinas scripturas vel reuera bene tractant: vel bene tractare sibi vident. Qui quoniam nullis huiusmodi obseruationibus lectis: quales nunc tradere institui: facultatem exponendorum sanctorum librorum se affecutos vel vident vel putant: nemini esse ista precepta necessaria: sed potius totum quod de illarum litterarum obscuritate laudabiliter aperit: diuino munere fieri posse clamitabunt. Quibus omnibus breuiter respondens: illis qui hec que scribimus non intelligunt:

Prologus.

hoc dico: me nō ita esse reprehendendum: quia hęc nō intelligunt tanq̄ si lunā veterem & nouam sydus ve aliquod minime clarū vel lent videre: quod ego intento digito demonstrarem: illis autem nec ad ipsum digitū meum videndum sufficiens esset acies oculorū: nō propterea mihi succensere deberēt. Illi vero qui etiā istis p̄ceptis cognitis atq; perceptis ea quę in diuinis libris obscura sunt intueri nequierint: arbitrent̄ se digitum quidem meum videre posse: sydera vero quib⁹ demonstrandis intenditur videre non posse. Et illi ergo & isti me reprehendere desināt: & lumen oculorum diuinit⁹ sibi prebere deprecantur. Non enim si possum mēbrum meum ad aliquid demonstrandū mouere: possum etiam oculos attēdere: quibus vel ipsa demonstratio mea vel etiam illud quod volo demonstrare cernatur. Iam vero eorū qui diuino munere exultant: & sine talibus p̄ceptis qualia nūc tradere institui: se sanctos libros intelligere atq; tractare gloriantur: & p̄pterea superflua voluisse me scribere existimāt: sic est lenienda cōmotio: vt quīuis dei magno munere iure letent̄: recordentur se tamen per homines didicisse vel litteras: nec propterea sibi ab Antonio sancto & perfecto viro egyptio monacho insultari debere: qui sine vlla scientia litterarum scripturas diuinas & memoriter audiendo tenuisse: & prudenter cogitando intellexisse predicatur: aut ab illo seruo barbaro christiano de quo a grauissimis fideq; dignissimis viris nuper accepimus: qui litteras quoq; ipsas nullo docente homine plenā noticiam orādo vt sibi reuelarentur accepit triduanis precibus impetrans: vt etiam codicem oblatum stupentibus qui aderant legendo percurreret. At si hęc quisq; falsa arbitretur: nō ago pugnaciter. Certe enim quoniā cum christianis nobis res est: qui se scripturas sanctas sine duce homine gaudent nosse: & si ita est: vero & nō mediocri gaudent bono: concedāt necesse est vnūquemq; nostrum & ab ineunte pueritia cōsuetudine audiendī linguam suā didicisse: & aliam aliquam vel gręcā vel hebręam vel quamlibet cęterarum aut similiter audiendo: aut per hominē p̄ceptorem accepisse. Iam ergo si placet moneamus omnes fratres ne paruulos suos ista doceant: quia momento vno temporis adueniente spiritus sancto repleti apostoli omnīū gentium linguis locuti sunt: aut cui talia non puenerint: nō se arbitrent̄ esse christianum: aut spiritū sanctum accepisse se dubitet. Immo vero & quod per hominem discendū est sine superbia discat: & p̄ quē docetur alius sine inuidia tradat quod accepit. Neq; tentemus eum cui credimus: ne talibus inimici versutiis & peruersitate decepti: ad

A iii

Act. ii. a.

Prologus.

ii. Corin.
xii. a.

Act. x.

i. Corin.
iii. d.

Act. viii.

Exo.
viii.

ipsum quoque euangelium audiendum atque discendum nolimus ire in ecclesias: aut codice legere: aut legentem predicantemque hominem audire: & expectemus rapivusque in tertium caelum: siue in corpore: siue extra corpus: sicut dicit apostolus: & ibi audire ineffabilia verba: quae non licet homini loqui: aut ibi videre dominum Iesum Christum: & ab illo potius quam ab hominibus audire euangelium. Caueamus tales tentationes superbissimas & periculosissimas: magisque cogitemus & ipsum apostolum Paulum licet diuina & caelesti voce prostratum & instructum ad hominem tamen missum esse: ut sacramenta perciperet: & copularetur ecclesiae: & centurionem Cornelium cuius exauditas orationes eius elemosynasque respectas ei angelus nunciauerit: Per o tamen traditum imbuendum: per quem non solum sacramenta perciperet: sed etiam quid credendum: quid sperandum: quid diligendum esset audiret. Et poterant utique omnia per angelum fieri: sed abiecta esset humana conditio si per homines hominibus verbum suum deus ministrare nolle videretur. Quomodo enim verum esset quod dictum est: templum enim dei sanctum est: quod estis vos: si deus de humano templo responsa non redderet: & totum quod discendum hominibus tradi vellet: & de caelo atque per angelos personaret? Deinde ipsa charitas quae sibi inuicem homines modo unitatis astringit: non haberet ad tum refundendorum & quasi miscendorum sibi met animorum: si homines per homines nihil discerent. Et certe spadonem illum qui esaiam prophetam legens non intelligebat: neque apud angelum misit: nec per angelum ei quod non intelligebat expositum: aut diuinitus in mente sine hominis ministerio reuelatum est: sed potius suggestionem diuina missus est ad eum: seditque cum eo philippus: qui nouerat esaiam prophetam: eiusque humanis verbis & lingua quod in scriptura illa textum erat aperuit. Non enim cum moyse deus loquebatur: & tamen consilium regendi atque administrandi tam magni populi a socero suo alienigena sed homine: & maxime prouidus: & minime superbus accepit. Nouerat enim ille uir ex quacumque anima verum consilium processisset: non ei sed illi qui est ueritas incommutabili deo tribuendum esse. Postremo quisquis se nullis preceptis instructum diuino munere quaecumque in scripturis sanctis obscura sunt intelligere gloriatur: bene quidem credit: & uerum est non esse illam suam facultatem quasi ex seipso existentem: sed diuino munere traditam. Ita enim dei gloriam querit non suam: sed cum legit & nullo sibi hominum exponente intelligit: cur ipse aliis affectat exponere: ac non potius eos remittit deo: ut ipsi quoque non per hominem: sed illo intus docente intel-

Prologus.

ligant? Sed videlicet timet ne audiat a domino. Serue nequã dares pecuniam meã nũmulariis. Sicut ergo hi ea quæ intelligunt pdunt cæteris vel loquendo vel scribendo: ita ego quoq; si non solum ea quæ intelligant: sed etiam intelligendo ea quæ obseruēt prodidero: culpári ab eis profecto non debeo: quanq; nemo debeat aliquid sic habere: quasi suum proprium: nisi forte mendacium. Nam omne verum ab illo est qui ait: ego sum veritas. Quid enim habemus qd non accepimus? Quod si accepimus: quid gloriamur quasi nõ acceperimus? Qui legit audientib; litteras utiq; quas agnoscit enũciat. Qui autẽ ipsas litteras tradit: hoc agit vt alii quoq; legere noscerint: vterq; tamen hoc insinuat quod accepit. Sic etiã qui ea quæ in scripturis intelligit exponit audientib;: tanq; litteras quas agnoscit pronunciat lectoris officio. Qui autem præcipit quomodo intelligendum sit: similis est tradenti litteras: hoc est præcipienti quomodo sit legendum: vt quomodo ille qui legere nouit alio lectore non indiget: cum codicem inuenerit a quo audiat quid ibi scriptũ sit: sic iste qui præcepta quæ conamur tradere acceperit: cũ in libris aliquid obscuritatis inuenerit: quasdam regulas veluti litteras tenēs intellectorem alium non requirat per quem sibi quod opertum est detegatur: sed quibusdam vestigiis indagatis ad occultum sensum si ne vlllo errore ipse perueniat: aut certe in obscuritatem prauę sententię non incidat. Quapropter quãq; & in ipso opere satis apparere possit: huic officioso labori nostro non recte aliquem cõtradícere: tamen si huiuscemodí proemio quibuslibet obsistentibus conuenienter videt̃ esse responsum: huius vię quam in hoc libro ingredi volumus: tale nobis occurrit exordium.

Explicít prologus.

Matthel.
xxiii.c.

Ioã. xiiii
a.
ii. Corin.
iiii.b.

INCIPIT LIBER PRIMVS BEATI AVGVSTI
ni de doctrina christiana. Cap. pri. Quod in eum qui tribu-
it dona priora ad vltcrius tribuendū spes ponatur.

Væ sunt res quib⁹ nititur oīs tractatio scriptura-
rū. Modus inueniendi q̄ intelligenda sunt: & mo-
dus pferendi quæ intellecta sunt. De inueniendo
prius: de proferēdo postea differemus. Magnum
onus & arduū: & si ad sustinendū difficile: vereor
ne ad suscipiendū temerium. Ita sane: si de nobis
ipsis p̄sumeremus. Nunc vero cū in illo sit spes
peragendi huius operis: a quo nobis in cogitatioe multa de hac re
iam tradita tenemus: nō est metuendū ne dare desinat cetera: cū ea q̄
data sūt cepimus impēdere. Oīs em̄ res q̄ dando nō deficit: dū ha-
bet & nō dat: nondū habet quō habēda est. Ille em̄ ait q̄ habet da-
bit ei. Dabit ergo habētibus id est cū benignitate vtētib⁹ eo qd̄ ac-
ceperunt adimplebit atq; cumulabit qd̄ dedit. Illi qnq; & illi septē
erāt panes: anteq̄ inciperēt dari esurientib⁹. Quod vbi fieri cepit:
cophinos & sportas satiatīs tot hominū milibus impleuerunt. Si-
cut ergo ille panis dū frangeret̄ accreuit: sic ea q̄ ad hoc opus aggre-
diendū iam dñs p̄buit: cū dispensari ceperint eo ipso suggerēte
multiplicabunt: vt in ipso n̄ro ministerio nō solum nullam patiamur
inopiam: sed de mirabili etiam abundantia gaudeamus.

Quod omnis doctrina vel rerum est vel signorū: & quid hoc
& illud sit. Cap. ii.

Omnis doctrina vel rerū est vel signorū: sed res p̄ signa discunt̄.
Proprie aut̄ nūc res appellauit: q̄ nō ad significandū aliqd̄ adhi-
ben̄t: sicut ē lignū lapis pecus atq; hmōi cetera: sed non illud lignū
qd̄ in aquas amaras moysen misisse legimus: vt amaritudine care-
rēt: neq; ille lapis quē iacob sibi ad caput posuerat: neq; illud pecus
quod p̄ filio imolauit abraā. Hęc nāq; ita res sūt: vt aliarū etiā signa
sint rerū. Sunt autē alia signa quorū oīs vsus in significādo ē: sicuti
sunt verba. Nemo em̄ vtit̄ verbis: nisi aliqd̄ significandi gratia. Ex
quo intelligit̄ qd̄ appellē signa: res eas videlicet q̄ ad significādum
aliqd̄ adhibent̄. Quāobrē om̄e signū etiā res aliqua ē. Quod enim
nulla res est: oīno nihil ē. Nō autē oīs res etiā signū est. Et ideo i hac
diuisione rerū atq; signorū cū de reb⁹ loq̄mur ita loq̄mur: vt etiā si
earū aliquę adhiberi ad significādū possūt: nō ipediāt partitionē q̄
prius de reb⁹ postea de signis differim⁹ memoriterq; teneamus: id
nūc i reb⁹ cōsiderādū eē q̄ sunt: nō q̄ aliud ē p̄ter seip̄as significāt.

Matthei.
xiii. b.

Matthei.
xiiii. &
xv.

Exodi.
xv. d.

De doctrina christiana Liber primus.

Trifaria rerum diuisio & quis effectus earum.

Cap. iiii.

BEs ergo alie sunt quib⁹ fruendū est: alie quib⁹ vtendum: alie que fruunt^r & vtunt^r. Ille quib⁹ fruendū est: beatos nos faciūt. Istis quib⁹ vtendum est: tendentes ad btitudinē adiuuamur: & quasi adminiculamur: vt ad illas q̄ nos btōs faciunt puenire atq; his inhēre possimus. Nos vero q̄ fruimur & vtimur inter vtrasq; cōstituti: si eis quib⁹ vtendum est frui voluerimus: impedit^r cursus noster: & aliquādo etiā deflectit^r vt ab his reb⁹ quib⁹ fruendū est obtinēdis vel retardemur: vel etiā reuocemur inferiorū amore p̄pediti.

Quid sit frui & vti: & q̄līter abusu a patria retardamur. Cap. iiii.

FRui enim est amore alicui rei inhēre p̄pter seipsam. Vti autē quod in vsum venerit ad id qd̄ amas obtinendū referre: si tñ amādū ē. Nā vsus illicit⁹ abusus potius vel abusio nominanda est. Quō ergo si essemus peregrini: qui beate viuere nisi in patria non possemus: eaq; peregrinatione vtiq; miserī: & miserā finire cupiētes in patriā redire vellemus: opus esset vel terrestrib⁹ vel marinis vehiculis: quib⁹ vtendum esset vt ad patriā qua fruendū erat: puenire valeremus: q̄ si amoenitates itineris: & ipsa gestatio vehiculorū nos delectaret: cōuersi ad fruendū his qbus vti debuimus: nollemus cito viā finire: & p̄uersa suauitate implicati alienaremur a patria: cuius suauitas faceret btōs: Sic in huius mortalitatis vita peregrinātes a dño si redire in patriā volumus: vbi btī ē possumus: vtendū est hoc mūdo nō fruendum: vt inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciantur: hoc est vt de corporalibus temporalibusq; reb⁹ eterna & spiritalia capiamus.

Quod res fruibilis trinitas est.

Cap. v.

BEs igit^r quib⁹ fruendū ē pater & filius & spūsc̄tus est: eadēq; trinitas: vna quedā summa res cōisq; oībus fruētibus ea: si tñ res & nō oīm rerū causa sit: si tñ & causa. Nō enim facile nomen qd̄ tantę excellētis cōueniat pōt inueniri: nisi q̄ melius ita dicit^r. Trinitas hęc vnus deus ex quo oīa p̄ quē oīa: in quo oīa. Ita pater & fili⁹ & spūsc̄tus: & singulus qsq; horū deus: & simul oēs vnus deus & singulus qsq; horū plena substātia & simul oēs vna substātia. Pater nec fili⁹ est nec spūsc̄tus: fili⁹ nec pater est nec spūsc̄tus ē: spūsc̄tus nec pater est nec fili⁹: sed pater tantū pater: & fili⁹ tñ fili⁹: & spūsc̄tus tñ spūsc̄tus. Eadē trib⁹ eternitas: eadē incōmutabilitas: eadē maiestas: eadē potestas. In patre vnitas: ī filio cōlitas in spūsc̄to vnitatis cōlitasq; concordia. Et tria hęc vnū oīa p̄pter patrē: cōqualia oīa propter filiū: cōnexa omnia p̄pter spūsc̄tū.

De doctrina christiana

Quod de ineffabilis aliquid a nobis de se ad suam laudem dici voluit. Ca. vi.

Diximus ne aliquid & sonum aliquid dignum deo. Immo vero me nihil aliud quam dicere voluisse sentio. Si autem dixi: non est hoc quod dicere volui. hoc unde scio nisi quia de ineffabilis est: quod autem a me dictum est: si ineffabilis esset: dictum non esset. Ac per hoc nec ineffabilis quidem dicendus est deus: quia & hoc cum dicitur aliquid dicitur. Et sic nescio quae pugna verborum. quoniam si illud est ineffabile quod dici non potest: non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest. Quae pugna verborum silentio cavenda potius: quam voce pacanda est. Et tamen deus cum de illo nihil digne dici possit: admisit humanae vocis obsequium: & verbis nostris in laude sua gaudere nos voluit: nam inde est quod dicitur deus. Non enim reuera in strepitu istarum duarum syllabarum ipse cognoscitur: sed tamen omnes Latinae linguae socios: cum aures eorum sonus iste tetigerit: movet ad cogitandam excellentissimam quandam immortalis naturam.

Quod omnes de deo siue vere siue false cogitantes hunc summum & optimum bonum esse percipiunt. Cap. vii.

Nam cum ille unus cogitatur deorum deus: ab his etiam qui alios & suspicantur: & vocantur & colunt deos siue in caelo siue in terra: ita cogitatur ut aliquid quo nihil melius sit atque subtilius: illa cogitatio conetur attingere. Sane quoniam diversis bonis moventur: partim eis quae ad corporis sensum: partim eis quae animi intelligentiam pertinent. Illi qui de diti sunt corporis sensibus: aut ipsum caelum aut quod in caelo fulgentissimum videtur: aut ipsum mundum deum deorum esse arbitrantur. Aut si extra mundum ire contendant: aliquid lucidum imaginantur: idque vel infinitum vel ea forma quae optima videtur inani suspitione constituunt: aut humani corporis figuram cogitant: sic eam caeteris anteponunt. Quod si unum deum deorum esse non putant: & potius multos aut innumerabiles aequalis ordinis deos: etiam eos tamen putant cuius aliquid corporis videtur excellere ita figuratos animo tenent. Illi autem qui per intelligentiam pergunt videre quod deus est: omnibus eum naturis visibilibus & corporalibus: intelligibilibus etiam: & spiritualibus omnibus mutabilibus preferunt. Omnes tamen pro excellentia dei certatim dimicant. Nec quisquam inveniri potest qui non hoc deum credat esse quo melius aliquid non est. Itaque hoc omnes deum consentiunt esse: quod caeteris rebus omnibus anteponunt. Quod deum cogitans non aliud quam viues & intelligens potest intelligi. Ca. viii.

Et quoniam omnes qui de deo cogitant: vivum aliquid cogitant illi soli possunt non absurda & indigna existimare de deo: qui vitam ipsam cogitant: & quaecumque illi forma occurrerit corporis: eam vitam vivere vel non vivere statuunt: & viventem non viventem anteponunt: eamque ipsam viventem corporis formam quatalibet luce perfulgeat: quatalibet magnitudine pre-

Libert primus.

mineat quantalibet pulchritudine ornetur: aliud ipsam esse: aliud vitā qua vegetatur intelligūt: eamq; illi moli quæ ab illa vegetat: & animat dignitate incōparabili præferūt. Deinde ipsam vitā p̄gunt inspicere: & si eā sine sensu vegetantē inuenerint: qualis est arborū: præponūt ei sentiētē qualis est pecorū: & huic rursus intelligētē qualis est hominū. Quam cū adhuc mutabilē viderint: etiā huic aliquā incōmutabilē cogunt præponere: illā scilicet vitā quæ nō aliqñ desipit aliqñ sapit: sed est poti⁹ ipsa sapiētia. Sapiens em̄ mens. i. adepta sapiētia: anteq; adipsē nō erat sapiēs. At vero ipsa sapiētia nec fuit vnquā insipies nec esse vnq; potest. Quā si nō viderēt nullo modo plena fiducia vitā incōmutabiliter sapientē cōmutabili vitæ antepōnerēt: ipsam quoq; regulam veritatis qua illam clamāt esse meliorem incōmutabilem vident. Nec vspiam nisi supra suam naturam vident: quando quidem se vident mutabiles.

Quæ sit causa impediens hominē a cognitione dei. Cap. ix.

Nemo enim est tā imprudēter insulsus qui dicat: vnde scis incōmutabiliter sapientē vitā cōmutabili esse præferendā? Id ipsum em̄ qd̄ interrogat vnde sciam oībus ad cōtēplandū cōmuniter atq; incōmutabiliter præsto est. Et hoc qui nō videt: ita est q̄si cecus in sole cui nihil p̄dest ip̄is locis oculorū: ei⁹ tā clarę ac præsentis lucis fulgor infusus. Qui aut̄ videt ac refugit: cōsuetudine vmbrearū carnalium inualidā aciē mētis gerit. Paruorū igitur morū quasi cōtrariis flatibus ab ipsa patria percutiūtur homines posteriora atq; inferiora sectantes: quā illud qd̄ esse meli⁹ atq; præstantius cōfitentur.

Qd̄ nō nisi bona vitā & mēte purgata deū cognoscim⁹. Ca. x.

Quia propter cum illa veritate perfruendum sit quæ incōmutabiliter viuūt: & in ea trinitas deus auctor & cōditor vniuersitatis rebus quas cōdidit consulat: purgandus est animus: vt perspiciat illam lucem valeat & inhærere perfecte. Quā purgationem quasi ambulationem quandam & quasi nauigationem ad patriam esse arbitremur. Non enim ad eū qui vbiq; præsens est locis mouemur: sed bono studio bonisq; moribus.

Quod incarnatus deus se nobis exemplum præbuit & viam ad patriam. Cap. xi.

Quod non possemus nisi ipsa sapientia tantę etiā nostrę infirmitati congruere dignaretur: & viuendi nobis præberet exemplum non aliter quam in homine quoniam & nos homines sum⁹. Sed quia nos cum ad illam venimus sapienter facimus: ipsa cum ad nos venit ab hominibus superbis quasi stulte fecisse putata est.

De doctrina christiana

Et quoniã nos cū ad illã venim⁹ conualescim⁹: ipsa cū ad nos venit quasi infirma existimata est. Sed quod stultum est dei sapientius est hominibus: & quod infirmum est dei fortius est hominibus. Cum ergo ipsa sit patria: viam se quoq; nobis fecit ad patriam.

Quod incarnatione non loci mutatione. inuisibilis se visibilem præbuit hominibus.

Cap. xii.

Et cū sano & puro interiori oculo vbiq; sit presens: eorū q oculū illū infirmū imundūq; hñt: oculis etiã carneis apparere dignata est. Quia em̄ in sapiētia dei nō poterat mūd⁹ p sapiētia cognoscere deū: placuit deo p stulticiã prædicationis saluos facere credētes. nō igit per locorū spacia veniēdo: sed in carne mortali mortalib⁹ apparendo venisse ad nos dñ. Illuc em̄ venit vbi erat q̄a in mūdo erat: & mūdus p eū fact⁹ est. Sed qm̄ cupiditate fruēdi p ipso creatore creatura hoies cōfigurati huic mūdo: & mūdi noie cōgruētissime vocati: nō eum cognouerūt. Propterea dixit euāgelista: & mūdus eū nō cognouit. Itaq; in sapiētia dei nō poterat mūd⁹ per sapiētia cognoscere deū. Cur ergo venit cum hic esset: nisi quia placuit deo per stulticiã prædicationis saluos facere credentes?

Exēplo oñdit vocis vbi xp̄i incarnationē q̄ visibilis appuit. Ca. xiii.

Quomodo venit: nisi q̄a verbū caro factū est & habitauit in nobis. Sicuti cū loqmur: vt id qd̄ in aīo gerim⁹ in audietis aīum per aures carneas illabať fit son⁹ verbū qd̄ corde gestam⁹: & locutio vocať: nec tñ in eundē sonū cogitatio n̄ra conuertit̄: sed apud se manens integra formam vocis qua se insinuet auribus sine aliqua labe sine mutatione assumit: ita verbum dei non commutatum caro tamen factum est vt habitaret in nobis.

Quod medicinam nobis attulerit: & qualiter sanauerit pluribus exemplis demonstrat.

Cap. xiiii.

Sicut autē curatio via est ad sanitatē: sic ista curatio pctōres sanādos reficiēdosq; suscepit: & quēadmodū medici cū alligāt vulnera: nō incōposite: sed apte id faciūt: vt vinculi vtilitatē qdā pulchritudo etiã cōsequat̄: sic medicina sapiē per hois susceptionē n̄ris est accōmodata vulnerib⁹ de quibusdā cōtrariis curās & de quibusdā similib⁹. sicut etiã ille qui medet̄ vulneri corporis adhibet quædā contraria: sicut frigidum calido vel humidum sicco: vel quid aliud huiusmodi: Adhibet etiã quædā similia sicut lintheolū vel rotūdo vulneri rotundū: vel oblongū oblongo: ligaturāq; ipsam non eandem mēbris oib⁹: sed simile similib⁹ coaptat: sic sapiētia dei hominem curās seipam exhibuit ad sanādū: ipsa medicus ipsa medicina.

Liber primus.

Quia ergo per superbiam homo lapsus est: humilitatem adhibuit ad sanandum. Serpentis sapientia decepti sumus: de stulticia liberamur. Quae admodum illa supina vocabatur: erat autem stulticia continens deum: sic ista quae vocatur stulticia sapientia est vincens diabolum: nos immortalitate usi sumus male ut moreremur: christus mortalitate bene usus est ut viveremus. Corrupto animo foemine ingressus est morbus: integro corpore foemine processit salus. Ad eadem contraria pertinet: quod etiam exemplo virtutum eius vicia nostra curantur. Iam vero similia quasi ligamenta membrum & vulneribus nostris adhibita illa sunt: quod pro foemina deceptos: pro foemina natus homo homines: mortalis mortales: morte mortuos liberauit: multa quoque alia diligentius considerantibus quos instituti operis peragendi necessitas non rapit vel a contrariis vel similibus medicinae christiane apparet instructio.

Quod spem resurrectione & ascensione tribuit & iudicio nobis timorem incutit. Cap. xv.

Iam vero credita domini a mortuis resurrectio: & in caelum ascensio: magna spe fulcit fidem nostram. Multum enim ostendit quam voluntarie pro nobis animam posuit qui sic eam habuit in potestate resumere. Quanta ergo fiducia se spes credentium consolatur considerans: quantus quanta pro nondum credentibus passus sit. Cum enim iudex viuorum atque mortuorum expectatur a caelo: magnum timorem incutit negligentibus ut se ad indulgentiam conuertant: eumque magis bene agendo desiderent quam male agendo formident. Quibus autem verbis dici: aut qua cogitatione capi potest premium quod ille in fine daturus est quando ad consolationem huius itineris tantum dedit de spiritu sancto: quo in aduersis vite huius fiduciam charitatemque tantam eius quem nondum videmus habeamus & dona unicuique propria ad instructionem ecclesiae suae: ut id quod ostendit esse faciendum non solum sine murmure: sed etiam cum delectatione faciamus.

Mar. xvi
Ioã. v. d.
Act. x. f.

Ephe. i. c

Quod christus corpus ecclesiae sibi vnit astringit: & charitate sanat. Cap. xvi.

Est enim ecclesia corpus eius: sicut apostolica doctrina commendat: quae etiam coniunx eius dicitur. Corpus ergo suum multis membris diuersa officia gerentibus nodo unitatis & charitatis tanquam sanitatis astringit. Exercet autem hoc tempore & purgat medicinalibus quibusdam molestiis: ut erutam de hoc seculo in eternum sibi copulet coniugem ecclesiam non habentem maculam neque rugam aut aliquid huiusmodi.

Ephe. v.

Quod sumus in via: & quid sit via: & quae impedimenta. Cap. xvii.

B

De doctrina christiana

Dorro quoniam in via sumus: nec via ista locus est sed affectuum: qua intercludebant quasi septa quedam spinosa preteritorum malicie peccatorum: quid liberalius & misericordius facere potuit: qui seipsum nobis quo rediremus substernere voluit: nisi ut omnia donaret peccata conuersis: & grauius fixa interdictione reditus nostri pro nobis crucifixus euelleret.

Quas clauas: & quare dederit ecclesie:

Cap. xviii.

Mat. xvi
c.

Has igitur clauas dedit ecclesie sue: ut que solueret in terra: soluta essent in celo: que ligaret in terra: ligata essent & in celo scilicet ut quisquis in ecclesia eius dimitti sibi peccata non crederet non ei dimitterentur: quisquis autem crederet seque ab his correctis auerteret in eiusdem ecclesie gremio constitutus: eadem fide atque correctione sanaretur. Quisquis enim non credit dimitti sibi posse peccata: fit deterior desperando quasi nihil illi melius quam malum esse remaneat: ubi de fructu sue conuersionis infidus est.

Quae sit mors mala & bona: & quod resurrectio fiat ad gloriam & ad poenam. Cap. xix.

i. cor. xv.

Ioel. v. e.

Iam vero sicut animi quedam mors est: vite prioris morumque reiectio: que fit penitendo: sic etiam corporis mors est aeternitatis pristinae resolutio. Et quomodo animus post penitentiam qua priores mores perditos interemit: reformatur in melius: sic etiam corpus post istam mortem quam vinculo peccati omnes debemus: credendum & sperandum est: resurrectionis tempore in melius commutari: ut non caro & sanguis regnum dei possideat: quod fieri non potest: sed corruptibile hoc induat in corruptionem: & mortale hoc induat immortalitatem: nullamque facies molestiam: quia nullam patietur indigentiam a beata perfecta anima cum summa quiete vegetetur. Cuius autem animus non moritur huic seculo: neque incipit configurari veritati: in grauiorem mortem corporis trahitur: neque ad commutationem celestis habitationis: sed ad luenda supplicia reuiuifcet. Hoc itaque fides habet: atque ita se habere credendum est neque animum: neque corpus humanum omnino interitum pati: sed impios resurgere ad penas inextimabiles: piros autem ad vitam eternam.

Homo an fruendus vel utendus sit: & qualiter deo diligere debet. Cap. xx.

Gen. i. d.

In his igitur omnibus rebus ille tantum sunt quibus fruendum est: quas aeternales atque incommutabiles commemorauimus. Ceteris autem utendum est: ut ad illam perfruitionem peruenire possimus: nos itaque que fruimur & utimur aliis rebus res aliquae sumus. Magna enim quedam res est homo factus est ad imaginem & similitudinem dei: non in quantum mortali corpore includitur: sed in quantum bestias rationalis animae

Libert primus.

nore p̄cellit. Itq; magna quęstio est vtrum frui se debeant homines an vti: an vtrūq;. P̄ceptū est enim nobis vt diligamus inuicē: sed querit̄ vtrū propter se homo ab homine diligēdus sit: an p̄pter aliud. Si em̄ propter se fruimur eo: si p̄pter aliud vtimur eo. Videt̄ autē mihi p̄pter aliud diligendus. Quod em̄ propter se diligendū est: in eo cōstituit̄ vita beata. Cuius etiā si nondū res tamen spes eius nos hoc tēpore cōsolatur. Maledictus autē qui spem suam ponit̄ i hoīe. Sed nec seipso quisq; frui debet si liquido aduertat: quia nec seipsum debet p̄pter seipsum diligere: sed p̄pter illud quo fruēdum est. Tūc quippe est optimus homo: cū tota vita sua peragitur in cōmutabilem vitā: & toto affectu inheret illi. Si autē se propter se diligit: nō se refert ad deū: sed ad seipsum cōuersus nō ad incōmutabile aliquid cōuertitur. Et p̄pterea iam cū defectu aliquo se fruit̄: quia melior est cū totus heret atq; cōstringit̄ incōmutabili bono: q̄ cum inde vel ad seipsum relaxat̄. Si ergo teipsum nō propter teipsum debes diligere: sed p̄pter illud vbi dilectiōis tuę rectissimus finis est: non succenseat alius homo si etiā ipsum p̄pter deū diligit. Hęc em̄ regula dilectiōis diuinitus cōstitutata est. Diliges inquit̄ p̄ximū tuum sicut teipsum: deū vero ex toto corde: & ex tota aīa & ex tota mente vt omnes cogitationes tuas: & omnē vitam & oēm intellectū in illū conferas a quo habes ea ipsa quę cōfers. Cum autem ait: toto corde: tota aīa: tota mente: nullā vitę nostrę partē reliquit̄ quę vacare debeat: & quasi locū dare vt alia re velit frui: sed quidqd aliud diligēdū venerit in animū: illuc rapiatur: quo totius dilectiōnis impetus currit. Quisquis ergo recte proximū diligit: hoc cum eo debet agere: vt etiā ipse toto corde: tota anima: tota mente diligit deum. Sic enim eū diligens tanq; seipsum totam dilectiōnem suā & illius refert ad illam dilectiōem dei: quę nullum a se riuulum duci extra patitur: cuius deriuatione minuat̄.

An omnia inuisibilia sint amanda: & quod quattuor sunt diligenda. Cap. XXI.

NON autē omnia quibus vtendū est diligenda sunt: sed ea sola quę aut nobiscū societate quadā referuntur in deum: sicuti est homo vel angelus: aut ad nos relata beneficio dei p̄ nos indigent: sicuti est corpus: nam vtiq; martyres non dilexerunt scelus perseque-tium se: quo tamē vsi sunt ad promerendū deum. Cum ergo quattuor sint diligēda: vnum quod supra nos est: alterum quod nos sumus: tertium quod iuxta nos est: quartum quod infra nos est. De secundo & quarto nulla p̄cepta danda erant. Quantūlibet em̄ ho-

Iere. xvii
a.

Matthet
xxii. d.
Leuitic⁹
xix. c.
Deu. vi. a

De doctrina christiana

mo excidat a veritate: manet illi dilectio sui: & dilectio corporis sui. Fugax enim animus ab incommutabili lumine omni regnatore: id agit ut ipse sibi regnet & corpori suo & ideo non potest: nisi & se & corpus suum diligere. Magnū autem aliquid adeptū se putat: si etiam sociis idest aliis hominibus dominari potuerit. Inest enim vitioso animo id magis appetere: & sibi tanquam debitū vendicare: quod vni proprie debetur deo. Talis autem sui dilectio melius odium vocatur. Iniquum est enim quia vult sibi seruire: & quod infra se est: cum ipse seruire: & superiori nolit. Rectissimeque dictum est. Qui autem amat iniquitatē odit animā suam: & ideo fit infirmus animus & de mortali corpore cruciatur. Necessē est enim ut illud diligat: & eius corruptione pregraueat. Immortalitas enim & incorruptio corporis de sanitate animi existit. Sanitas autē animi est firmissime inherere potiori: hoc est incommutabili deo. Cum vero etiam eis qui sibi naturaliter pares sunt: hoc est hominibus dominari affectat: intolerabilis omnino superbia est.

Odiū carnis proprie quale esse debet & qualiter futura sit caro post resurrectionem. Cap. xxii.

Ephe. v.
f.

Nemo ergo se odit. Et hinc quidem cum aliqua secta nonnulla questio fuit. Sed neque corpus suū quisque odit. Verū est enim quod ait apostolus. Nemo unquam carnē suam odio habuit. Et quod nonnulli dicunt malle se omnino esse sine corpore: omnino falluntur. Non enim corpus suum: sed corruptiones eius & pondus oderunt. non itaque nullum corpus: sed incorruptū & integerrimū corpus volunt habere. Sed putant nullum corpus esse si tale fuerit: quia tale aliquid animā esse putant. Quod autē continentia quadam: & laboribus quasi persequi vident corpora sua: qui hoc recte faciunt: non id agunt ut non habeant corpus: sed ut habeant subiugatū & paratū ad opera necessaria. Libidines enim male utentes corpe idest consuetudines & inclinationes animæ ad fruendū inferioribus: per ipsius corporis laboriosam quadam militiam extinguere affectant: nam non se interimunt: sed curam suæ valitudinis gerunt. Qui autē peruerse id agunt: quasi naturaliter inimico suo corpori bellū ingerunt. In quo fallit eos quod legunt. Caro concupiscit aduersus spiritū: & spiritus aduersus carnē. Hæc enim sibi inuicem aduersant. Dictum est enim hoc propter indomitā carnalem consuetudinē: aduersus quam spiritus concupiscit: non ut interimat corpus: sed ut concupiscētiam eius idest consuetudinē male domitā faciat spiritui subiugatā: quod naturaliter ordo desiderat: quia enim hoc erit post resurrectionē: ut corpus omnimodo cum quiete

Gal. v. c.

Libet primus.

summa spiritui subditū immortaliter vigeat: hoc etiam in hac vita meditando est: vt cōsuetudo carnis mutetur in melius: nec in ordinatis motibus resistat spiritui: quod donec fiat: caro concupiscit aduersus spiritū: & spiritus aduersus carnē: non per odium resistente spiritui: sed per principatū: quia magis quod diligit vult subditum esse meliori: nec p̄ odium resistēte carne: sed per cōsuetudinis vinculum: quod a parentū etiam p̄genie inueteratum nature lege inoleuit. Id ergo agit spiritus in domāda carne: vt soluat male cōsuetudinis q̄si pacta pueria: & fiat pax cōsuetudinis bonę. Tamen nec isti q̄ falsa opinioe deprauati corpa sua detestant̄: parati essent vnū oculū vel sine sensu doloris amittere: etiā si in altero tātus cernendi sensus remaneret quātus erat in duob⁹: nisi aliqua res q̄ p̄ponēda esset vr̄geret: istis atq; hmōi documētis satis ostēdit̄ eis q̄ sine pertinacia verū reqrunt: q̄ certa sit sentētia apl̄i vbi ait: nemo em̄ vnq; carnē suā odio habuit. Addidit etiā: nutrit & fouet eā: sicut christ⁹ ecclesiam.

Ps. lxxiii

Eph. v. f.

Modus diligendi corpus proprium quis sit. Cap. xxiii.

Modus ergo diligēdi p̄cipiendus est hoī idest quō se diligit vt profit sibi: quā autē se diligit: & p̄desse sibi velit dubitare de mentis ē. P̄cipiendū etiā quō corpus suum diligit: vt ei ordinate prudēterq; cōsulat. nā q̄ diligit etiam corpus suū: idq; saluū habere atq; integrū velit: & que manifestū est. Aliquid itaq; amplius diligere aliquis p̄t: q̄ salutē atq; itegritatē corporis sui: nam multi & dolores & amissiones nonnullorū mēbrorum voluntarias suscepisse inueniunt̄: sed vt alia q̄ amplius diligebāt saltem cōsequerent̄. non ergo p̄pterea quisq; dicēdus est nō diligere salutē atq; incolumitatē corporis sui: quia plus aliquid diligit: nā & auarus quāuis pecuniā diligit: tamē em̄t sibi panem: quod cū facit: dat pecuniā quam multū amat: & augere desiderat. Sed q̄a pluris estimat salutē corporis sui: q̄ illo pane fulcit̄: superuacaneū est diutius de re manifestissima disputare: quod tñ plerūq; nos facere cogit error impiorum.

Quare dilectionis p̄ceptum nō de nobis sed de deo & pximo datum sit. Cap. xxiiii.

Ergo qm̄ p̄cepto nō est opus vt se q̄sq; & corpus suū diligit: idest: qm̄ id qd̄ sumus: & id quod infra nos tñ est: ad nos p̄tinet: incōcussa nature lege diligimus: q̄ i bestias etiā p̄mulgata ē. nā & bestię se atq; corpa sua diligūt: restabat vt & de illo qd̄ supra nos ē: & de illo qd̄ iuxta nos ē p̄cepta sumerem⁹. Diliges inqt dñm deū tuū ex toto corde tuo: & ex tota aīa tua: & mēte tua: & diliges proximū tuū tāq; teipm. In his duob⁹ p̄ceptis vnīuersa lex pendet: & p̄

Matthel. xxii. d.

B iii

De doctrina christiana

i. Ti. i. a.

phete. Finis itaq; pcepti est dilectio: & ea gemina idest dei & proximi: qd si te totū intelligis idest aīam & corpus tuū: & proximū totū: idest animā & corpus eius: homo em̄ ex anima cōstat & corpore: nullū rerū diligendarū genus in his duob; pceptis p̄termisum est. Cū em̄ p̄currat dilectio dei: eiusq; dilectionis modus p̄scriptus appareat: ita vt cætera in illū confluant de dilectione tua nihil dictū videtur. Sed cū dictū est diliges proximū tuum tanquam teipsum simul & tuū abs te dilectio non p̄termisā est.

Ordinata dilectio quæ sit: & quis habeat. Cap. xxv.

Lle autē iuste & sancte viuit: qui rerū integer æstimator est. Ipse est autem qui ordinatā dilectionē habet: ne autē diligat qd non est diligendū: aut nō diligat quod est diligendū: aut amplius diligat quod minus est diligendū: aut æque diligat quod vel minus vel amplius diligendū est: aut minus vel amplius qd æque diligendū est. Omnis peccator inquantū peccator est: nō est diligendus: & omnis homo inquantū homo est diligendus est p̄pter deū. Deus vero p̄pter seipsum. Et si deus omni hoīe amplius diligendus est: ampli⁹ quisq; debet eū diligere q̄ seipsum. Itē amplius alius homo diligendus est q̄ corpus nostrū: quia p̄pter deū omnia ista diligēda sunt: & potest nobiscum alius homo deo perfrui: quod non potest corpus: quia corpus per animam viuit: qua perfruimur deo.

Quod omnis homo diligendus est æque: & cui effectus dilectionis debeat exhiberi. Cap. xxvi.

Omnes autē homines æque diligēdi sunt. Sed cū oībus prodesse nō possis: his potissimū cōsulendū est: qui pro locorū vel tēporum vel quarūlibet rerū opportunitatib; cōstrictius tibi quasi quādam sorte iungunt. Sicut em̄ si tibi abūdaret aliquid qd dari oportet ei qui nō haberet: nec duob; dari potuisset: si tibi occurrerent duo: quorū neuter aliū vel indigētia vel erga te aliqua necessitudine superaret: nihil iusti⁹ faceres q̄ vt sorte eligeres: cui dandū esset qd dari vtriq; nō posset. Sic in hoīb; qb; oīb; cōsulere nequeas p̄ sorte habēdū est prout quisq; tibi colligat; t̄paliter adherere potuerit.

Exēplo ostēdit quō oīa dilecta ad deū sunt referēda. Cap. xxvii.

Omniū autē qui nobiscū frui possunt deo: partim eos diligam⁹ quos ipsi adiutam⁹: partim eos a qb; adiutamur: partim eos q̄rū & indigemus adiutorio & indigētiae subuenim⁹: partim quib; nec ipsi cōferimus aliquid cōmodi: nec ab eis vt nobis cōferatur attēdimus. Velle t̄n debem⁹ vt oēs diligāt nobiscū deū: & totū qd vel eos adiutam⁹ vel adiutamur ab eis: ad vnū illū finē referēdū est. Si em̄

Libert primus.

In theatris nequitię qui aliquę diligit hıstrionę: & tanq̃ magnovel etiã summo bono ei? arte p̃fruitur: oēs diligit qui eũ diligit secũ: nõ propter eos: sed p̃pter eũ quę pariter diligit: & quãto est in eius amore feruētior: tãto agit quib? potest modis: vt a pluribus diligitur: & tãto pluribus cupit eũ ostendere: & quę frigidiorę videt: excitat eũ quãtum potest laudib? illi?. Si autē cõtrauentę inuenerit: odit in illo vehementer odiũ dilecti sui: & quib? modis valet instat vt auferat: qđ nos in societate dilectionis dei agere cõuenit: quo perfrui beate viuere est: & a quo habēt oēs qui eũ diligit & qđ sunt: & quod eũ diligit: de quo nihil metuim? ne cuiquã possit cognit? displicere: & qui se vult diligi: non vt sibi aliquid: sed vt eis qui diligit æternũ premiũ cõferatur: hoc est ipse quę diligit. Hinc etiã efficitur vt inimicos etiã n̄os diligamus: nõ em̄ eos timemus: quia nobis qđ diligitur auferre nõ possunt: sed miseramur poti?: quia tãto magis nos oderũt quãto ab illo quę diligitur separati sunt. Ad quem si conuersi fuerint: & illum tanquã beatificum bonũ: & nos tanquam socios tantı boni necesse est vt diligant.

Mat. v. g

Quod hoc præcepto dilectionis proximi etiã angelı contineantur ostendit.

Cap. xxviii.

Oritur autē hoc loco de angelis nõnulla quæstio. Illo em̄ fruētes etiã ipsi beati sunt: quo & nos frui desideramus. Et quãto in hac vita fruimur vel per speculũ vel in enigmate: tãto nostrã peregrinationę & tolerabilı? sustinemus: & ardētius finire cupim?. Sed vtrũ ad illa duo præcepta etiã dilectio p̃tineat angelorũ: nõ irrationabiliter queri potest. Nã qđ nullum hominũ exceperit qui præcepit vt proximũ diligitur: & ipse in euãgelio dñs ostendit & Paulus apostolus. Namq; ille cui duo præcepta p̃tulerat: atq; in eis p̃dere totã legē: prophetaq; dixerat cũ interrogaret eum dicēs: & quis est me? proximus? hominẽ quendã p̃posuit descendentẽ ab ierusalẽ in ierico incidisse in latrones: & ab eis grauiter vulneratũ sauciũ & semiuuum esse relictũ. Cui pximũ esset docui nõ: nisi qui erga illũ recreandũ atq; curadum misericors extitit: ita vt hoc qui interrogauerat: interrogat? ipse fateret. Cui dñs ait: Vade & fac filr: vt videlicet eũ esse proximũ intelligam?: cui vel exhibẽdũ est officiũ misericordię si indiget: vel exhibẽdũ esset si indigeret. Ex quo est iã cõsequēs: vt etiã ille a quo nobis hoc vicissim exhibendũ est proxim? sit noster. Proximi em̄ nomē ad aliquid est: nec quisq; esse proxim? nisi pximo potest. Nullũ autē exceptũ esse cui misericordiã denegetur officiũ: quis nõ videat: qñ vsq; ad inimicos etiã porrectũ est dño dicēte.

Matthei
xxii. d.

Luc. x. e.

B. iiii.

De doctrina christiana

Mat. v. g Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos. Itaque apostolus paulus docet cum dicit. Nam non adulterabis: non homicidium facies: non furaberis: non concupisces: & si quod est aliud mandatum: in hoc sermone recapitulatur: diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Quisquis ergo arbitrat non de omni homine apostolum precepisse: cogit fateri quod absurdissimum & sceleratissimum est visum fuisse apostolo non esse peccatum: si quis autem non christianus: aut inimicus adulterauerit uxorem: aut eum occiderit: aut eius rem concupierit. Quod si demeritis est dicere: manifestum est omnem hominem proximum esse deputandum: quia erga neminem operandum est malum. Iam vero si vel cui prebendum est: vel a quo nobis prebendum est officium misericordiae: recte proximus dicitur: manifestum est hoc precepto quo iubemur diligere proximum etiam sanctos angelos contineri a quibus nobis tanta misericordiae officia impediunt: quanta multis diuinarum scripturarum locis aduertere facile est. Ex quo & ipse deus & dominus noster proximum se noster dicit voluit. Nam & seipsum significat dominus iesus christus operatum esse semiviuo iacenti in via afflicto & relicto a latronibus. Et propheta in oratione ait. Sicut proximum sicut fratrem nostrum: ita concipiebatur. Sed quoniam excellentior ac supra naturam nostram est diuina substantia: preceptum quo diligamus deum a proximi dilectione distinctum est. Ille enim nobis prebet misericordiam propter suam bonitatem: nos autem nobis inuicem propter illius id est ille nostri miseretur ut se proficiamus: nos vero inuicem nostri miseremur: ut illo proficiamus.

Deus non fruatur nobis: sed utitur.

Cap. xxix.

Quapropter adhuc ambiguum esse videtur: cum dicimus ea re nos profici quae diligimus propter seipsam & ea re nobis fruendum esse tantum qua efficiuntur beati: caeteris vero utendum. Diligit enim nos deus: & multum nobis dilectionem eius erga nos diuina scriptura commendat. Quomodo ergo diligit: ut nobis utatur aut fruatur? Sed si fruatur eget bono nostro: quod nemo sanus dixerit. Omne enim bonum nostrum: vel ipse vel ab ipso est. Cui autem obscurum vel dubium est: non egere lucem rerum harum nitore: quas ipsa illustrauerit? Dicit etiam apertissime propheta. Dixi domino deus meus es tu: quoniam bonorum meorum non eges. Non ergo fruatur nobis: sed utitur. Nam si neque fruatur neque utitur: non inuenio quemadmodum diligat.

Qualiter nobis deus utatur ostenditur.

Cap. xxx.

Sed neque sic utitur ut nos. Nam nos res quibus utimur: ad id referimus: ut dei bonitate proficiamus. Deo vero ad suam bonitatem usum nostrum refert. Quia enim bonus est: sumus & in quantum sumus: boni sumus. Porro autem quia iustus est: non impune sumus mali. In qua

Ps. xxx.
lxi.

Ps. xv.

Libet primus.

tum enim mali sumus: intantum minus etiam sumus. Ille enim summe ac primitus est: qui oino incommutabilis est: & qui plenissime dicere potuit: ego sum qui sum: & dices eis qui est misit me ad vos. At cetera quae sunt: & nisi ab illo esse non possunt: & intantum bona sunt: inquantum acceperunt ut sint. Ille igitur usus qui dicitur dei quo nobis utitur: non ad eius: sed ad nostram voluntatem referretur: ad eius autem tantummodo bonitatem. Cuius autem nos miseremur: & cui consulimus: ad eius quidem utilitatem id facimus: eaque intuemur: sed nescio quomodo etiam nostra sit consequens: cum eam misericordiam quam impendimus egentibus sine mercede non relinquit deus. Haec autem merces summa est: ut eo proficiamus: & omnes qui eo fruimur: nobis etiam invicem in ipso proficiamus.

Qualiter hominibus fruendum sit. Cap. xxxi.

Nam si in nobis id facimus remanemus in via: & spem beatitudinis nostrae in homine vel in angelo collocamus. Quod & homo superbus & angelus superbus arrogant sibi: atque in se aliorum spem gaudet constitui. Sanctus autem homo & sanctus angelus etiam fessos nos atque in se requiescere & remanere cupientes reficiunt potius: aut eo sumptu quem propter nos: aut illo etiam quem propter se acceperunt: acceperunt tamen: atque ita refectos in illum ire compellunt quo fruentes pariter beatissimus. Nam & apostolus clamat: Numquid paulus pro vobis crucifixus est: aut in nomine pauli baptizati estis? Et neque qui plantat est aliquid: neque qui rigat: sed qui incrementum dat deus. Et angelus hominem se adorantem monet: ut potius illum adoret: sub quo ei domino etiam ipse conseruus est. Cum autem hominem in deo frueris: deo potius quam hominem frueris. Illo enim frueris: quo efficieris beatus & ad eum te pervenisse letaberis: in quo spem ponis ut venias. Inde ad philemonem paulus. Ita frater inquit ego te fruor in domino. Quod si non addidisset in domino: & te fruor tantum dixisset: in eo constitueret spem beatitudinis suae: quamquam & vicissitudine deum frui cum delectatione utitur. Cum enim adest: quod diligit: etiam delectationem secum necesse est gerat. Per quam si transieris: eamque ad illud ubi permanendum est retuleris: vteris ea: & abusive non proprie diceris frui. Si vero inhaerens atque permanens: finem in ea ponens laeticiae tuae: tunc vere & proprie frui dicendus es. Quod non faciendum est nisi in illa trinitate: id est summo & incommutabili bono.

Quod carne christi fruendum non sit: & quare. Cap. xxxii.

Ide quemadmodum cum ipsa veritas & verbum per quod facta sunt omnia: caro factum esset ut habitaret in nobis: tamen ait apostolus. Et si novimus christum secundum carnem: sed iam non novimus. Ille quippe qui non solum pervenientibus possessionem: sed etiam vitam praestant. Ioan. i. b. ii. Corit. v. c.

De doctrina christiana

bere se voluit venientibus ad se principium viarū voluit carnem as-
sumere: vnde est etiā illud. Domīn⁹ creauit me in principio viarum
Phīl. iiii. c suarū: vt inde inciperēt qui vellent venire. Apostolus igitur quāuis
adhuc ambularet in via: & ad palmā supernæ vocationis sequerēt
vocantē domīnū: tamen ea quæ retro sunt obliuiscēs: & in ea quæ
ante sunt extentus iam principīū variū transierat: hoc est: eo nō in-
digebat: a quo tamē aggrediendū & exordiēdū iter est omnib⁹ qui
ad veritatem puenire: & in vita ęterna permanere desiderant. Sic em̄
Io. xiiii. a. ait. Ego sum via & veritas & vita: hoc est per me venitur: ad me per-
uenitur: in me permanetur. Cum em̄ ad ipsum peruenitur: & iā ad
ipsum patrē peruenitur: quia per æqualē ille cui est æqualis agnosci-
tur: vinciente & tanq̄ agglutinante nos spīritu sancto: quo in sum-
mo atq; incōmutabili bono permanere possim⁹. Ex quo intelligit̄
q̄ nulla res in via tenere nos debeat: quando nec ipse dñs in quantū
via nostra esse dignatus est: tenere nos voluerit: sed trāsire ne rebus
temporalib⁹ quāuis ab illo pro salute nostra susceptis & gestis hæ-
reamus infirmīter: sed per eas potius curramus alacriter: vt ad eum
ipsum qui nostrā naturam a temporalib⁹ liberauit: & collocauit ad
dexteram patris: prouehi atq; peruenire mereamur.

Qd̄ omnīū scripturarū finis de⁹ sit: ostēditur. Cap. xxxiiii.

Omnium igitur quæ prædicta sunt: ex quo de rebus tractamus:
hæc summa est: vt intelligatur legis & omnīū diuinarū scriptu-
rarum plenitudo & finis esse dilectio rei qua fruendū est: & rei quæ
nobiscū ea re frui potest: quia vt se quisq; diligat præcepto non est
opus. Hoc ergo vt noscerem⁹ atq; possem⁹ facta est tota pro salute
nr̄a per diuinā prouidentīā dispēsatio tēporalis: qua debem⁹ vtī: nō
quasi māforia quadā dilectione atq; delectatione: sed transitoria po-
tius tanq̄ viæ tanq̄ vehiculorū vel aliorū quorūlibet instrumento-
rum: aut si quid congruentius dici potest: vt ea quibus ferimur: pro-
pter illud ad quod ferimur: diligamus.

Quis recte, false aut mēdaciter scripturā sacrā itelligat. Ca. xxxiiii.

Romañ. xiiii. c. **Q**uisquis igitur scripturas diuinas vel quarūlibet earum partē
intellexisse sibi videt̄: ita vt eo intellectu nō ædificet istā gemi-
nam charitatem dei & proximi: nōdū intellexit. Quisquis vero ta-
lem inde sententiam dixerit: vt huic ædificandæ charitati sit utilis:
nec tamen hoc dixerit: quod ille quem legit eo loco sensisse proba-
bitur: non perniciosæ fallitur: nec omnino mentitur. Inest quippe
in mentiente voluntas falsa dicendi. Et ideo multos inuenimus qui
mentiri velint: qui autem falli neminem. Cum igitur hoc sciens.

Libert primus.

homo faciat: illud nesciens patiat: satis in vna eademq; re apparet illum qui fallitur: eo qui mentitur esse meliorem: quādo quidem pati melius est iniquitatem quā facere. Omnis autē qui mentitur: iniquitatem facit: & si cuiquam videtur vtile aliquod esse mendaciū: potest videri vtilem aliquando esse iniquitatem. Nemo enim mentiens in eo q̄ mentitur seruat fidem. Nam vtiq; hoc vult vt cui mentitur: fidem sibi habeat: quam tamen ei mentiēdo nō seruat. Omnis autem fidei violator iniquus est. Aut igitur iniquitas est vtilis aliquando: quod fieri non potest: aut mendacium semper inutile est. Sed quisquis in scripturis aliud sentit: quam ille qui scripsit: illis nō mentientibus fallitur. Sed tamen vt dicere cœperam: si ea sententia fallitur: qua ædificat charitatem: quæ finis præcepti est: ita fallitur: ac si quisquam errore deserens viam: eo tamen per agrum pergat: quo etiam via illa perducit. Corrigendus est tamen: & quam sit vtilius viam non deserere demonstrandum est: ne consuetudine deuiā di etiam in transuersum aut peruersum ire cogatur.

i. Tim. i. a

Quod fide vacillante charitas non permanet. Cap. xxxv.

A sperendo enim temere q̄ ille non sensit quem legit: plerumq; incurrit in alia quæ illi sententiæ contexere nequeat: quæ si vera & certa esse consentit: illud non possit verum esse quod senserat. Fitq; in eo nescio quomodo vt amando sententiam suam scripturæ incipiat offensior esse magis quā sibi. Quod malum si serpere siue rit euertetur ex eo. Per fidē enim ambulamus nō per spem. Titubabit autem fides: si diuinarū scripturarū vacillat auctoritas. Porro fide titubante charitas etiā ipsa languescit. Nā si a fide quisquā ceciderit: a charitate necesse est cadat. Non enim potest diligere quod esse non credit. Porro si & credit & diligit: bene agendo & præceptis bonorum obtemperādo efficit: vt etiam speret se ad id quod diligit esse venturum. Itaq; tria hæc sunt quibus & scientia omnis & propheta militat fides: spes: charitas.

ii. co. v. b

i. Co. xiii d.

Quod fide & spe decedentibus charitas perficitur. Cap. xxxvi.

Sed fidei succedit spes quam videbimus. Et spei succedit beatitudo ipsa: ad quam peruenturi sumus. Charitas autem istis decedentibus augebitur potius. Si enim credēdo diligimus quod nondum videmus: quanto magis cum videre cœperimus? Et si sperando diligimus quo nondum peruenimus: quanto magis dum peruenimus? Inter temporalia quippe atq; æterna hoc interest: q̄ temporale aliquid plus diligitur antequam habeatur: vilescit autē cū aduenerit: nō em̄ satiat animā: cui vera & certa sedes est æternitas.

De doctrina christiana

Aeternum autem ardentius diligitur adeptum quam desideratum. nulli enim desideranti conceditur plus de illo existimare quam se habet: ut ei vilescat cum minus inuenerit: sed quantum quisque ueniens existimare potuerit: plus perueniens inuenturus est.

Quod fidem spem charitatemque habens gratia uiuens scripturis non indiget, Cap. xxxvii.

i. Corin.
xiii. c.

Homo itaque fide spe & charitate subnixus eaque incusse retinens non indiget scripturis: nisi ad alios instruendos. Itaque multi per haec tria in solitudine sine codicibus uiuunt. Unde in illis arbitror iam completum esse quod dictum est: siue prophetiae euacuabuntur: siue linguae cessabunt: siue scientia destruetur. Quibus tamen quasi machinis tanta fidei & spei & charitatis in eis surrexit instructio: ut perfectum aliquid tenentes: ea quae sunt ex parte non querant: perfectum sane quantum in hac uita potest: nam in comparatione future uita nullius iusti & sancti est uita ista perfecta. Ideo manent inquit fides spes charitas tria haec: maior autem horum est charitas: quia & cum quisque ad aeterna peruenerit: duobus istis decedentibus charitas auctior & certior permanebit.

Quod fidem spem & charitatem habens securus accedat ad sacras scripturas, Cap. xxxviii.

i. Timot.
i. a.

Quapropter cum quisque cognouerit finem praeccepti esse charitatem de corde puro & conscientia bona & fide non ficta: omnem intellectum diuinarum scripturarum ad ista tria relaturus: ad tractationem illorum librorum securus accedat. Cum enim diceret charitas addidit de corde puro: ut nihil aliud quam id quod diligendum est diligatur. Conscientia uero bona subiunxit propter spem. Ille enim se ad id quod credit & diligit perueniturum esse desperat: cui male conscientiae scrupulus inest. Tertio & fide inquit non ficta. Si enim fides nostra mendacio caruerit: tunc & non diligimus quod non est diligendum: & recte uiuendo id speramus: ut nullo modo spes nostra fallatur. Propterea de rebus continentibus fidem quantum pro tempore satis esse arbitratus sum dicere uolui: quia in aliis uoluntibus siue per alios siue per nos multa iam dicta sunt. Modus itaque sit iste libri huius. Caetera de signis quantum dederit dominus disseremus.

Explicit liber primus,

AVRELII AVGVSTINI DE DOCTRINA
christiana liber secundus. Cap. primo. Quod signorum
aliud naturaliter: aliud significat libere sine impositione.

Quoniam de rebus cum scriberem premisi: commo-
nens: ne quis in eis attenderet: nisi quod sunt non
etiam si quid aliud preter se significat: vicissim
de signis differens hoc dico: ne quis in eis atten-
dat quod sunt: sed potius quod signa sunt id est quod signi-
ficat. Signum est enim res preter speciem quam
ingerit sensibus aliud aliquid ex se faciens in co-
gitatione venire sicut vestigio viso transisse animal: cuius vesti-
gium est cogitamus: ut fumo viso ignem subesse cognoscimus: &
voce animantis audita affectionem animi eius animadvertimus:
& tuba sonante milites vel progredi vel regredi: & si quid aliud
pugna postulat oportere: nouerunt. Signorum igitur alia sunt natu-
ralia: alia data. Naturalia sunt: que sine voluntate atque villo appe-
titiu significandi preter se aliquid aliud ex se cognosci faciunt: si-
cuti est fumus significans ignem. Non enim volens significare id
facit: sed rerum expertarum animaduersione & notatione cognosci-
tur ignem subesse: etiam si fumus solus appareat. Sed & vestigium
transeuntis animantis ad hoc genus pertinet: & vultus irati seu
tristis affectionem animi significat etiam nulla eius voluntate: qui
aut iratus aut tristis est: aut si quis alius motus animi vultu indi-
ce proditur etiam id nobis non agentibus: ut prodatur. Sed de hoc
toto genere nunc differere non est propositum. Quoniam tamen in-
cidit in partitionem nostram: preteriri omnino non potuit: atque
id hactenus notatum esse suffecerit.

De quo genere signorum & quo non tractare velit. Cap. ii.
Data vero signa sunt: que sibi queque viuentia inuicem dant
ad demonstrandos quantum possunt motus animi sui vel sen-
sa aut intellecta que libet. Nec vlla causa est nobis significandi id est
signi dandi: nisi ad depromendum & traiciendum in alterius ani-
mum id quod animo geritis: qui signum dat. Horum igitur signo-
rum genus quantum ad homines attinet considerare atque tractare
statuimus: quia in signa diuinitus data que in scripturis sanctis
continentur: per homines nobis indicata sunt qui ea conscripserunt.
Habent etiam bestie quedam inter se signa: quibus produnt appetitum
animi sui. Nam & gallus gallinacius reperto cibo dat signum vocis

De doctrina christiana.

gallinæ: vt accurrat: & columbus gemitu colūbam vocat: & ab ea vicissim vocatur: & multa huiusmodi animaduerti solent. Quæ vtrum sicut vultus aut dolētis clamor sine significandi voluntate sequantur motū animi: an vero ad significandū dentur: alia quæstio est: & ad rem quæ nūc agitur: non pertinet. Quam partem ab hoc opere tanquā non necessariam remouemus.

Quod inter signa ea quæ verborū sunt principatū tenēt. Cap. iiii.
Signorum igitur quibus inter se homines sua sensu cōmunicant: quedam pertinent ad oculorum sensum: pleraque ad aurium: paucissima ad ceteros sensus. Nam cum innuimus nō damus signum: nisi oculis eius quæ volumus per hoc signum voluntatis nostre participē facere. Et quidā motus manuum pleraque significant. Et histriones omnium membrorum motibus dant signa quedam scientibus: & cū oculis eorum quasi fabulantur. Et vexilla draconesque militares per oculos insinuant voluntatē ducum. Et sunt hæc omnia quasi quedā verba visibilia. Ad aures autem que pertinent vt dixi: plura sunt: in verbis maxime. Nam & tuba & tibia & cithara dant plerūque non solum suauē sed etiam significantem sonum. Sed omnia signa verbis comparata paucissima sunt. Verba enim prorsus inter homines obtinuerūt principatū significandi: quæcūque animo concipiuntur: si ea procedere quisque velit. Nam & odore vnguenti dominus quo perfusi sunt pedes eius signum aliquid dedit: & sacramento corporis & sanguinis sui pregestato significauit quod voluit: & cum mulier tangendo simbriam vestimenti eius: salua facta est: non nihil significat. Sed innumerabilis multitudo signorum quibus suas cogitationes homines exerunt: in verbis cōstituta est. Nam illa signa omnia quorum genera breuiter attigi: potui verbis enūciare: verba vero illis signis nullo modo possum.

Quod litteræ sint signa verborum: & quare non sint cōmunia omnibus gentibus. Cap. iiii.

Sed quia verberato aere statim transeunt: nec diutius manent quæ sonant: instituta sunt per litteras signa verborū. Ita voces oculis ostenduntur: non per seipsas: sed per signa quedā sua. Ista igitur signa nō potuerunt cōmunia esse omnibus gentibus peccato quodā dissensionis humanæ: cum ad se quisque principatum rapit. Cuius superbiæ signū est erecta illa turris in cælum: ubi homines impii nō solū animos: sed etiā voces dissonas habere meruerunt.

Cur scriptura diuina tot linguis sit interpretata. Cap. v.

liber secundus.

EX quo factum est: vt etiam scriptura diuina qua tantis morbis humanarū volūtatum subuenitur: ab vna lingua profecta que opportunē potuit per orbem terrarū disseminari per varias interpretū linguas longe lateq; diffusa innotesceret gētibus ad salutē: qua legentes nihil aliud appetunt q̄ cogitationē volūtatemq; illorū a quibus cōscripta est inuenire: & per illas volūtatem dei secundū quam tales homines locutos esse credimus.

Quare sacra scriptura symbolice tradita sit. Cap. vi.

Sed multis & multiplicibus obscuritatibus & ambiguitatibus decipiuntur: qui temere legunt aliud pro alio sentientes: quibusdā autem locis quid vel falso suspicetur: nō inueniunt ita obscure quedam dicta densissimā caliginē obducunt. Quod totū prouisum diuinitus esse nō dubito ad edomādā labore superbiam & intellectū a fastidio reuocandū: cui facile inuestigata plerumq; vilescunt. Quid enim est queso: q̄ si quisq; dicat sanctos esse homines atq; perfectos: quorū vita & morib; christi ecclesia de quibuslibet superstitionib; precedit eos: qui ad se veniunt: & imitatione bonorum sibi met quodā modo incorporat: qui boni fideles & vere dei serui deponētes onera seculi ad sanctū baptismi lauacrum venerūt: atq; inde ascendentēs cōceptione sancti spiritus fructū dant geminē charitatis idest dei & proximi: quid est ergo q̄ si hæc quisq; dicat: minus delectat audientē: q̄ si ad eundē sensum locū illum exponat de canticis canticorū: vbi dictum est ecclesie: cum tanq; pulchra quedā foemina laudaretur: dentes tui sicut grex tonfarū ascendēs de lauacro: quæ omnes geminos creant: & non est sterilis in eis! Num aliud homo discit: q̄ cū illud planissimis verbis siue similitudinis huiusmodi adminiculo audiret! Et tamen nescio quomodo suauius intueor sanctos cū eos quasi dentes ecclesie video precipere ab errorib; homines: atq; in eius corpore emollita duritia quasi demersos mansosq; transferre. Oves etiam iucundissime agnosco detonsas: oneribus secularibus tanq; velleribus positis: & ascendētes de lauacro idest de baptisate creare omnes geminos idest duo precepta dilectionis: & nullā esse ab isto sancto fructu sterilē video. Sed quare suauius videā: q̄ si nulla de diuinis libris talis similitudo promeretur: cum res eadem sit eadēq; cognitio: difficile est dicere: & alia questio est. Nunc tamen nemo ambigit: & p similitudines libētius quæq; cognosci: & cū aliqua difficultate quesita multo gratius inueniri. Qui enī prorsus nō inueniunt quod querūt: fame laborant: qui autē non querunt

De doctrina christiana.

runt quia in promptu habēt: fastidio sepe marcescunt. In vtroq; autē languor cauendus est. Magnifice igitur & salubriter spiritus sanctus ita scripturas sanctas modificauit: vt locis apertioribus fami occurreret: obscurioribus autē fastidia detergeret: nihil enī fere de illis obscuritatibus eruitur: quod non planissime dictum alibi reperiat.

Quibus gradibus perueniri possit ad verā sapientiā. Cap. vii.

ANte omnia igitur opus est dei timore cōverti ad cognoscendam eius voluntatē: quid nobis appetendum fugiendumq; precipiat. Timor autē iste cogitationē de nostra mortalitate & de futura morte necesse est incutiat: & quasi clauatis carnib⁹ omnes superbię motus ligno crucis affigat. Deinde opus ē mitescere pietate: neq; cōtradicare diuinę scripturę: siue intellectę: si aliqua vicia nostra percutit: siue nō intellectę quasi nos melius sapere meliusq; percipere possimus: sed cogitare potius & credere id eē melius & verius: quod ibi scriptū est: etiam si lateat: q̄ id quod per nosmetipsos sapere possim⁹. Post istos duos gradus timoris atq; pietatis ad tertium venitur scientię gradū: de quo nūc agere statui. Nam in eo se exercet omnis diuinę scripturarum studiosus: nihil aliud in eo inueniens q̄ diligendū esse deum propter deū: & proximū ppter deum: & illum quidē ex toto corde: ex tota aīa ex tota mēte diligere: proximū vero tanq̄ seipsum idest vt tota dilectio proximī sicut etiā nostrī referatur in deū. De quib⁹ duob⁹ preceptis cū de reb⁹ ageremus in libro superiore: tractauimus. Necesse est ergo vt primo se quisq; in scripturis inueniat amore huius seculi hoc est tēporalium rerum implicatū: longe se iunctū esse a tanto amore dei & tanto amore proximī: quantum scriptura ipsa prescribit. Tum vero ille timor quo cogitat de iudicio dei: & illa pietas qua nō potest nisi credere & credere auctoritati sanctorū librorū: cogit eum seipsum lugere: nā ista scientia bonę spei hominē se non facentē sed lamentantem facit. Quo affectu impetrat seculis precibus cōsolationē diuinī adfuturī: ne desperatione frāgatur: & esse incipit in quarto gradu hoc est fortitudinis: quo esuritur & sititur iustitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera iucunditate rerū transeuntium sese extrahit: & inde se auertens cōvertit ad dilectionē eternorum in incōmutabilē scilicet vnitatē eandēq; trinitatē. Quam vbi aspexerit quantum potest in lōginqua radiantem: suiq; aspectus infirmitate sustinere se illam lucem non posse persenserit: in quinto gradu: hoc est in consilio misericordię pur

liber secundus.

gata iam tumultuantē quodāmodo atq; obstrepentē sibi de appetitu inferiorū cōceptis fordibus. Hinc vero se in dilectione proximi gnauiter exercet: in eaq; perficitur: & spe iam plenus atq; integer viribus cū peruenit vsq; ad inimici dilectionem: ascēdit in sextū gradum: vbi iam ipsum oculū purgat: quo videri deus potest: quantū potest ab iis qui huic sæculo moriuntur quātum possunt. Nam in tantū vident: inquantū moriuntur huic sæculo. In quātum autē huic viuunt: non vident. Et ideo quāuis iam certior & nō solum tolerabilior: sed etiam iucūdiōr species lucis illius incipiat apparere: in enigmatē tamē adhuc & per speculū videri dicitur: quia magis per fidē quā per spem ambulatur: cū in hac vita peregrinamur: quāuis cōuersationem habeamus in cœlis. In hoc autē gradu ita purgat oculū cordis: vt veritati ne ipsum quidem preferat aut cōferat proximū: ergo nec seipsum quia nec vllū quē diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde atq; mūdato: vt neq; hominib; placendī studio detorqueatur a vero: nec respectu deuū tandorū quorūlibet incōmodorum suorum: quę aduersantur huic vitæ. Talis filius ascēdit ad sapientiam quę vltima & septima est: qua pacatus trāquillusq; perfruitur. Initiū enī sapientię timor dominī. Ab illo enī vsq; ad ipsam per hos gradus tenditur & peruenitur.

Prō cor.
xiii.
ii. cor. v.
Phil. iii.

ps. cx.

Qui libri sūt de canone scripturarum.

Cap. viii.

Sed nos ad tertium gradū illum cōsiderationem referamus: de quo differere quod dominus suggesserit: atq; tractare instituimus. Erit igitur diuinarū scripturarū solertissimus indagator: qui primo totas legerit: notasq; habuerit: & si nondū intellectū iam tamē lectione dūtaxat eas quę appellātur canonicę: nā ceteras securius leget fide veritatis instructus: ne preoccuparet inbecillē animū: & periculosīs mēdacijs atq; phātasmatibus eludētes preiudicēt aliquid cōtra sanam intelligenā. In canonicis autē scripturis ecclesiarū catholicarū quā plurimū auctoritatem sequatur: inter quas sane ille sunt quę apostolicas sedes habere & epistolā accipere meruerūt. Tenebit igitur hunc modū in scripturis canonicis: vt eas quę ab omnib; accipiuntur ecclesijs catholicis: preponat eis quę quēdā non accipiunt. In eis vero quę nō accipiuntur ab omnibus: preponat eas quę plures grauioresq; accipiunt: eis quę pauciores minorisq; auctoritatis ecclesię tenēt. Si autē alias inuenerit a plurib;: alias a grauioribus haberi: quāq; hoc inuenire nō possit: equalis tamen auctoritatis eas habendas

a iiii

De doctrina christiana.

puto. Totus autē canon scripturarū in quo istam considerationē versandā dicimus: his libris cōtinetur. Quinq; moyses idest genesi: exodo: leuitico: numeri: deuteronomio: & vno libro iesu naue: vno iudicū: vno libello qui appellatur ruth: qui magis ad regnōrū principia videtur pertinere. Deinde quattuor regnōrum & duobus paralipomenō nō consequentibus: sed quasi a latere adiūtis simulq; pergentib;. Hæc est hīstoria quæ sibi met annexa tēpora cōtinet atq; ordinē rerum. Sunt aliæ tanq; ex diuerso ordine: quæ neq; huic ordini: neq; inter se cōnectūtur: sicut est Iob & Thobias & ester & iudith & machabeorū libri duo: & esdre duo: qui magis subsequi vidētur ordinatā illam hīstoriā: vsq; ad regnōrū vel paralipomenō terminatam. Deinde prophete in quib; dauid vnus liber psalmorū: & salomonis tres prouerbiorū: cantica canticorū: & ecclesiastes. Nam illi duo libri vnus qui sapientia: & alius qui ecclesiasticus inscribitur: de quadā similitudine salomonis esse dicuntur: nā iesus filius sirac eos scripsisse cōstantissime perhibetur. Qui tamen quoniā in auctoritatem recipi meruerūt: inter propheticos numerādī sunt. Reliqui sunt eorū libri: qui proprie prophete appellati sunt: duodecim prophetarū libri singuli: qui cōnexi sibi met quoniā nunq; seiuncti sunt: pro vno habentur. Quorū prophetarum noīa sunt hæc. Osee. Ioel. Amos. Abdias. Ionas. Micheas. Naum. Abacuc. Sophonias. Aggeus. Zacharias. Malachias. Deinde quattuor prophete sunt maiorū voluminum. Esaías. Hieremias. Daniel. Iezeciel. His quadraginta quattuor libris veteris testamētī terminatur auctoritas. Noui autem quattuor libris euāgelii secundū mattheum: secundū marcum: secundū lucam: secundum iōannem: quattuordecim epistolis pauli apostoli ad romanos: ad corinthios duabus: ad galatas: ad ephesios: ad philippenses: ad thessalonicenses duabus: ad colossenses: ad timotheum duabus: ad titum: ad philemonē: ad hebreos. Petri duabus. tribus iōannis. vna iude. & vna iacobī. actibus apostolorum libro vno: & apocalypsis iōannis libro vno.

Quod in sacra scriptura pietate q̄renda sit dei volūtas. Cap. ix.
IN his omnibus libris timentes deū & pietate mansueti querunt voluntatem dei. Cuius operis vel laboris prima obseruatio est: vt diximus: nosse istos libros: & si nondū ad intellectū legendo: tamē vel mandare memorię: vel oīno incognitos nō habere. Deinde illa que in eis aperte posita sunt vel precepta vsuēdi vel regulę credendī solertius diligētiusq; inuestiganda sunt. Que

quanto quisq; plura inuenit: tanto est intelligentia capacior. In his enim que aperte in scriptura posita sunt inueniuntur illa oia: que continent fide moresq; viuendi: spem scilicet atq; charitatem: de quibus libro superiore tractauimus. Tum vero facta quadam familiaritate cum ipsa lingua diuinarum scripturarum: in ea que obscura sunt aperienda & discutienda peragendum est: vt ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla: & quedam certarum sententiarum testimonia dubitatione de incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum. Quae si defuerit: non potest his preceptis dari.

Signorum diuersitas: & quid impediatur ab intellectu scripturae. Cap. x.

Dubius autem causis non intelliguntur quae scripta sunt: si autem signis aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa vel propria vel translata. Propria dicuntur: cum his rebus significandis adhibentur: propter quas sunt instituta: sicut cum dicimus bouem intelligimus pecus: quod omnes nobiscum latinae linguae homines hoc nomine vocant. Translata sunt: cum & ipse res quas propriis verbis significamus ad aliud aliquid significandum usurpatur: sicut cum dicimus bouem: & per has duas syllabas intelligimus pecus quod isto nomine appellari solet: sed per illud pecus rursus intelligimus euangelistam quem significauit scriptura interpretante apostolo dicens. Bouem triturantem non infrenabis.

Priocor. ix. Primo timo: xv.

Quod diuersarum linguarum noticia necessaria sit ad intellectum scripturae. Cap. xi.

Contra ignota signa propria magnum remedium est linguarum cognitio. Et latinae quidem linguae homines quos nunc instituendos suscepimus & duabus aliis ad scripturarum diuinarum cognitionem habent opus: hebraea scilicet & graeca: vt ad exemplaria precedentia recurratur: si quam dubitationem attulerit latinorum interpretum infinita varietas: quaeque & hebraea verba non interpretata sepe inueniamus in libris. sicut amen. alleluia. & racha. & osanna. & si qua sunt alia. Quorum partim propter sanctioris auctoritatem quamuis interpretari potuissent seruata est antiquitas: sicut amen: & alleluia: partim vero in aliam linguam transferri non potuisse dicuntur: sicut alia duo quae posuimus. Sunt enim quaedam verba certarum linguarum: quae in usum alterius linguae per interpretationem transire non possunt. Et hoc maxime in teriectionibus: accidit quae verba potius motum animi significant: quam sententiae conceptae vllam particulam. Nam & haec duo talia esse perhibentur. Dicunt enim

De doctrina christiana.

racha indignantis esse vocē: ofanna letantis. Sed nō propter hæc pauca: quæ notare atq; interrogare facillimū est: sed propter diuersitates vt dictū est interpretum illarū linguarum est cognitio necessaria. Qui enim scripturas ex hebræa lingua in græcā verterūt linguam numerari possunt: latini autē interpretes nullo modo. Vt enim cuiq; primis fidei tēporibus in manus venit codex græcus: & aliquātulum facultatis sibi inet vtriusq; linguæ habere videbatur: ausus est interpretari.

Quod diuersitas translationum aliquando iuuat aliquando impedit intellectum.

Cap. xii.

Quæ quidē res plus adiuuit intelligētīā q̄ impediuit: si modo legentes nō sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sentētias plurimū codicū sepe manifestauit inspectio: sicut illud esaię prophetæ. Vnus interpretēs ait: & carnē tuam ne despexeris: alius & domesticos seminis tui ne despexeris: vterq; sibi inuicem attestatus est. Namq; alter ex altero exponitur: quia & caro posset accipi proprie vt corpus suū quisq; ne despiceret se putaret amonitum: & domesticus seminis trāslate christiani possent intelligi ex eodem verbū semine nobiscū spiritaliter nati. Nunc autē collato interpretū sensu: probabilior occurrit sentētia proprie de cōsanguineis nō despiciendis esse preceptū: quoniam domesticos seminis cū ad carnem retuleris cōsanguinei potissimū occurrūt. Vnde esse arbitror illud apostolī quod ait. Si quomodo ad emulatiōē adducere potuero carnē meam: vt saluos faciā aliquos ex illis: id est vt emulando eos qui crediderāt: & ipsi crederēt. Carnem enim suam dixit iudeos propter cōsanguinitatem. Item illud eiusdem esaię prophetę: nisi credideritis nō intelligetis: alius interpretatus est: nisi credideritis: nō permanebitis. Quis horū vera secutus sit: nisi exemplaria linguę precedētis legatur: incertum est. Sed tamen ex vtroq; magnū aliquid insinuat scīenter legētibus. Difficile est enim ita diuersos a se interpretes fieri: vt nō se aliqua vicinitate cōtingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est: fides vero in rerū temporalium quibusdā cunabulis quasi lacte alit paruulos: nūc autem per fidē ambulabamus: nō per spem: nisi autē per fidem ambulauerimus: ad spem peruenire non possumus: quæ nō transit: sed permanet per intellectū nobis coherentibus veritate. Propterea ille ait: nisi credideritis nō permanebitis: ille vero nisi credideritis nō intelligetis. Et ex ambiguo linguę precedentis plerūq; interpretēs fallitur: cui non bene nota sensus

Esa. lviij

Ro. xi.

Esa. vii.

Cor. v.

sententia est: & eam significationem transfert: quæ a sensu scriptoris penitus aliena est: sicut quidam codices habent. Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem. Oxyis enim apud grecos & acutum & velocem locum significat. Ille ergo vidit sententiam qui transtulit veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Ille autem alius anticipati signo in aliam partem raptus erravit. Et talia quidem non obscura: sed falsa sunt: quorum alia conditio est: non enim intelligendos: sed emendandos tales codices potius precipiendum est. Hinc est enim etiam illud quoniam moschos grece vitulus dicitur: moscheumata quidam non intellexerunt esse plantationes: & vitulamina interpretati sunt. Qui error tam multos codices preoccupavit: ut vix inveniatur aliter scriptum. Et tamen sententia manifestissima est: quia clarescit consequentibus verbis. Namque adulterine plantationes non dabunt radices altas convenientius dicitur quam vitulamina: quæ pedibus per terram gradiuntur: & non herent radicibus. Hanc translationem in eo loco etiam cetera contexta custodiunt.

ps. xiii.

Sap. iii.

Solœcismus & barbarismus quid sint: & quomodo intellectui sacrae scripturae non obsistant. Cap. xiiii.

Sed quoniam & quæ sit ipsa sententia: quam plures interpretes pro sua quisque facultate atque iudicio conatur eloqui: non apparet nisi in ea lingua inspiciatur: quæ interpretatur: & plerumque a sensu auctoris devius aberrat interpretes: si non sit doctissimus. Igitur aut illarum linguarum: ex quibus in latinam scripturam pervenit petenda cognitio est: aut habende interpretationes eorum: quæ se verbis nimis obstrinxerunt: non quia sufficiunt: sed ut ex eis libertas vel error dirigatur aliorum: quæ non magis verba quam sententias interpretando sequi maluerunt. Nam non solum verba singula: sed etiam locutiones sæpe transferuntur: quæ omnino in latine lingue usum si quis consuetudinem veterum qui latine locuti sunt: tenere voluerit: transire non possunt. Quæ aliquando nihil adimunt intellecta: sed offendunt tamen eos qui plus delectantur rebus: cum etiam in earum signis sua quedam servatur integritas. Nam solœcismus qui dicitur: nihil aliud est: quam cum verba non ea lege sibi coaptantur: qua coaptaverunt quæ priores nobis non sine auctoritate aliqua locuti sunt. Vtrum enim inter homines an inter hominibus dicatur: ad rerum non pertinet cognitorem. Item barbarismus quid aliud est nisi verbum non eisdem litteris vel sono enunciatum: quo ab eis qui latine ante nos locuti sunt enunciaris solet? Vtrum enim ignoscere producta tertia syllaba vel correpta dicatur: non multum curat: qui peccatis suis deo

De doctrina christiana.

ut ignoscat petit: quolibet modo illud verbum sonare potuerit. Quid est ergo integritas locutionis: nisi latinæ consuetudinis conservatio loquentium veterum auctoritate firmata? Sed tamen eo magis inde offenduntur homines: quo infirmiores sunt: & eo sunt infirmiores quo doctiores videri volunt: non rerum scientia qua edificamur: sed signorum: qua non inflari difficile est: cum & ipsa rerum scientia sepe ceruicem erigat: nisi dominico reprimatur iugo. Quid enim obest intellectori: quod ita scriptum est: que est terra in qua isti insident super eam: si bona est aut neque? & que sunt civitates in quibus ipsi inhabitant in ipsis? Quam locutionem magis alienæ lingue esse arbitror: quam sensum aliquem altiore. Illud etiam quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum: super ipsum autem floriet sanctificatio mea: nihil profecto sententiæ detrahatur: auditor tamen peritior malet hoc corrigi: ut non floriet: sed forebit diceretur. Nec quicquam impedit correctionem nisi consuetudo cantantium. ista ergo facile contenti possunt: si quis ea cauere noluerit: quod sano intellectui nihil detrahunt. At vero illud quod ait apostolus: quod stultum est dei sapientius est hominibus: & quod infirmum est dei fortius est hominibus: si quis in eo græcæ locutionem seruare voluisset: ut diceret: quod stultum est dei sapientius est hominum: & quod infirmum est dei fortius est hominum: iret quidem vigilantis lectoris intentio in sententiæ veritatem: sed tamen aliquis tardior aut non intelligeret: aut etiam puerse intelligeret. Non enim tantum viciosa locutio est in latina lingua talis: verum & in ambiguitatem cadit: ut quasi hominem stultum vel hominem infirmum sapientius vel fortius videatur esse quam dei. Quamquam & illud sapientius est hominibus non caret ambiguo etiam si solœcismo caret. Vtrum enim his hominibus ab eo quod est huic homini: an ab his hominibus ab eo quod est ab hoc homine dictum sit non apparet: nisi illuminatione sententiæ. Melius itaque dicitur ita: sapientius est quam homines: & fortius est quam homines.

Quod duo impediant sacrae scripturae lectorem & quod per omnibus codices sint emendandi. Cap. xiiii.

DE ambiguis autem signis post loquemur: nunc de incognitis agimus: quorum duæ formæ sunt: quantum ad verba pertinet. Namque aut ignotum verbum facit herere lectorem: aut ignota locutio: quæ si ex alienis linguis veniunt: aut querenda sunt ab earum linguarum hominibus: aut linguæ eedem si & ocium est & ingenium ediscendæ: aut plurimum interpretum consulenda collatio est. Si autem

Prio. cor.
viii.

ps. cxxi

i. cor. i.

ipsius linguæ nostræ aliqua verba locutionesq; ignoramus: legē-
di cōsuetudine audiendiq; innotescūt. Nulla sane sunt magis mā-
dāda memorię: q̄ illorū verborum locutionūq; genera quę igno-
ramus: vt cū vel peritior occurrerit: de quo queri possint: vel talis
lectio quę vel precedētibus vel consequētibus vel vtrisq; ostēdat
quam vim habeat: quid ve significet quod ignoramus: facile ad-
iuuante memoriā possimus animaduertere vel discere. quāq; tan-
ta est vis cōsuetudinis etiam ad discēdum: vt qui inscripturis san-
ctis quodāmodo nutriti educatiq; sunt: magis alias locutiōes mi-
rentur: easq; minus latinas putent q̄ illas quas in scripturis didi-
cerunt: neq; in latinæ linguæ auctoribus reperiantur. Plurimum
hic quoq; iuuat interpretum numerositas collatis codicib⁹ inspe-
cta atq; discussa: tantū absit falsitas. Nam codicibus emendandis
prius debet inuigilare solertia eorū: qui scripturas diuinas nosse
desiderant: vt emēdati non emēdati cedant: ex vno dūtaxat in-
terpretationis genere venientes.

Quibus interpretationibus magis sit stādum: & qualiter
septuaginta interpretati sint. Cap. xv.

IN ipsis autē interpretationib⁹: itala ceteris preferatur. Nā
est verborū tenacior cū perspicuitate sententię. Et latinis q̄-
buslibet emendādis gręci adhibeantur: in quibus. lxx. interpre-
tum quod ad vetus testamentū attinet: excellit auctoritas: qui iā
per omnes ecclesias tanta presentia spiritus sancti interpretati eē-
dicuntur: vt os vnū tot hominū fuerit. Qui sicut fertur: multiq;
non indigni fide predicant: singulis cellis etiā singuli separati cū
interpretati essent: nihil in alicuius eorū codice inuentū est: quod
non iisdē verbis eodēq; verborum ordine inueniretur in ceteris.
Quis huic auctoritati cōferre aliquid nedū p̄ferre audeat? Si autē
contulerūt vt vna omnium cōmuni tractatu iudicioq; vox fieret:
nec sic quidē quēq; vnū hominem qualibet peritia ad emendan-
dum tot seniorū doctorumq; cōsensum aspirare oportet aut decet.
Quāobrē etiā si aliquid aliter in hebreis exemplaribus inuenit:
q̄ isti posuerint: cedendū esse arbitror diuinę dispēsationi: q̄ per
eos facta est: vt libri quos gens iudea ceteris populis vel religione
vel inuidia proderi volebat: credituris per dominū gentibus mi-
nistra regis Ptolomei potestate tanto ante proderetur. Itaq; fieri
potest: vt sic illi interpretati sint: quēadmodū congruere gentib⁹
ille qui eos regebat: & qui os vnū omnibus fecerat spiritus sanct⁹
indicauit. Sed tamē vt superius dixi horū quoq; interpretū qui

De doctrina christiana.

verbis tenacius inhæserunt collatio nō est inutilis ad explanandā sepe sententiā. Latini ergo vt dicere cœperam codices veteris testamenti si necesse fuerit grecorū auctoritate emendandi sunt: & eorū potissimū qui cum septuaginta essent: ore vno interpretati eē perhibentur. Libros autē noui testamenti si quid in latinis variatibus titubatur: grecis cedere oportere nō dubium est: & maxime qui apud ecclesias doctiores & diligentiores reperiuntur.

Quod interpretationis ignorātia obscuritas figurarū animalium lapidum & herbarum: virtutes numerorū & musicę multa manēt intellectu obscura in sacris lris. Cap. xvi.

IN translatis vero signis si qua forte ignota cogunt herere lectorem: partim linguarū noticiā: partim rerum inuestiganda sunt. Aliquid enim ad similitudinē valet: & proculdubio secretum aliquod insinuat siloa piscina: vbi lauare faciem iussus est cui oculos dominus luto de sputo facto inunxerat. Quod tñ nomē linguę incognitę nisi euangelista interpretatus esset: tam magnus intellectus lateret. Sic etiam multa quę ab auctoribus eorūdem librorū interpretata nō sunt nomina hebreā: non est dubitandum habere nō paruā vim atq; adiutorium ad soluenda enigmata scripturarū: si quis possit ea interpretari. Quod nōnulli eiusdē linguę viri periti nō sane paruum beneficium posteris cōtulerunt qui separata de scripturis eadē verba oia interpretati sunt: & quid sit adam: quid eua: quid abraā: quid moyfes: siue etiam locorū nomina. qd sit hierusalē: vel sion: vel hierico: vel sina: vel libanus: vel iordanis: vel quecūq; alia in illa lingua sunt incognita nobis nomina. Quibus apertis & interpretatis multę in scripturis figurate locutiones manifestatur. Rerum autē ignorātia facit obscuras figuratas locutiones: cum ignoramus vel animātium vel lapidum vel herbarū naturas: aliarūue rerum: quę plerūq; in scripturis similitudinis alicuius gratia ponuntur. Nam & de serpente quod notū corpus eum pro capite obicere ferientibus quantū illustrat sensum illum quo dominus iubet astutos nos esse sicut serpentes: vt scilicet pro capite nostro quod est christus corpus potius persequentibus offeramus: ne fides christiana tanq; caput necetur in nobis si parcentes corpori negemus deū: vel illud quod per cauernę angustias coartatus deposita veteri tunica vires nouas accipere dicitur: quātum cōcinit ad imitandā ipsius serpentis astutiā: exuendumq; ipsum veterē hominē: sicut apostolus dicit: vt induamur nouo: & exuendum per angustias dicēte domino: intrate per an-

Io. ix.

Mat. x.

ephe. iiii
Mat. vii.

liber secundus.

gusta portam. Vt ergo noticia nature serpentis illustrat multas similitudines: quas de hoc animante scriptura dare consuevit: sic ignorantia nonnullorum animalium que non minus per similitudines commemorat: impedit plurimum lectorem. Sic lapidum sic herbarum vel quecumque tenentur radicibus. Nam & carbunculi noticia que lucet in tenebris: multa illuminat etiam obscura librorum ubicumque propter similitudinem ponitur: & ignorantia berilli vel adamantis claudit plerumque intelligentie fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere pacem perpetuam significari olei ramusculo: quem rediens ad arcam coluba pertulit: nisi quia nouimus & olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi: & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopi dum nesciunt quam vim habeat vel ad purgandum pulmonem: vel ut dicitur ad saxa radicibus penetranda: cum sit herba breuis atque humilis omnino inuenire non possunt quare dictum sit. Asperges me hyssopo & mundabor. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi translate ac mystice posita in scripturis. Ingenium quippe ut ita dixerim ingenium non potest non mouere quid sibi velit que & moyses & helias & ipse dominus quadraginta diebus ieiunauerunt: cuius actionis figuratus quidam nodus nisi huius numeri cognitione & consideratione non soluitur. habet enim denarium quater tanquam cognitione omnium rerum in texta temporibus. Quaternario quippe numero & diurna & annua curricula peraguntur. Diurna matutinis meridiana vespertinis nocturnisque horarum spaciis: annua vernis estiuis autumnalibus hyemalibusque mensibus. A temporum autem delectatione dum in temporibus viuimus propter eternitatem in qua uiuere volumus abstinendum & ieiunandum est: quamuis temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina continentium & temporum appetendorum eternorum. Porro autem denarius numerus creatoris atque creature significat scientiam: nam trinitas creatoris est: septenarius autem numerus creaturam indicat propter vitam & corpus: nam in illa tria sunt: unde etiam toto corde: tota anima: tota mente diligendus est deus. In corpore autem quattuor manifestissima apparent quibus constant elementa. In hoc ergo denario dum temporaliter nobis insinuatut id est quater ducitur caste & continenter a temporum delectatione uiuere: hoc est quadraginta diebus ieiunare monemur: hoc lex cuius persona est in moyses: hoc prophetia cuius personam gerit helias: hoc ipse dominus monet: qui tanquam testimonium habens ex lege & prophetis medius inter illos in monte tribus discipulis videm

De doctrina christiana.

tibus atq; stupētibus claruit. Deinde ita queritur quomodo quinquagenarius de quadragenario numero existat: qui nō mediocriter in nostra religione sacratuſ est propter pentecosten: & quomodo ter ductus propter tria tēpora ante legē sub lege sub gratia: vel propter nomen patris & filii & spiritus sancti adiuncta eminentius ipsa trinitate ad purgatissimę ecclesie mysterium referatur perueniatq; ad centū quinquaginta tres pisces: q̄s retia post resurrectionem domini in dexterā partē missa ceperunt. Ita multis aliis atq; aliis numerorū formis quedam similitudinū in libris sanctis secreta promuntur: quę propter numerorū imperitiā legētib; clausa sunt. Non pauca etiam claudit atq; obtegīt nō nullarū rerū musicarū ignorantia: nā & de psalterii & cytharę differentia quidam non incōcine aliquas rerū figuras aperuit: & decem chordarū psalteriū nō inopportune iter doctos queritur: vtrū habeat aliquā musicę legē: q̄ ad tantū neruorū numerū cogat: an vero si nō habet eo ipso magis sacrate sit accipiendus ipse numerus vel propter decalogum legis: de quo item numero si queratur: nō nisi ad creatore creaturamq; referendus est: vel propter superius expositū ipsum denarium. Et ille numerus edificationis tēpli cōmemoratus in euāgelio quadraginta scilicet & sex annorū nescio quid musicum sonat: & relatus ad fabricā dominici corporis: propter quā templi mentio facta est: cogit nōnullos hereticos cōfiteri filium dei non falso sed vero & humano corpore idutum. Et numerum quippe & musicam plerisq; locis in sanctis scripturis posita honorabiliter inuenimus.

Quod figmenta poetarum quę nonnulli mystice volūt intelligi non sint curanda. Cap. xvii.

Non enim audiendi sunt errores gentilium superstitionum: qui nouē musas iouis & memorię filias esse finxerunt. Refellit eos varro quo nescio vtrum apud eos quisq; talium rerū doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim ciuitatē nescio quam: nō enim recolo nomē: locasse apud tres artifices terna simulacra musarum: quę in templo apollinis dono poneret: vt quisquis artificū pulchriora formasset: ab illo potissimū electa emeret. Itaq; contigisse vt opera sua quoq; illi artifices quę pulchra explicarent: & placuisse ciuitati omnes nouem: atq; oēs emptas esse: vt in apollinis tēplo dedicarentur. Quibus postea dicit hesiodū poetā imposuisse vocabula. Non ergo iuppiter nouē musas genuit: sed tres fabri ternas crearūt. Tres autem nō propterea illa ciuitas locauit

liber secundus.

rat: quia in somnis eas viderat: aut tot se cuiuscumque illorum oculis demonstrauerat: sed quia facile erat animaduvertere omnem sonum: qui materies cantilenarum est: triformem esse natura. Aut enim editur voce: sicut est eorum qui faucibus sine organo canunt: aut flatu sicut tubarum & tibarum: aut pulsu sicut in citharis & tympanis & quibuslibet aliis que percutiendo canora sunt.

Quod utilia ad intelligentiam scripturarum in poetis inuenta non debeant respui. Cap. xviii.

Sed siue ita se habeat quod varro retulit: siue non ita: nos tamen non propter superstitionem prophanam debemus musicam fugere: si quid inde utile ad intelligendas sanctas scripturas rapere potuerimus: nec ad illorum theatricas nugas conuertimus: si aliquid de citharis & organis quod ad spiritualia capienda valeat: disputemus: neque enim & litteras discere non debuimus: quia earum repertorem dicunt esse mercurium: aut quia iusticie virtutisque templa dedicarunt: & que corde gestanda sunt: in lapidibus adorare maluerunt: propterea nobis iusticia virtusque fugienda est. Immo vero quisquis bonus verusque christianus est: domini sui esse intelligat ubicumque inuenerit veritatem: quam conferens & agnoscens etiam in litteris sacris superstitionis signum repudiet: doleatque homines atque caueat qui cognoscetes deum: non ut deum glorificauerunt: aut gratias egerunt: sed euauerunt in cogitationibus suis: & obscuratum est cor insipiens eorum. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt: & imutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentium.

Quod duo genera scripturarum gentilibus etiam moribus exercentur. Cap. xix.

Sed ut totum istum locum: nam est maxime necessarius: diligentius explicemus: duo sunt genera doctrinarum: que in gentilibus etiam moribus exercentur: unum earum rerum quas instituerunt homines: alterum earum quas animaduertunt iam peractas aut diuinitus institutas. Illud quod est secundum institutiones hominum: partim supersticiosum est: partim supersticiosum non est.

Superstitionum genera multa enumerantur. Cap. xx.

Supersticiosum est quidquid institutum est ab hominibus ad faciendam & colendam idola pertinetes: vel ad colendam sicut deum creaturam partem vllam creature: vel ad consultationes & pacta quedam significationum cum demonibus placita atque foederata: qualia sunt molimina magicarum artium: que quidem commemorare potiusque docere

De doctrina christiana.

assolent poete. Ex quo genere sunt: sed quasi licetiose vanitate ha-
ruspicu & augurum libri. Ad hoc genus pertinent omnes etia li-
gaturę atq; remedia: que medicoru quoq; disciplina condēnat: si-
ue in precantationibus siue in quibusdā notis quas characteres
vocant: siue in quibusdā rebus suspendēdis atq; ligandis vel etia
saltandis quodāmodo nō ad tēperationem corporū: sed ad quasdā
significationes aut occultas aut etia manifestas: que mitiore no-
mine physicā vocant: nō quasi superstitiose implicare: sed natura
prodesse videantur: sicut sunt inaures in summo aurium singula-
rum: aut destruthionū ossibus ansule in digitis: aut cū tibi dicūt
singultienti vt dextera manu sinistrū pollicem teneas. His adiun-
guntur millia inanissimarū obseruationū: si mēbrum aliquod sa-
lierit: si iunctim ambulātib; amicis canis aut lapis aut puer me-
dius interuenerit: atq; illud quod lapidē calcant: tanq; direptorē
amicitię minus molestum est: quā cū innocentē puerum colapho
percutiunt: si pariter ambulātib; intercurrerit. Sed bellum est
quod aliquādo pueri vindicantur a canibus. Nam plerūq; tam su-
perstitiosi sunt quidā: vt etiam canē qui mediis interuenerit feri-
re audeant non impune. Namq; a vano remedio cito ille interdū
percussorē suum ad verū medicum mittit. Hinc sunt etiam illa. Li-
men calcare cum ante domū suam transit: redire ad lectum si quis
dum se calciat sternutauerit: redire domū si procedens offenderit:
cum vestis a foricibus roditur plus timere suspitionē futuri ma-
li quā presens damnū dolere. Vnde illud elegāter dictū est catonis:
qui cū esset consultus a quodā: qui sibi a foricibus erosas caligas
diceret: respondit illud monstrū non esse: sed vere monstrū haben-
dum fuisse: si forices a caligis roderentur.

Qd̄ sacra scriptura cōdēnat mathematicorū superstitionē. Cap. xxi.

NEQ; illi ab hoc genere perniciosę superstitionis segregandi
sunt: qui genethiaci propter natalium dierū consideratio-
nes: nunc autē vulgo mathematici vocantur: nā & ipsi quāuis ve-
ram stellarū positionem: cū quisquis nascitur consectentur: & ali-
quādo etiam peruestigent: tamen q̄ inde conātur vel actiones no-
stras vel actionū euentus predicere nimis errant & vendūt impe-
ritis hominibus miserabilē seruitutē. Nam quisquis liber cū ad
huiusmodi mathematicū igressus fuerit: dat pecuniam vt seruus
inde exeat: aut martis: aut veneris: vel potius omnium syderū: qui-
bus illi qui primi errauerunt: erroremq; posteris propinarūt: vel
bestiarū propter similitudinem: vel hominū ad ipsos homines

Libet fecundus.

honorandos imposuerunt vocabula: non enim mirandum est: cum etiam propioribus recentioribusque temporibus sidus quod appellamus luciferum honori & nomini caesaris romani dicere conati sunt. Et fortasse factum esset atque isset in vetustatem: nisi auia eius venus praecipuisset hoc nomini praedictum. neque iure villo ad heredes traiceret quod nunquam viua possederat aut possedendum petuerat. nam vbi vacabat locus: neque alicuius priorum mortuorum honore tenebatur: factum est quod in rebus talibus fieri solet. Pro Quintili enim & sextili mensibus: iulium atque augustum vocamus de honoribus hominum iulii caesaris & augusti caesaris nuncupatos: ut facile qui voluerit intelligat etiam illa sidera prius sine his nominibus caelo vagata esse. Mortuis autem illis quorum honorare memoriam vel coacti sunt homines regia potestate: vel placuit humanitate: nomina eorum imponentes sideribus eos ipsos sibi mortuos in coelum leuare videbantur. Sed quomodolibet vocentur ab hominibus: sunt tamen sidera quae deus instituit & ordinavit ut voluit: & est certus motus illorum quo tempora distinguuntur atque variantur. Quem motum notare cum quisque nascitur quomodo se habeat: facile est per eorum inuentas conscriptasque regulas: quod sancta scriptura condemnat dicens. Si enim tantum potuerunt scire ut possent estimare seculum: quomodo eius dominum non facilius inuenerunt.

Improbat Augustinus mathematicorum positiones de constellationibus. Cap. xxii.

Sed ex ea notatione velle nascentium mores actus euenta praedecere: magnus error & magna dementia est. Et apud eos quidem qui talia dediscendo didicerunt: sine vlla dubitatione refellit haec superstitio. Constellationes enim quas vocant notatio est siderum: quomodo se habeant cum ille nasceretur: de quo isti miseri a miserioribus consuluntur. Fieri autem potest ut aliqui gemini tam se quaciter fundatur ex utero: ut interuallum temporis inter eos nullum possit deprehendi & constellationum numeris annotari. Vnde necesse est nonnullos geminos easdem habere constellationes: cum paria rerum vel quas agunt vel quas patiuntur euenta non habeant: sed plerumque ita disparia: ut alius felicissimus alius infelicissimus uiuat: sicut esau & iacob geminos accipimus natos: ita ut iacob qui posterior nascebatur manu plantam praecedentis fratris tenens inueniretur. Horum certe dies atque hora nascentium aliter notari non posset: nisi ut amborum constellatio esset vna. Quantum autem intersit inter amborum mores facta labores atque successus: scriptura testis est in

Genes.
xxv. c.

b

Liber secundus.

ore omnium gentium peruagata. neque enim ad rem pertinet quod dicunt ipsum momentum minimum atque angustissimum temporis quod geminorum partium determinat: multum valere in rerum natura atque celestium corporum rapidissima velocitate. Et si enim concedam ut plurimum valeat: tamen in constellationibus a mathematico inueniri non potest: quibus inspectis se fata dicere profiteatur. Quod ergo in constellationibus non inuenit: quas necesse est vnas inspiciat siue de iacob siue de eius fratre consulatur: quid ei prodest si discat in coelo quod temere securus infamat: & non discat in tabula: quam frustra sollicitus intuetur. Quare istae quoque opiniones quibusdam rerum signis humana praesumptione institutis ad eadem illa quasi quaedam cum demonibus pacta & conuenta referendae sunt.

Quod non sit credendum mathematicis siue vera siue falsa dicant. Cap. xxiii.

Hinc enim fit ut occulto quodam iudicio diuino cupidum malorum rerum homines tradantur illudendi & decipiendi pro meritis voluntatum suarum: illudentibus eos atque decipientibus praeruaricatoribus angelis: quibus ista pars mundi infima secundum pulcherrimum ordinem rerum diuinae prouidentiae lege subiecta est. Quibus illusionibus & deceptionibus euenit ut istis superstitionis & perniciosis diuinationum generibus multa praeterita & futura dicantur: nec aliter accidunt quam dicuntur: multaque obseruantibus secundum obseruationes suas eueniant: quibus implicati curiosiores fiant: & sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animae salubriter diuina scriptura non tacuit: nec ab ea sic deterruit animam: ut propterea talia negaret esse sectanda: quia falsa dicuntur a professoribus eorum: sed etiam si dixerint vobis inquit: & ita euenierit: ne credatis eis. non enim quia imago samuelis mortui saul regis vera pronunciauit: propterea talia sacrilegia quibus imago illa praesentata est: minus execranda sunt: aut quia in actibus apostolorum ventriloqua femina verum testimonium perhibuit apostolis domini: ideo paulus pepercit illi spiritui: ac non potius feminam illius demonii correptione atque exclusione mundauit. Omnes igitur artes huiusmodi vel nugatoriae vel noxiae superstitionis ex quadam pestifera societate hominum & demonum: quasi pacta infidelis & dolosae amicitiae constituta penitus sunt repudianda & fugienda christiano: non quod idolum sit aliquid ut ait apostolus: sed quia quae immolant demoniis immolant: & non deo. nolo vos socios fieri de-

Deute.
xiii. a.

i. Regum
xxviii. e.
Act. xvi.
d.

i. Corint.
x. e.

Libet secundus.

moniorum. Quod autem de idolis & de imolationibus quæ honori eorum exhibentur dixit apostolus: hoc de omnibus imaginariis signis sentiendum est: quæ vel ad cultum idolorum vel ad creaturam eiusque partes tanquam deum colendas trahunt: vel ad remediorum aliarumque observationum curam pertinent: quæ non sunt diuinitus ad dilectionem dei & proximi tanquam publice constituta: sed per priuatas appetitiones rerum corporaliu corda dissipant miserorum. In omnibus ergo istis doctrinis societas demonum formidanda est atque cauenda: qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditum nostrum claudere atque obserare conantur. Sicut autem de stellis quas condidit & ordinauit deus: humanæ & deceptorie coniecturæ ab hominibus institutæ sunt: sic etiam de quibusdam nascentibus: vel quo modo diuinæ prouidentie administratione existentibus rebus multi multa humanis suspitionibus: quasi regulariter coniecta litteris mandauerunt: si forte insolite acciderint tanquam si mula pariat: aut fulmine aliquid percutiatur.

Quod prestigia mathematicorum ex pacto demonum sint. Ca. xxiii.
Quæ omnia tantum valent: quantum præsumptione animorum quasi communi quadam lingua cum demonibus foederata sunt. Quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis. cruciantis sollicitudinis. mortiferæ seruitutis. Non enim quia valebant animaduersa sunt: sed animaduertendo atque signando factum est ut valerent. Et ideo diuersis diuersa proueniunt secundum cogitationes & præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volunt: talia procurant cuique: qualibus eum irretitum per suspitiones & consensiones ei viderit. Sicut enim verbi gratia vna figura litteræ quæ decusatum notatur: aliud apud grecos aliud apud latinos valet non natura: sed placito & consensione significandi: & ideo qui utraque linguam nouit: si homini grecovelit aliquid significare scribendo: non in ea significatione ponit hanc litteram in qua eam ponit cum homini scribit latino. Et beta vno eodemque sono apud grecos litteræ. apud latinos oleris nomen est. Et cum dico lege in his duabus syllabis: aliud grecus aliud latinus intelligit. Sicut ergo omnes hæc significationes pro sua cuiusque societatis consensione animos mouent: & quia diuersa consensio est diuerse mouent: nec ideo consenserunt in eas homines quia iam valebant: ad significationem: sed ideo valent: quia consenserunt in eas: Sic etiam illa signa quibus perniciofa demonum societas comparatur: pro cuiusque obseruatione valent. Quod manifestissime ostendit ritus augurum: qui & antequam obseruent & posteaque obserua

De doctrina christiana

ta signa tenuerint: id agunt ne videant volatus aut audiāt voces auū quia nulla ista signa sunt nisi cōsensus obseruantis accedat.

Quod humanæ institutiones in rebus agendis non sint omnino fugiendæ. Cap. xxv.

Quibus amputatis atq; eradicatis ab animo christiano: deinceps videndæ sunt institutiones hominū non superstitiose. i. non cum demonibus: sed cū ipsis hominibus institutæ. Nāq; omnia quæ ideo valent inter homines: quia placuit inter eos vt valeant instituta hominū sunt: quorū partim superflua luxuriosaq; instituta sunt: partim cōmoda & necessaria. Illa enim signa quæ saltando faciunt histriones: si natura nō instituto & consensione hominum valerent: non primis tēporibus saltante pantomimo p̄co p̄nunciaret populo carthaginis: quid saltator vellet intelligi? Quod adhuc multi meminerunt senes: quorum relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendū est: quia nunc quoq; si quis theatrum talium nugarū imperitus intrauerit: nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significant: frustra totus intentus est. Appetunt tamē omnes quandā similitudinem in significando: vt ipsa signa quantum possunt rebus quæ significantur similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui pōt esse: non constant talia signa inter homines: nisi cōsensus accedat. In picturis vero & statuīs ceterisq; huiusmodi simulatis operibus maxime peritorū artificum nemo errat cū similia viderit: vt agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totum genus inter superflua hominū instituta numerandū est: nisi cum interesset quid eorum qua de causa & vbi & quando & cuius auctoritate fiat. Milia deniq; fictarū fabularum & falsitatū quarū mendaciis homines delectātur: humana instituta sunt. Et nulla magis hominū propria quæ a seipsis habent existimanda sunt: q̄ q̄q; falsa atq; mendacia. Cōmoda vero & necessaria hominum cum hominibus instituta sunt: quæcunq; in habitu vel cultu corporis ad sexus vel honores discernendos differentia placuit: vt innumerabilia genera significationum sine quibus humana societas aut non omnino aut minus cōmode geritur: quæq; in ponderibus atq; mēsuris & nūmorum impressionibus vel estimationibus sua cuiq; ciuitati & populo sunt propria: & cætera huiusmodi. Quæ nisi hominum instituta essent: non per diuersos populos varia essent: nec in ipsis populis singulis pro arbitrio suorū principum mutarent. Sed hæc tota pars humanorū institutorum quæ ad vsum vitæ necessarium proficiunt: nequaquā est fugienda christiano: imo etiam

Libert secundus.

quantum satis est intuenda memoriaque retinenda.

Quae hominum instituta fugienda: & quae amplectenda sint. **Ca. xxvi.**

Adumbrata enim quaedam & naturalibus ut cumque similia hominum instituta sunt: quorum ea quae ad societatem ut dictum est daemonum pertinent: penitus repudianda sunt & detestanda. Ea vero quae homines cum hominibus habent assumenda: in quantum non sunt luxuriosa atque superflua: & maxime litterarum figurae: sine quibus legere non possumus: linguarumque varietas quantum satis est: de qua superius disputauimus. Ex eo genere sunt etiam notae: quas qui didicerint: proprie iam notarii appellantur. Utilia sunt regna. nec discuntur illicite: nec superstitiose implicant: nec luxum generant si tantum occupent ut rebus maioribus ad quas adipiscendas seruire debent: non sint impedimento.

Quae dicantur hominum instituta & quae non. **Cap. xxvii.**

Iam vero illa quae non instituendo: sed aut transacta temporibus aut diuinitus instituta inuestigando homines prodiderunt: ubicunque discantur non sunt hominum instituta existimanda. Quorum alia sunt ad sensus corporis: alia vero ad rationem animi pertinentia. Sed illa quae sensu corporis attinguntur: vel narrata credimus: vel demonstrata sentimus: vel experta conicimus.

Quod gentiles historiae plurimum conferant ad intellectum scripturae sacrae. **Cap. xxviii.**

Quicquid igitur de ordine temporum transactorum indicat ea quae appellantur historia plurimum nos adiuvat ad sanctos libros intelligendos: etiam si praeter ecclesiam puerili eruditione discatur. Nam & per olimpiadas & per consulum nomina multa saepe queruntur a nobis: & ignorantia consulatus quo natus est dominus: vel quo passus est nonnullos coegit errare: ut putarent quadraginta sex annorum etate passum esse dominum: quia per tot annos edificatum esset templum dictum est a iudeis: quod imaginem dominici corporis habebat. Et annorum quidem fere triginta baptizatum esse retinemus auctoritate euangelica: Sed postea quot annos in hac vita egerit: quae textu ipso actionum eius animaduerti possit: tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur: de historia gentium collata cum euangelio liquidius certiusque colligitur. Tunc enim videbitur non frustra dictum esse quod quadraginta sex annis templum edificatum sit: ut cum referri iste numerus ad aetatem domini non potuerit: ad secretiorem instructionem humani corporis referatur: quo indui propter nos non dedignatus est vnicus dei filius per quae facta sunt omnia. **De**

Ioh. ii. d.

Luc. iii. e.

b iii

De doctrina christiana

utilitate autē historiarū ut omittam grecos quantum noster Ambrosius quaestionem soluit calumniantibus platonis lectoribus & dilectoribus: qui dicere ausi sunt: omnes domini nostri iesu xpi sententias quas mirari & praedicare coguntur: de platonis libris eum didicisse: quoniam longe ante humanum aduentum dñi platonem fuisse negari nō potest. Nonne memoratus episcopus considerata historia gentium: cum platonem repperisset hieremiæ prophetæ temporibus profectum fuisse in egyptum: ubi tunc ille propheta erat: probabilius esse ostendit: quod plato potius nostris litteris per hieremiā fuerit imbutus: ut illa posset docere vel scribere: quæ iure laudantur? Ante litteras enim gentis hebræorū in qua vnus dei cultus emicuit: ex qua secundū carnem venit dñs noster: ne ipse quidē pythagoras fuit: a cuius posteris platonem theologiam didicisse isti asserunt. Ita consideratis tēporibus fit multo credibilius istos potius de litteris nostris habuisse quaecunq; bona & vera dixerunt: q̄ de platonis dominū nostrum iesum xpm quod demētissimum est credere. Narratione autem historica cū præterita etiam hominū instituta narrantur: non inter humana instituta ip̄a historia numeranda est: quia iā quæ transierunt: nec infecta fieri possunt in ordine temporum habenda sunt: quorū est conditor & administrator deus. Aliud est enim facta narrare: aliud docere facienda. Historia facta narrat fideliter atq; utiliter. libri autē haruspicū & quæq; similes litteræ facienda vel obseruanda intendunt docere monitoris audacia non iudicis fide.

Quod naturæ rerum & siderum cursus non semper superstitionosa sint. Cap. xxix.

Est etiam narratio demonstrationi similis: qua nō præterita: sed præsentia indicantur ignaris. In quo genere sunt quæcunq; de locorum situ: naturisq; animalium: lignorum: lapidū: herbarum: aliorumve corpora scripta sunt. De quo genere superius egimus: eandēq; cognitionem valere ad ænigmata scripturarū soluenda docuimus: non ut pro quibusdā signis adhibeātur: tanq; ad remedia vel ad machinamenta superstitionis alicuius. Nā & illud genus iam distinctū ab hoc licito & libero separauimus. Aliud est enim dicere tritam istā herbam si biberis: venter non dolebit: & aliud est dicere istam herbā collo si suspenderis: venter non dolebit. Ibi enim probatur cōtemperatio salubris: hic significatio superstitionosa dānatur. Quæq; ubi præcantationes & inuocationes & characteres nō sunt: plerunq; dubium est vtrum res quæ alligatur aut quomodo

Libet secundus.

adungitur sanando corpori vi naturæ valeat quod libere adhibe-
dum est: an significatiua quadã obligatione perueniat. Quod tan-
to prudentius oportet cauere christianũ: quanto efficacius pdesse
videbit. Sed vbi latet qua causa quid valeat: quo animo quisq; vta-
tur: interest dũtaxat in sanandis vel tẽperandis corporibus siue in
medicina siue in agricultura. Siderũ autem cognoscendorum non
narratio: sed demonstratio est: quorũ per pauca scriptura cõmemo-
rat. Sicut autẽ plurimis notus est lunæ cursus: qui etiam ad passio-
nem dñi anniuersarię celebrandam solẽnter adhibetur: sic paucissi-
mis cæterorum quoq; siderũ vel ortus: uel occasus: vel alia quæli-
ber momenta sine vlllo errore sunt notissima. Quæ per seipsam co-
gnitio q̃q; superstitione non alligetur: non multũ tamen ac prope
nihil adiuuat tractationem diuinarũ scripturarum: & infructuosa
intentione plus impedit. Et quia familiaris est perniciosissimo er-
rori fatua fata cantantium: cõmodius honestiusq; contemnit. Ha-
bet autem præter demonstrationẽ præsentium etiam præteritorũ
narrationi simile aliquid: quod a præsentis positione motuq; sidez-
rum: & in præterita eorũ vestigia regulariter licet recurrere. Habet
etiam futurorũ regulares coniecturas non superstitionas & abomi-
nosas: sed ratas & certas: non vt ex eis aliquid trahere in nostra fata
& euentus tentemus: qualia genethliacorum deliramenta sunt: sed
quantum ad ipsa pertinet sidera. nam sicut is qui computat lunam
cum hodie inspexerit quota sit: & ante quotlibet annos quota fue-
rit: & post quotlibet annos quota futura sit: põt dicere: sic de vno
quoq; siderum qui ea perite computant: respondere consueuerũt.
De qua tota cognitione quantum ad eius vsum attinet: quid mihi
videretur aperui.

Artium experimenta quãplurimum conferunt ad scripturæ
cognitionem. Cap. xxx.

Artium etiam cæterarum quibus aliquid fabricatur: vel quod
remaneat post operationem artificis ab illo effectum: sicut do-
mus & scannũ & vas aliquod atq; alia huiuscemodi: vel quæ minist-
erium quoddã exhibent operanti deo: sicut medicina & agricul-
tura & gubernatio: vel quarũ omnis effectus est actio: sicut saltatio
num & cursũ & luctantiũ: harum ergo cunctarum artium de præ-
teritis experimenta faciunt etiã futura conici. Nam nullus earum
artifex mēbra mouet in operando nisi præteritorũ memoriam cũ
futurorum expectatione contexam. Harũ autẽ cognitio tenuiter in
ipsa humana vicia cursimq; vsurpanda est: non ad operandum nisi

De doctrina christiana

forte officium aliquod cogat de quo nunc agimus: sed ad iudicandum ne oino nesciamus quid scriptura velit insinuare: cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit.

Quod in scriptura sacra cauendæ sint sophisticæ argumentationes. Cap. xxxi.

BEstant ea quæ nō ad corporis sensus: sed ad rationem animi pertinent: vbi disciplina regat disputationis & numeri. Sed disputationis disciplina ad oīa genera quæstionum quæ in litteris sanctis sunt penetranda & dissoluenda plurimum valet: tantum tibi cauenda est libido rixandi: & puerilis quædam ostentatio decipiendi aduersarium. Sunt enim multæ quæ appellantur sophismata falsæ conclusiones rationum: & plerumq; ita veras imitantes: vt nō solum tardos: sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant. Proposuit enim quidam dicens ei cum quo loquebatur: Quod ego sum tu non es. At ille consensit. Verū enim erat ex parte vel eo ipso ipse infidiosus: ille simplex erat. Tunc iste addidit: Ego autē homo sum. Hoc quoq; cum ab illo accepisset: conclusit dicens. Tu igitur nō es homo. Quod genus captiosarū conclusionum scriptura quantū existimo detestatur illo loco: vbi dictum est. Qui sophisticè loquitur: odibilis est. Quamq; etiam sermo nō captiosus: sed tamen abundantius q̄ grauitatē decet verborum ornāmēta cōsectans sophisticus dicitur. Sunt etiam veræ cōnexiones ratiocinationis falsas habentes sententiās: quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur. Quæ tamen ad hoc inferuntur a bono & docto homine: vt in his erubescens ille cuius errorem consequuntur: eūdem relinquat errorem: quia si in eo manere voluerit: necesse est vt etiam illa quæ dānant: tenere cogatur. Non enim vera inferebat apostolus cum diceret: neq; christus resurrexit: & illa alia inanis est prædicatio nostra: inanis est & fides nostra: & deinceps alia q̄ omnino falsa sunt: quia & christus resurrexit: & non erat inanis prædicatio eorū qui hoc annunciabant: nec fides eorū qui hoc crediderant: sed ista falsaverissime connectebantur illi sententiæ: quia dicebatur nō esse resurrectionem mortuorū. Istis autem falsis repudiatis quoniā vera erant si mortui non resurgunt: consequens erit resurrectio mortuorū. Cum ergo sint veræ cōnexiones nō solum verarum: sed etiam falsarum sententiarum: facile est veritatē cōnexionum etiā in scholis illis discere: quæ præter ecclesiam sunt. Sententiarum autē veritas in sanctis libris ecclesiasticis inuestiganda est.

Quod in disputationibus scripturarum homines aliqua

Eccliaſt.
xxvii. c.

i. Corint.
xv. b.

ostendant quæ non instituerint.

Ipsa tamen veritas cōnexionum nō instituta sed animaduersa est ab hominibus & notata: vt eam possint vel discere vel docere. Nam est in rerum ratione perpetua & diuinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporū: non cum ipse componit: & locorum situs aut naturas animalium vel serpentium vel lapidum qui ostendat: non res ostendit ab hominibus institutas: & ille qui demonstrat sidera eorūq; motus: non a se vel ab homine aliquo rem institutam demonstrat: sic etiam qui dicit cū falsum est quod consequitur: necesse est vt falsum sit quod præcedit verissime dicit: neq; ipse facit: vt ita sit: sed tamen ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est quod de apostolo Paulo commemorauimus. Præcedit enim non esse resurrectionem mortuorū: quod dicebant illi: quorū errorem destruere volebat apostolus. Porro illam sententiā præcedentem: qua dicebant nō esse resurrectionem mortuorum: necessario sequitur: neq; christus resurrexit. Hoc autem quod sequitur falsum est: christus enim resurrexit. Falsum est ergo & quod præcedit. Præcedit autem nō esse resurrectionem mortuorum: Est ergo resurrectio mortuorum. Quod totum breuiter ita dicitur. Si nō est resurrectio mortuorum: neq; christus resurrexit: christus autē resurrexit. est ergo resurrectio mortuorū. Hoc ergo vt consequenti ablato auferat: etiā necessario quod pcedit: nō instituerūt hoies sed ostenderūt. Et hæc regula p̄tinet ad veritatē cōnexionū. nō ad veritatē sententiā.

Quod conclusiones ratiocinentur non solum in veris sed falsis sententiis. Cap. xxxiii.

Sed in hoc loco de resurrectione cū ageretur: & regula cōnexionis vera est & ipsa in cōclusionione sententia. In falsis autē sententiis cōnexionis veritas est isto modo. Faciamus aliquē concessisse: si animal est cochlea vocē habet. Hoc cōcesso cum probatū fuerit vocem cochleam nō habere: quoniam cōsequenti ablato illud quod præcedit aufertur cōcludit non esse animal cochleā. Quæ sententia falsa est: sed ex cōcesso falso vera cōclusionis cōnexio. Veritas itaq; sententiæ per seipsam valet: veritas aut cōnexionis ex eius cum quo agitur opinione vel cōcessione consistit. Ideo autem vt supra diximus infertur vera cōnexionione quod falsum est: vt eum cuius errorem corrigere volumus peniteat concessisse præcedentia quorū consequentia videt esse respuenda. Iam hinc intelligere facile est: sicut in falsis sententiis veras: sic in veris sententiis falsas cōclusiones esse posse. Fac enim aliquem proposuisse: Si iustus est ille bo-

De doctrina christiana

nus est: & esse cōcessum. Deinde assumpsisse: nō est autē iustus. Quotem cōcessio intulisse cōclusionem: Non est igitur bonus: quæ tam & si vera sunt oīa: nō est tamen in vera regula cōclusionis. nō enim sicut ablato consequenti: aufertur necessario quod præcedit: ita etiam ablato præcedenti auferetur necessario quod sequitur: quia verum est cum dicimus: Si orator est: homo est. Ex qua propositione si assumamus: nō est autem orator: nō erit consequens cū intuleris non est igitur homo.

Quid in cōnexionibus & quid in veritate sententiarum considerandum sit. Cap. xxxiiii.

Quapropter aliud est nosse regulas cōnexionum: aliud sententiarum veritatē. In illis discitur quid sit cōsequens: quid nō cōsequens: quid repugnans. Consequens est: si orator est: homo est. Inconsequens: si homo est: orator est. Repugnans. si homo est: quadrupes est. Hic ergo de ipsa cōnexionē iudicatur: in veritate autem sententiarum ipse per se sententiæ nō earum cōnexio consideranda est. Sed veris certisq; sententiis: cū incertæ vera cōnexionē iunguntur: etiam ipse certæ fiant necesse est. Quidam autem sic se iactant cū veritatem cōnexionum didicerint: quasi sententiarū ipsa sit veritas. Et rursus. Quidam plerūq; retinentes veram sententiam male se continent: quia leges conclusionis ignorant: Cum melior sit qui nouit esse resurrectionem mortuorū: q̄ ille qui nō nouit cōsequens esse: vt si resurrectio mortuorū nō est: neq; christus surrexit.

1. Corint.
xv. b.

Quod diffinitiones & diuisiones veris & falsis possint adhiberi. Cap. xxxv.

Item scientia diffiniendi: diuidendi atq; partiendi: quæq; rebus falsis plerūq; adhibeatur: Ipsa tamen falsa nō est: neq; ab hominibus instituta: sed in rerum ratione cōperta. nō enim quia & fabulis suis eam poetæ: & opinionibus erroris sui vel falli philosophi vel etiam heretici: hoc est falsi christiani adhibere consueuerunt: propterea falsum est: neq; in diffiniendo neq; in diuidendo aut partiendo aliquid complectendū esse quod ad rem ipsam nō pertinet: aut aliquid quod pertinet prætereundum. Hoc verū est etiam si ea quæ diffiniuntur aut distribuuntur vera non sint. Nam & ipsum falsum diffinitur cū dicimus: falsam esse significationem rei nō ita se habētis: vt significatur: siue aliquo alio modo. Quæ diffinitio vera est: q̄uis falsum verū esse nō possit. Possumus etiam diuidere dicentes: duo esse genera falsi. Vnū eorum quæ omnino esse nō possunt. Alterum eorum quæ nō sunt: quāuis esse possint. nam qui di

Liber secundus.

cit septem & tria vñdecim esse: id dicit quod omnino esse non potest. Qui vero dicit calendis verbi gratia ianuariis pluuisse: tã & si factũ non sit: id tñ dicit quod fieri potuit. Diffinitio igitur & diuisio fabulorũ potest esse verissima: quãuis falsa ipsa vtiq; vera nõ sint.

Quod eloquentia possint non solum vera: sed & falsa persuaderi. Cap. xxxvi.

Sunt etiam quædam præcepta vberioris disputationis: quæ sã eloquentia nominatur: quæ nihilominus vera sunt quãuis eis possint etiã falsa persuaderi. Sed quia & vera esse possunt: nõ est facultas ipsa culpabilis: sed ea male vtentium perversitas. nã neq; hoc ab hominibus institutũ est: vt veritatis expressio conciliet auditore: aut vt facile quod intendit insinuet breuis & aperta narratio: & varietas eius sine fastidio teneat intentos: & ceteræ huiusmodi observationes: quæ siue in falsis siue in veris causis veræ sunt: tamen in quantum vel sciri vel credi aliquid faciunt aut ad expetendum fugiendum ve animos mouent: & inuentæ potius: q; ita se habeant: quã vt ita se haberent institutæ.

Quod scientiæ humanitus inuentæ plurimum adiuvant ad cognitionem scripturæ. Cap. xxxvii.

Sed hæc pars cũ discitur magis vt proferamus ea quæ intellecta sunt: quam vt intelligamus adhibenda est. Illa vero conclusio num & diffinitionũ & distributionum plurimum intellectorem adiuvat: tantũ absit error quo videntur homines sibi ipsam beatæ vitæ veritatem didicisse: cũ ista didicerint. quãq; plærinq; accidat: vt facilius homines res eas assequantur propter quas assequendas ista discuntur: quã talium præceptorũ nodosissimas & spinosissimas disciplinas. Tanq; si quispiam dare volens præcepta ambulandi: & moneat nõ esse leuandum pedem posteriorem: nisi cũ posuerit priorem: deinde minutatim quẽadmodum articulorum & politum cardines oporteat mouere describat. Vera enim dicit: nec aliter ambulari potest: sed facilius homines hoc faciendo ambulant: q; animaduertunt cũ faciunt: aut intelligunt cũ audiunt. Qui autẽ ambulare nõ possunt: multominus ea curant: quæ nec experiẽdo possunt attendere. Ita plærinq; citius ingeniosus videt nõ esse ratam conclusionem: quã præcepta eius capit. tardus autem nõ eam videt: sed multominus quod de illa præcipitur. Magisq; in his omnibus ipsa spectacula veritatis sæpe delectant: q; ex eis in disputando aut iudicando adiuvamur: nisi forte q; exercitiora reddunt ingenia: si etiam maligniora aut inflatiora nõ reddant: hoc est: vt aut

De doctrina christiana

decipere verisimili sermone atque interrogationibus ament: aut aliquid magnum quo se bonis atque innocentibus anteponant: se affectuosos putent qui ista didicerunt.

Quod regulæ numeri ab hominum ingeniis sint inuentæ. Ca. xxxviii.

Iam vero numeri disciplina cuiuslibet tardissimo clarum est quod non sit ab hominibus instituta: sed potius indagata atque inuenta. Non enim sicut primam syllabam italicæ quæ breuem pronunciauerunt veteres: voluit Vergilius & longa facta est: ita quisquæ facere poterit cum voluerit: ut ter tria aut non sint noue: aut non possint efficere quadratam figuram: aut non ad ternarium numerum tripla sint: ad senarium sexupla: ad nullum dupla: quia intelligibiles numeri semissem non habent. Siue ergo in seipsis considerentur: siue ad figurarum aut sonorum aliarum vel monitionum leges numeri adhibeantur: incommutabiles regulas habent: neque villo modo ab hominibus institutas: sed ingeniosorum sagacitate copertas.

Qualiter scientiis humanis inuentis sit utendum. Cap. xxxix.

Quæ tamen omnia quisquis ita dilexerit: ut iactare se inter ipse ritos velit: & non potius querere unde sint vera: quæ tantummodo vera esse persenserit: & unde quedam non solum vera: sed etiam incommutabilia: quæ incommutabilia esse comprehenderit: ac sic ab specie corporum usque ad humanam mentem perueniens: cum & ipsam mutabilem inuenerit: quæ nunc docta nunc indocta sit. constituta tamen inter incommutabilem supra se veritatem & mutabilia infra se cætera ad unius dei laudem atque dilectionem cuncta conuertere: a quo cuncta esse cognoscit: doctus videri potest: sapiens autem nullo modo. Quæ obrem videtur mihi studiosis & ingeniosis adolescentibus & timentibus deum: beatamque vitam querentibus salubriter præcipi: ut nullas doctrinas quæ præter ecclesiam christi exercentur: tanquam ad beatam vitam capeffendam secure sequi audeant: sed eas sobrie diligenterque diiudicent: & si quas inuenerint ab hominibus institutas varias propter diuersam voluntatem instituentium: & ignotas propter suspensiones errantium maxime si habeant etiam cum demonibus vitam societatem per quarundam significationum quasi quedam pacta atque commenta: repudient penitus & detestentur: alienent etiam studium a superfluis & luxuriosis hominum institutis. Illa vero instituta hominum quæ ad societatem conuiuentium valent pro ipsa huius vite necessitate non negligant. In cæteris autem doctrinis quæ apud gentes inueniuntur præter historiam rerum vel præteriti temporis vel presentis ad sensus corporis pertinentium: quibus etiam vtilium artium cor-

Liber secundus.

poralium experimenta & cōiecturæ annumerantur: & præter ratio-
nem disputationis & numeri nihil vtile esse arbitror. In quib⁹ om-
nibus tenendū est ne quid nimis: & maxime in his quæ ad corpore-
ris sensus pertinentia voluntur temporibus & cōtinentur locis. Si-
cut autem quidā de verbis omnibus & nominibus hebræis & sy-
ris & ægyptiis: vel si qua alia lingua in scripturis sanctis iueniri po-
test: quæ in eis sine interpretatione sunt posita fecerūt: vt ea separa-
tim interpretarentur: & quod Eusebius fecit de temporum historia
propter diuinorū librorum quæstiones quæ vsum eius flagitant.
quod ergo hi fecerunt de his rebus vt non sit necesse christiano in
multis propter pauca laborare: sic video posse fieri si quæ eorum
qui possunt benignā sane operam fraternæ vtilitati delectet impen-
dere: vt quoscunq; terrarū locos: quæve animalia vel herbas atq; ar-
bores siue lapides vel metalla incognita: speciesq; quaslibet quas
scriptura cōmemorat: ea generatim digerēs sola exposita litteris inā-
det. Potest etiam de numeris fieri: vt eorū tantūmodo numerorum
exposita ratio conscribatur: quos diuina scriptura meminit. Quo-
rum aliquid aut omnia forte iā facta sunt: sicut multa quæ a bonis
doctisq; christianis elaborata atq; conscripta arbitramur nō inue-
nimus: sed siue propter turbas negligentium: siue propter inuideo-
rum occultationes latent. Quod vtrum de ratione disputandi fieri
possit ignoro. Et videtur mihi fieri nō posse: quia per totum textū
scripturarū colligata est neruorū vice. Et ideo magis ad ambigua
soluenda & explicanda de quibus postloquemur legētes adiuuāt:
q̄ ad incognita signa de quibus nūc agimus cognoscenda.

Quod si forte philosophi vera & fidei nostræ accōmoda di-
xerunt: ab eis tanq̄ iniustis possessoribus in vsum nostrum
sunt vendicanda: quæ autem sunt fidei contraria non sunt in-
ducenda. Cap. xl.

Philosophi aut qui vocantur: si qua forte vera & fidei nostræ
accōmoda dixerunt: maxime platonici: nō solum formidanda
non sunt: sed ab eis etiam tanq̄ iniustis possessoribus in vsum
nostrum vendicanda. Sicut enim ægyptii nō solum idola habebāt
& onera graua quæ populus israel detestaretur & fugeret: sed etiam
vasa atq; ornamenta de auro & argento & veste: quæ ille populus exi-
ens de ægypto sibi potius tanq̄ ad vsum meliore clanculo vendica-
uit: nō auctoritate propria: sed præcepto dei ipsis ægyptiis nescien-
ter cōmodantibus ea: quibus nō bene vtebantur: Sic doctrinæ om-
nes gentilium nō solum simulata & supersticiosa signēta: grauesq;

Exod. iii
g. & xii. e

De doctrina christiana

sarcinas superuacanei laboris habent: quæ vnusquisq; nostrū dū
ce xpo de societate gentiliū exiēs debet abominari atq; deuitare: sed
etiā liberales disciplinas vsui veritatis aptiores: & quædā morū p̄ce
pta vtilissima cōtinent: deq; ipso vno deo colēdo nōnulla vera inue
niuntur apud eos: quod eorū tanq̄ aurū & argentū: quod nō ip̄i in
stituerūt: sed de quibusdā quasi metallis diuinæ prouidentiaē quæ
vbicq; infusa est eruerūt: & quo peruerse atq; iniuriose ad obsequia
demonū abutūtur: cū ab eorū misera societate sese animo separat:
debet ab eis auferre christianis ad vsum iustū prædicandī euāgelii.
Vestem quoq; illorū. i. hominū quidē instituta: sed tamē accōmoda
ta humanæ societati: qua in hac vita carere non possumus: accipere
atq; habere licebit in vsum cōuertenda christianū. Nā quid aliud fe
cerunt multi boni fideles nostri? Nōne aspiciamus quanto auro & ar
gento & veste suffarcinatus exierit de ægypto cyprianus doctor sua
uissimus & martyr beatissim⁹? quāto lactanti⁹? quāto victorin⁹?
Optatus? hilarius? vt de viuis taceā: quāto innumerabiles græci?
A. vii. c. Quod prior ip̄e fidelissim⁹ dei famulus moyses fecerat: de quo scri
ptū est q̄ eruditus fuerit omni sapiētia ægyptiorū. Quibus omni
bus viris supersticiosa gentiū cōsuetudo & maxime illis tēporibus
cū christi iugū decutiens christianos persequēbat: disciplinas quas
vtilis habebat: nūq; cōmodaret: si eas in vsum vni⁹ dei colendī quo
vanus idolorū cultus extingueretur: conuersum iri suspicaret. Sed
dederūt aurū & argentū & vestē suā exeunti populo dei de ægypto
nesciētes quēadmodū illa quæ dabāt in christi obsequiū redderent
Exod. iiii
& xii. c. Illud enim in exodo factū sine dubio figuratū est: vt hoc præsigna
ret qd̄ sine p̄iudicio alteri⁹ aut paris aut melioris itelligētē dixerit.

Qui sacre scripturæ sint idonei discipuli ostenditur scriptu
ræ auctoritate. Cap. xli.

Sed hoc modo instruct⁹ diuinarū scripturarū studiosus cū ad
Seas scrutādas accedere cœperit: illd̄ apostolicū cogitare nō cesset
Sciētia inflat: charitas edificat. Ita enim sentiet q̄uis de ægypto di
ues exeat: tñ nisi pasca egerit: saluū esse nō posse. Pasca aut̄ nostrum
imolatus est xps. Nihilq; magis imolatio christi nos docet q̄ illud
qd̄ ipse clamat tanq̄ ad eos quos in ægypto sub pharaone videt la
borare. Venite ad me oēs qui laboratis & onerati estis & ego reficiā
vos. Tollite iugū meū sup vos: & discite a me: quia mitis sum & hu
milis corde: & iuuentis requiē animabus vestris. Iugū enī meū sua
ue est: & sarcina mea leuis est. Quib⁹ nisi mitib⁹ & humilib⁹ corde
quos nō inflat sciētia: sed charitas edificat? Meminerint ergo eorū q

i. Corint.
viii. a.
Exo. iiii.
& xii.
i. Corint.
v. c.

Exo. xii.
d.

Liber secundus.

pasca illo tēpore per vmbra imaginariā celebra bant: cū signari po
stes sanguie agni iuberetur: hyssopo fuisse signatos. Hec herba mi
tis & humilis est: nihil fortius & penetrabili⁹ eius radicib⁹: vt i cha
ritate radicati & fundati possim⁹ cōprehendere cū oībus sanctis q̄
sit latitudo & lōgitudo & altitudo & profundū: idest crucē dñi: cui⁹
latitudo dicit̄ in trāsuerso ligno quo extendūtur manus: lōgitudo
a terra vsq; ad ipsam latitudinē quo a manib⁹ & infra totū corp⁹ af
figitur: altitudo a latitudine sursum vsq; ad summū quo adhæret
caput: profundū vero quod terræ infixū absconditur. Quo signo
crucis omnis actio christiana describitur: bene operari in xp̄o & ei
perseuerāter inherere: sperare celestia sacramēta nō profanare. Per
hanc actionem purgati valebimus cognoscere etiā supereminētē
scientiā charitatis christi: quia equalis est patri: p̄ quē facta sunt om
nia: vt impleamur in omnē plenitudinē dei. Est etiā in hyssopo vis
purgatoria: ne in flante scientiā de diuitiis ab egypto ablati: super
biā aliquid pulmo tumidus anhelet. Asperges me inq; hyssopo &
mūdabor: & lauabis me: & super niuē dealbabor. Auditui meo da
bis exultationē & leticiā. Deinde annectit cōsequēter vt ostēdat pur
gationē a superbiā significari hyssopo & exultabūt ossa humiliata.

Ioh. i. a.

Psal. i.

Sacræ scripturæ cū scientiā gentiliū cōparatio. Ca. xlii.

Quantum autē minor est auri & argenti vestisq; copia: quā de
ægypto secum ille populus abstulit in comparatione diuitia
rum quas postea hierosolymæ consecutus est: quæ maxime in salo
mone rege ostendūtur: tanta sit cuncta scientiā quæ quidē est utilis
collecta de libris gentiū si diuinarum scripturarū scientiæ cōparet̄.
Nam quicquid homo extra didicerit: si noxiū est ibi damnatur:
si vtile est ibi inuenitur. Et eum ibi quisq; inuenerit omnia quæ vti
liter alibi didicerit: multo abundantius ibi inueniet ea quæ nusq;
omnino alibi: sed in illarū tantū modo scripturarū mirabili altitu
dine & mirabili humilitate discuntur. Hac igitur instructione præ
ditum cum signa incognita lectorem non impedierint initem & hu
mitem corde subjugatum leniter christo: & oneratum sarcinā leni:
fundatum & radicatum & ædificatum in charitate quem scientiā in
flare non possit: accedat ad ambigua signa in scripturis consideran
da & discutienda: de quibus iam tertio volumine dicere aggrediar:
quod dominus donare dignabitur.

iii. Reg. x

Matth.

xi. d.

eph. iii. d.

i. Corint.

viii. a.

Explicit liber secundus.

Liber tertius.

AVRELI AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRIS-
TIANA Liber tertius. Recapitulatio dictorum in precedenti-
bus libris cū cōtīnatione subsequentis Cap. pri.

Omo timens deum volūtatē eius in scripturis
sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina
pietate mansuetus: p̄munitus etiam scientia lin-
guarū: ne in verbis locutionibusq; ignotis hære-
at: p̄munitus etiam cognitione quarūdam rerū
necessariarū: ne vīn naturāve earū quæ propter si-
militudinē adhibentur ignoret: adiuuante etiā co-
dicum veritate quā solers emendationis diligentia procurauit: veni-
at ita instructus ad ambigua scripturarū discutienda atq; soluenda.
Vt autē signis ambiguis nō decipiatur: quātum per nos instrui pōt
fieri aut pōt: vt istas vias quas ostendere volumus tanq; pueriles vel
magnitudine ingenii vel maioris illuminationis claritate derideat:
sed tamen vt dicere ceperam quantum per nos instrui pōt qui eo lo-
co animi est vt per nos instrui valeat: sciat ambiguitatem scripturæ
aut in verbis propriis esse: aut in translatis: quæ genera in secundo
libro demonstraui.

Scripturarū ābiguitas ex dīstīnctiōne: qualiter solui debeat. Ca. ii.

Sed cum verba propria faciunt ambiguan scripturā: primo p̄-
uidendum est ne male dīstīnserimus aut pronūciauerimus. Cū
ergo adhibita intētiō incertū esse p̄uiderit quomō dīstīnguēdū aut
quomō pnūciandū sit: cōsulat regulā fidei: quā de scripturarū plani-
orib; locis & ecclesie auctoritate p̄cepit. de qua satis egim; cū de reb;
in primo libro loqueremur. Quod si ambæ v̄ etiā omnes si plures
fuerint partes ambiguitatis & secundū fidem sonuerint: textus ipse
sermonis a p̄cedentibus & consequentibus patribus q̄ ambiguita-
tem illam in medio posuerūt: restat consulendus: vt videam; cui nā
sententiā de pluribus q̄ se ostendunt ferat suffragium: eamq; sibi cō-
texi patiatur. Iam nūc exempla considera. Illa heretica dīstīnctiō. In
prīncipiō erat verbū. & verbum erat apud deū. & deus erat. vt alius
sensus sit. verbū hoc erat in prīncipiō apud deum. nō vult verbū de-
um confiteri. Sed hoc regula fidei refellendū est: quæ nobis de trīni-
tatis equalitate p̄scribitur: vt dicamus: & deus erat verbum. deinde
subiungamus: hoc erat in prīncipiō apud deū. Illa vero dīstīnctiō-
nis ambiguitas neutra parte resistit fidei: & ideo textu ip̄o sermonis
dīstīdicanda est: vbi ait apostolus. Et quid eligam ignoro. Cōpellor

Ioh. i. a.

Philip. 1.
d.

Liber tertius.

autem ex duobus concupiscentiam habens dissolui & esse cū christo: multo enim magis optimū manere in carne necessariū propter vos. Incertū est enim vtrum ex duobus concupiscentiam habēs: an compellor ex duobus vt illud adiungatur: cōcupiscentiam habens dissolui & esse cū christo. Sed quoniam ita sequitur: multo enī magis optimū: apparet eū eius optimi dicere se habere concupiscentiā. vt cū ex duobus compellatur alterius tamen habeat concupiscentiam alterius necessitatem concupiscentiam scilicet esse cū christo: necessitatem manere in carne. Quæ ambiguitas vno consequenti verbo dissudicatur: quod positum est enim. Quā particulam qui abstulerunt interpretes illa potius sententiā ducti sunt: vt nō solum compelli ex duobus: sed etiā duorum habere concupiscentiā videretur. Sic ergo distinguendū est. Et quid eligam ignoro. Cōpellor autē ex duobus. Quā distinctionē sequitur: cōcupiscentiam habens dissolui & esse cū christo: Et tanq̄ quereretur quare huius rei potius habeat cōcupiscentiam multo enī magis optimū inquit. Cur ergo ex duobus cōpellitur. Quia est manendi necessitas quā ita subiecit. Manere in carne necessariū propter vos. Vbi autē neq̄ præscripto fidei neq̄ ipsius sermonis textu ambiguitas explicari pōt. nihil obest secundū quālibet earū quæ ostenduntur sententiā distinguere: veluti est illa ad corinthios. Has ergo promissiones habentes charissimi mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus perficite sanctificationem in timore domini capite nos neminē nocuim⁹. Dubium est quippe vtrū mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus secundū illam scientiam: vt sit sancta & corpore & spiritu: an mundemus nos ab omni coinquinatione carnis. vt alius sit sensus: & spiritus perficientes sanctificationem in timore domini: capite nos. Tales igitur distinctionum ambiguitates in potestate legentis sunt.

ii. Corin.
vii. a.

Pronunciatio ambiguitatem in scriptura faciens qualiter debeat fieri. Cap. iiii.

Quæcumq̄ autem de ambiguis distinctionibus diximus: eadem observanda sunt & in ambiguis pronūciationibus. Nam & ipse nisi nimia lectoris viclentur in curia aut regulis fidei corriguntur: aut precedentis vel consequentis cōtextōe sermonis: aut si neutrum horū adhibeatur ad correctionem. nihilominus dubiæ remanebūt: vt quolibet modo pronūciauerit lector non sit in culpa. Nisi enim fides reuocet qua credimus deū non accusaturum aduersus electos suos: & christum condēnaturum electos suos. pōt illud sic pronūciari.

Rom̄ viii

c

De doctrina christiana

Quis accusabit aduersus electos dei: vt hanc interrogationem quasi responsio subsequatur. Deus qui iustificat. Et iterum interrogetur. Quis est qui condemnet? Et respondeatur. Iesus christus qui mortuus est. Quod credere quia dementissimum est: ita pronuntiabitur vt precedat percunctatio: sequatur interrogatio. Inter percunctationem autem & interrogationem hoc veteres interesse dixerunt. quod ad percunctationem multa responderi possunt ad interrogationem vero: aut non aut etiã. Pronunciabitur ergo ita: vt post percunctationẽ qua dicimus: quis accusabit aduersus electos dei. illud quod sequit̃ sono interrogãtis enũcietur: deus qui iustificat? vt tacite respõdeatur nõ. Et item percũctemur. Quis est qui cõdemnet? rursusq; interrogemus. Iesus xps qui mortuus est: magis autem qui resurrexit: qui est in dextera dei: qui & interpellat p nobis? vbiq; tacite respõdeatur nõ. At vero in illo vbi ait. quid ergo dicemus? quia gentes q̃ nõ sectabãtur iusticiã: apprehenderunt iusticiam nisi post percunctationẽ quæ dicitur. quid ergo dicemus? respõsio subiiciat̃: quia gentesq̃ nõ sectabantur iusticiã apprehenderũt iusticiã. textus cõsequens nõ cohærebit. Qualibet autẽ voce pronũcietur illud qd̃ nathanael dixit. anazareth põt aliquid boni esse. siue affirmãtis vt illud solũ ad interrogationẽ pertineat q̃ ait a nazareth. siue totũ cũ dubitatione interrogãtis: non video quomodo discernatur. vterq; autẽ sensus fidẽ nõ impedit. Est etiã ambiguitas in sono dubio syllabarũ: & hæc vtriq; ad pnũciationẽ pertinet. Nã qd̃ scriptũ est nõ est absconditũ os meũ a te quod fecisti in abscondito nõ elucet legenti vtrũ correpta littera os pnũciat an pducta. Si enĩ corripiat ab eo q̃ sunt ossa: si autẽ producat ab eo q̃ sunt ora intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ pcedentis inspectione disiudicantur. Nã in græco nõ stoma sed osteon positũ est. Vnde plærũq; loquendi consuetudo vulgaris vtilior est significãdis rebus q̃ integritas litterata. Mallẽ quippe cũ barbarismo dici. nõ est absconditum a te ossum meũ: quã vt ideo esset minus apertũ: quia magis latinũ est. Sed aliqñ dubius syllabæ sonus etiã vicino verbo ad eandẽ sententiã pertinẽte diiudicat̃: sicut est illud apli. Quæ p̃dico vobis sicut p̃dixi. quoniã qui talia agũt regnũ dei nõ possidebũt si tantũmõ dixisset. q̃ p̃dico vobis: nec subiunxisset sicut p̃dixi: nõ nisi ad codicẽ pcedentis linguæ recurrendũ esset: vt cognoscerem? vtrũ in eo quod dixit p̃dico: pducenda an corripienda esset media syllaba. Nũc autẽ manifestum est producenda esse. Non enim ait: sicut p̃dicaui: sed sicut p̃dixi.

Ro. ix. g.

Ioh. i. g.

Gal. v. d.

Libertertus.

Ambigua ex verborum interpositione aut casu igno-
rantia: qualiter manifesta fiant. Cap. iiii.

Non solū autē iste: sed etiā illę ambiguitates q̄ nō ad distinctionē
vel ad p̄nūciationē pertinet: similiter cōsiderandę sunt qualis
illa est ad thessalonicenses. Propterea cōsolati sum⁹ fratres in vobis
Dubium est enī vtrū o fratres an hos fratres. Neutrū autē horū est cō-
tra fidē. Sed gręca lingua hos casus pares nō habet. Et ideo illa īspe-
cta renūciatur vocatiu⁹. i. o fratres. Quod si voluisset interpret dice-
re: p̄pterea cōsolationē habuimus fratres in vobis: minus seruitū
esset verbis: sed minus de sentētia dubitaretur: aut certe si adderet
nostri: nemo vere ambigeret vocatiuū esse casum cū audiret. p̄ptea
rea cōsolati sum⁹ fratres n̄ri in vobis. Sed etiā hoc periculosius per-
mittitur. Ita factum est in illa ad corinthios cum ait ap̄lus. Coti die
morioꝝ per vestrā gloriā fratres quā habeo in christo iesu. Ait enī
quidā interpret. Cotidie morioꝝ per vestrā iuro gloriā. quia ī grę-
co vox iurantis manifesta est sine ābiguo sono. Rarissime igitur &
difficillime inueniri pōt ambiguitas in p̄priis verbis. quantū ad
libros diuinarum scripturarū spectat. quā nō aut circumstantia ipsa
sermonis qua cognoscitur scriptorū intētio. aut interpretum colla-
tio. aut p̄cedentis linguę soluat in spectio.

i. Thesa.
iii.

i. Corint.
xv. d.

Quod figuratiue in scriptura posita litteraliter accipi nō
debeant. Cap. v.

Sed verborū translatorum ambiguitates de quibus deinceps
loquendū est: non mediocrē curam industriāq; desiderant. Nā
in principio cauendum est ne figuratam locutionem ad litteram ac-
cipias. Et ad hoc enī pertinet quod ait apostolus. Littera occidit
sp̄ritus autem viuificat. Cum enī figurate dictum sic accipitur tā-
q̄ proprie dictum sit carnaliter & sapitur. Neq; vlla mors aię con-
gruentius appellatur. q̄ cum id etiā quod in ea bestias antecellit:
hoc est intelligentia carni subiicitur sequendo litteram. qui enī se-
quitur litterā translata verba sicut propria tenet. neq; illud quod p̄-
prio verbo significatur refert ad aliā significationem: sed si sabbat-
um audierit: verbī gratia: nō intelligit nisi vnum diem de septem:
qui continuo volumine repetūtur. Et cum audierit sacrificium: nō
excedit cogitatione illud quod fieri de victimis pecorum terrenisq;
fructibus solet. ea demum est miserabilis anime seruitus signa pro-
rebus accipere: & supra creaturā corpoream oculum mentis ad hau-
riendum æternum lumen leuare non posse.

ii. Corint.
iii. b.

¶

De doctrina christiana

Quod fideles post aduentum spiritus sancti vtilem cognoscebant seruitutem legis. Cap. vi.

Quæ tamen seruitus in iudeo populo longe a cæterarum gentium more distabat: quando quidem rebus temporalibus ita subiugati erant: vt vnus eis in oibus comendaretur deus. Et quæque signa rerum spiritualium pro ipsis rebus obseruarent nescientes quo referrentur: id tamen insitum habebant quod tali seruitute vni omnium quæ non videbant placeret deo. quæ custodiam tanquam sub pedagogo paruulorum fuisse scribit apostolus. Et ideo qui talibus signis pertinaciter inheserunt: continentem ista dominum cum iam tempus reuelationis eorum venisset: ferre non potuerunt: atque inde calumnias quod sabbato curaret moliti sunt principes eorum. populusque signis illis tanquam rebus astrictus non credebat deum esse vel a deo venisse: qui ea sicut a iudeis obseruabantur nollet attendere. Sed qui crediderunt ex quibus facta est prima ecclesia hierosolymitana: satis ostenderunt quanta utilitas fuerit eo modo sub pedagogo custodiri. vt signa quæ temporaliter imposita erant seruientibus ad vniuersum dei cultum: qui fecit celum & terram. opinionem obseruantium religarent. Namque illi quia proximi spiritualibus fuerunt in ipsis enim temporalibus & carnalibus votis atque signis quibus quo modo spiritualiter essent intelligenda nescirent: quia vnum tamen didicerant venerari eternum deum: tam capaces extiterunt spiritus sancti. vt omnia sua venderent eorumque precium indigentibus distribuendum ante apostolorum pedes ponerent: sequensque totos dedicarent deo tanquam templum nouum: cuius terrene imaginis: hoc est templo veteri seruiebant. Non enim hoc vllas ecclesias gentium fecisse scriptum est quia non tam prope inuenti erant qui simulacra manufacta deos habebant.

Quod colentes deos gentilium siue simulacra eorum: seruituti se ligant. Cap. vii.

Et si quando aliqui eorum illa tanquam signa interpretari conabantur: ad creaturam colendam venerandamque referebant. Quid enim mihi prodest simulacrum: verbi gratia neptuni non ipsum habendum deum sed eo significari vniuersum mare vlt etiam omnes aquas ceteras quæ fontibus prorunt: sicut a poeta quodam illorum describitur. si bene recolo ita dicente. Tu neptune pater. cui tempora cana crepanti cincta salo resonant: magnus cui perpete mento Profluit oceanus: & flumina crinibus errant. Hæc si liqua intra dulce tectorium sonantes lapillos non est hominum: sed porcorum cibus. Nonne quid dicam qui euangelium nouit. Quid ergo mihi prodest quod neptu

Ad Gal.
iii. d.

Matth.
xii.

Act. iiii.
g.

Liber tertius.

ut simulacrum ad illam significationē refertur: nisi forte vt neutrum colam? Tam enim statua quælibet: q̄ mare vniuersum nō est deus. Fateor tamen altius demersos esse qui opera hominū deos putant: q̄ qui opera dei. Sed nobis vnus diligendus & colendus deus præcipitur qui fecit hæc omnia quorū illi simulacra venerantur: vel tā q̄ deos: vel tanq̄ signa & imagines deorū. Si ergo signū vtiliter institutum pro ipsa re sequi cui significandæ institutū est carnalis est seruitus: quanto magis inutilium rerū signa instituta pro rebus accipere. Quæ si retuleris ad ea ipsa quæ his significantur: eisq̄ colendis animum obligaueris: nihilominus seruili carnalique onere atq̄ velamine non carebis.

Deut. vi.
a.

Quod ecclesia xp̄i signa vtilia retinuit: inutilia p̄iecit. Ca. viii.

Quamobrē christiana libertas eos quos inuenit sub signis vtilibus tanq̄ prope inuentos: interpretatis signis quibus subditæ sunt ecclesiæ sanctorū israelitarum. Quos autem inuenit sub signis inutilibus: nō solum seruilem operationem sub talibus signis sed etiam ipsa signa frustraui: remouitq̄ oia: vt a corruptione multitudinis simulatorū deorum: quā sæpe ac proprie scriptura fornicationem vocat: ad vnus dei cultum gentes cōuerterentur: nec sub ipsis iam signis vtilibus seruiret: sed exercitaret potius animum in eorum intelligentia spiritali.

Quod cum libertate christiana stet seruitus per signa vtilia repræsentata. Cap. ix.

Sub signo enim seruit qui operatur aut veneratur aliquā rem significantē nesciens quid significet. Qui vero aut operatur aut veneratur vtile signum diuinitus institutū cuius vim significationemq̄ intelligit: nō hoc veneratur quod videt & trāsit: sed illud potius quo talia cuncta referenda sūt. Talis aut homo spiritalis & liber est etiam tempore seruitutis: quo carnalibus animis nō dum oportet signa illa reuelari: quorū iugo edomandi sunt. Tales autē spirituales erant patriarchæ & prophætæ: omnesq̄ in populo israel per quos nobis spiritu sanctus ipsa scripturarū & auxilia & solatia ministravit. Hoc vero tempore posteaq̄ resurrectione dñi nostri manifestissimū indicium nostre libertatis illuxit: ne eorum quidē signorum quæ iam intelligimus operatione graui onerati sumus: sed quædam pauca pro multis eadēq̄ factu facillima: & intellectu angustissima: & obseruatione castissima: ipse dominus & apostolica tradidit disciplina: sicuti est baptismi sacramentū: & celebratio corporis &

De doctrina christiana

sanguinis domini. Quæ vnusquisq; cū percipit quo referatur, imbutus agnoscit: vt ea non carnali seruitute: sed spiritali potius libertate veneretur. Vt autem litteram sequi & signa pro rebus quæ his significantur accipere seruilis infirmitatis est. Ita inutiliter signa interpretari male vagantis erroris est. Qui autē nō intelligit quid significet signū: & tamen esse signum intelligit: nec ipse p̄mitur seruitute. Melius est autem v̄l̄ premi incognitis sed vtilibus signis: q̄ inutiliter ea interpretando a iugo seruitutis eductam ceruicem laqueis erroris inserere.

Quæ locutiones in scriptura sint veræ & q̄ figuratiuę ostendit. Cap. x.

Hic autē obseruatiōi qua cauem⁹ figuratā locutionē. i. trāslatā quasi ppriā sequi: adiūgēda est etiā illa ne ppriā quasi figuratā velim⁹ accipere. Demōstrādus est igit̄ prim⁹ mod⁹ iueniēdæ locutionis ppria ne an figurata sit. Et iste oīno modus est vt qcquid in sermone diuino: neq; ad morū honestatē: neq; ad fidei veritatē pprie referri pōt figuratum esse cognoscas. Morū honestas ad diligendū deū & proximū: fidei veritas ad cognoscendū deum & proximum pertinet. Spes autē sua cuiq; est in cōscientia propria: quemadmodum se sentit in dilectionem dei & proximi cognitionēq; proficere. De quibus omnibus primo libro dictum est. Sed quoniam procliuum est humanum genus non ex momētis ipsius libidinis: sed potius suæ consuetudinis æstimare peccata: fit plærūq; vt quisq; hominum ea tantum culpanda arbitretur quæ suæ regionis & temporis homines vituperare atq; damnare consueuerunt: & ea tantū probanda atq; laudanda: quæ cōsuetudo eorum cum quibus v̄iuit admittit: eoq; contingit: vt si quid scriptura vel præceperit quod abhorret a consuetudine audientium: vel quod non abhorret culpa uerit: si animum eorum iam verbi v̄inxit auctoritas figuratam locutionem putent. Non autem præcipit scriptura nisi charitatem: nec culpatur nisi cupiditatem: & eo modo informat mores hominū. Item si animum præoccupauit alicuius erroris opinio: quicquid aliter asseruerit scriptura figuratum homines arbitrantur. Non aut asserit nisi catholicam fidem rebus præteritis & futuris & p̄sentib⁹ præteritorū narratio est futurorū prænunciatio & p̄sentium demonstratio. Sed hæc omnia ad eandem charitatem nutriendam atq; roboradam & cupiditatem vincendam atq; extinguendā valent. Charitatem voco motum animi ad fruendum deo propter ipsum: & se atq; proximo propter deum. Cupiditatem autem motum ani

Libertertus.

ni ad fruendum se & proximo & quolibet corpore non propter deum. Quod autem agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum & corpus suum flagitium vocatur. Quod autem agit ut alteri noceat: facinus dicitur. Et hæc sunt duo genera omnium peccatorum: sed flagitia priora sunt. Quæcum exinanierit animû: & ad quandam ægestatem perduxerint: in facinora proflitur quibus remoueantur impedimenta flagitiorum aut adiumenta querantur. Item quod agit caritas quo sibi possit vtilitas vocatur. Quod autem agit vt prosit proximo beneficentia nominatur. Et hic præcedit vtilitas. quia nemo potest ex eo quod non habet prodesse alteri. Quanto autem magis regnum cupiditatis destruitur: tanto charitatis augetur.

Quæ valeant in scripturis ad regnum cupiditatis destruendum & charitatis ædificandum. Cap. xi.

Quid ergo asperum & quasi sæuum factu dictuq; in sanctis scripturis legitur ex persona dei vel sanctorum eius ad cupiditatis regnum destruendum valet. Quod si perspicue sonat: non est ad aliud referendum quasi figurate dictum sit: sicut est illud apostoli. Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicii dei: qui reddet vnicuique secundum opera sua. his quidem qui secundum sustentiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem querentibus vitam æternam. his autem qui ex contentione sunt & diffidunt veritati: credunt autem iniquitati ira et indignatio: tribulatio & angustia: in omnem animam hominis operantis malum iudæi primum & græci. Sed hoc ad eos cum quibus euertitur ipsa cupiditas. qui eam vincere noluerunt. Cum autem in homine cui dominabantur regna cupiditatis subuertuntur illa est aperta locutio. Qui autem iesu christi sunt. carnem suam crucifixerunt cum vitis & concupiscentiis. Nisi quia & hic quedam verba translata transtantur. sicuti est ira dei & crucifixerunt. Sed non tam multa sunt vti ita posita vt obtegant sensum & allegoriam vel ænigma faciãt: quã proprie figuratam locutionem voco. Quod autem hieremias dicitur. Ecce constitui te hodie supra gentes & regna vt euellas & destruas & disperdas & dissipas: non dubium quin figurata locutio tota sit ad eum finem referenda quẽ diximus.

Rom. ii. a

Ad Gal. v. d.

Hiere. i. b

Quod non factum plerumq; sed intentio seu modus in culpa est. Cap. xii.

e 111

De doctrina christiana

Quæ autem quasi flagitiosa imperitis videntur: siue tantum dicta siue etiam facta sunt vel ex dei persona vel ex hominum quorum sanctitas nobis commendatur tota figurata sunt. quorum ad charitatis partem enucleanda secreta sunt. Quisquis autem rebus pretereuntibus restrictius utitur quam sese habent mores eorum cum quibus vivit aut interperas aut superstitiosus est. Quisquis vero eis sic utitur ut metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat aut aliquid significat: aut flagitiosus est. In hominibus enim talibus non usus rerum sed libido utentis in culpa est. Neque enim villo modo quisquam sobrius crediderit dominum pedes ita unguento precioso a muliere perfusos: ut luxuriosorum & nequam hominum solent: quorum talia convivium detestamur. Odor enim bonus fama bona est. Quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit dum vestigia christi sequitur: quasi pedes eius preciosissimo odore perfundit. Ita quod in aliis personis plerumque flagitium est. in divina vel prophetica persona magnæ cuiusdam rei signum est. Alia quippe est in perditis moribus. alia in Osee propheta vaticinatione coniunctio meretricis. Nec si flagitiose in convivium temulentorum & lascivorum nudantur corpora: propterea in balneis nudum esse flagitium est. Quid igitur locis temporibus & personis conveniat: diligenter attendendum est: ne temere flagitia reprehendamus. Fieri enim potest ut sine aliquo vicio cupiditatis vel voracitatis preciosissimo cibo sapiens utatur: insipiens autem foedissima gulæ flamma in vilissimum ardeat: & sanius quisquam maluerit more domini pisce vesci quam lenticula more Esau nepotis abraham. aut ordeo more iumentorum. Non enim propterea continentiores nobis sunt plerumque bestiae: quia vilioribus aluntur escis. Nam in omnibus huiusmodi rebus non ex earum rerum natura quibus utimur: sed ex causa utendi & modo appetendi vel probandum est vel improbandum quod facimus. Regno terrenorum veteres iusti coeleste regnum imaginabantur & pronuntiabant. Sufficiens plerumque causa erat uxorum plurimum simul vni viro habendarum inculpabilis consuetudo. & ideo unam feminam maritos habere plurimos honestum non erat. Non enim eo mulier est fecundior: sed meretricia potius turpitudine est vel quæstum vel liberos vulgo querere. In huiusmodi moribus quicquid illorum temporum sancti non libidine faciebant quamvis ea facerent quæ hoc tempore nisi per libidinem fieri non possunt non culpatur scriptura. Et quicquid ibi tale narratur: non solum historice ac proprie sed etiam figurate ac prophetice acceptum interpretandum est: usque in finem illum charitatis siue dei siue proximi: siue utriusque. Sicut enim talares ac manicatas tunicas habere apud romanos veteres flagitium erat. nunc autem

Ioh. xii.
a.

Luce.
xxiiii. f.
Genesis.
xxv. d.

Libertus tertius.

honesto loco natis cū cunicati sunt nō eas habere flagitiū est. sic animaduertendū est in cætero quoq; vsu rerū abesse oportere libidinem. quæ nō solum ipsa eorū inter quos viuūt cōsuetudine nequiter abutitur: sed etiam sæpe fines ei' egressa foeditatē suā q̄ iter claustra morū solēniū latitabat flagitiosissima eruptione manifestat.

Quod honesta bonorum & magnorum facta ad beneficentiam referenda sunt. Cap. xiii.

Quid autē congruit consuetudini eorū cum quibus vita ista degenda vel necessitate imponitur vel officio suscipitur a bonis & magnis hoībus ad utilitatem & beneficentiam referendū est: vel pprie sicut & nos debemus: vel etiā figurate sicut pphetis licet.

Quod inique scripturam interpretantes non nisi iusticia & auctoritate reprimendi sint. Cap. xiiii.

In que facta legēda cū incurrūt indocti alterius cōsuetudinis: nisi auctoritate reprimantur flagitia putāt: nec possūt animaduere totā cōuersationē suā vel in cōiugiis: vel in cōuiuīs: vel in vestitu: cæteroq; humano victu atq; cultu aliis gentibus & aliis tēporibus flagitiosum videri. Quia varietate innumerabiliū cōsuetudinū cōmoti quidā dormitantes: vt ita dicam qui neq; alto somno stultitiæ sopiebantur nec in sapientiæ lucē poterant euigilare: putauerunt nullā esse iusticiā per seipsam: sed vnicuiq; genti cōsuetudinem suā iustam videri. q̄ cum sit diuersa omnibus gentibus. debeat autē in cōmutabilis manere iusticia: fieri manifestū nullam vsq; esse iusticiā: nō intellexerūt ne multa cōmemorē. quod tibi fieri nō vis: alii ne feceris: nullomodo posse vlla eorū gentili diuersitate variari. Quæ sententia cū refertur ad dilectionē dei: omnia flagitia moriūtur. cū ad proximū oīa facinora. Nemo enī vult corrūpi habitaculū suū. nō ergo debet corrūpere habitaculum dei. seipm scilicet. Et nemo vult sibi a quoq; noceri: nec ipse igitur cuiq; nocuerit.

Quæ regula debeat seruari in locutionibus figuratis sacre scripturæ. Cap. xv.

Si euerfa tyrannide cupiditatis: charitas regnat iustissimis legibus dilectionis dei propter deū. sui & pximi ppter deū. Seruabit ergo i locutionibus figuratis regula hmoi: vt tā diuerset diligētī cōsideratiōe quod legitur: donec ad regnum charitatis interpretādo perducatur. Si autem hoc iam proprie sonat. nulla putetur figurata locutio.

Quæ locutio figurata debeat intelligi: & quæ non: regulis ostendit. Cap. xvi.

De doctrina christiana

Si preceptiua locutio est: aut flagitiū aut facinus vetans: aut vtilitatem aut beneficentiam iubens: nō est figurata. Si autem flagitiū aut facinus videtur iubere: aut vtilitatem aut beneficentiam vetare: figurata est. Nisi manducaueritis inquit carnē filii hominis & sanguinem biberitis: non habebitis vitam in vobis: facinus vel flagitiū videtur iubere. Figura est ergo: precipiens passioni dominice esse cōmunicādum: & suauiter atq; vtiliter recōdendum in memoria quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Ait scriptura. Si esurierit inimicus tuus: ciba illum. Si sitit potū da illi. Hic nullo dubitāte beneficentiam precipit. Sed quod sequitur: hoc enim faciens carbones ignis cōgeres super caput eius: maliuolentię facinus putes iuberi: ne igitur dubitaueris figurate dictum: & cum possit dupliciter interpretari: vno modo ad nocēdum: altero ad prestandum: ad beneficentiam te potius charitas reuocet: vt intelligas carbones ignis esse vrentes pœnitentię gemitus: quibus superbia sanatur eius qui dolet se inimicū fuisse hominis a quo ei? miserie subuenitur. Item cum ait dominus: qui amat animam suam perdet eam: nō vtilitatem vetare putandus est: qua debet quisq; cōseruare animam suam: sed figurate dictum perdat animā: idest perimat atq; amittat vsum eius quem nunc habet peruersum scilicet atq; preposterum quo inclinatur tēporalibus vt eterna nō quęrat. Scriptum est: da misericordiā: & ne suscipias peccatorem. Posterior pars sententię huius videtur vetare beneficentiam. Ait enim: ne suscipias peccatorem. Intelligas enim figurate positum p peccato peccatorem: vt peccatum eius non suscipias.

Quod non equaliter omnib? omnia in scripturis precipiunt figuratiue vel vere. Cap. xvii.

Sæpe autē accidit vt quisquis in meliori gradu spiritalis vitæ vel esse se putat figurate dicta esse arbitretur: quæ inferioribus gradibus precipiuntur. Vt verbi gratia. Si celibē amplexus est vitam & se castrauit propter regnum cœlorum: quicquid de vxore diligenda & regenda sancti libri precipiunt: non proprie sed translate accipi oportere contēdat. Et quisquis statuit seruare innuptam virginem suam: tanq; figuratam locutionem conetur interpretari: qua dictum est. Trade filiam & grande opus perfeceris. Erit igitur etiam hoc in obseruationib? intelligēdarum scripturarum: vt sciamus alia omnibus cōmuniter precipi alia singulis quibusq; genes

Ioh. vi. f.

Prover. xxv.

Ioh. xii. d.

Ecc. xii. d.

Matth. xix.

1. Corint. vii. g.

Ecc. vii. e.

Libertus tertius.

ribus personarum: vt nō solum ad vniuersum statum vastitudinis: sed etiam ad suam cuiusq; membri propriam infirmitatem medicina pertineat. In suo quippe genere curandū est: quod ad melius genus nō potest erigi.

Quod pro tēporum varietate aliter & aliter in scripturis cōtenta vti debeant. Cap. xviii.

Item cauendū est ne forte quod in scripturis veteribus pro illorū temporum cōditiōe etiā si non figurate sed proprie intelligatur: non est flagitium neq; facinus ad ista etiam tēpora quis putet in vsum vitæ posse transferri: q̄ nisi domināte cupiditate: & ipsarū quoq; scripturarum quibus euertēda est satelliciu querente non faciet: nec intelligit miser ad hanc vtilitatē illa sic esse posita vt spei bene homines salubriter videant: & cōsuetudinē quam aspernant posse habere vsum bonū: & eam quam amplexant esse possēdābilem: si & ibi charitas vtentiū & hic cupiditas attendat. nam si multis vxoribus caste vti quisq; pro tempore potuit: potest alius vna libidinose. Magis enim proba multarū fœcunditate vtentem propter aliud: q̄ vnius carne fruente propter ipsam. Ibi enim queritur vtilitas temporū opportunitatib; congrua: hic satiatur cupiditas temporalibus voluptatib; implicata. Inferiorisq; gradus ad deum sunt quib; secundū veniam concedit apostolus carnalē cum singulis coniugib; consuetudinē propter intēperantiam eorū: quā illi qui plures singuli cū haberent. Sicut sapiens in cibo & potu nō nisi salutem corporis: sic in cōcubitu non nisi p̄creationem filiorū intuebantur. Itaq; si eos in hac vita inuenisset dominus aduentus cū iam non immittēdi sed colligēdi lapides esse tēpus: statim seipsos castrarent propter regnum cœlorum. Non enim est in carendo difficultas: nisi cum est in habēdo cupiditas. Nouerant quippe illi homines etiam in ipsis coniugibus luxuriam esse abutēdi intemperantiam: quod Tobie testatur oratio: quando est copulatus vxori. Ait enim. Benedictus es domine deus partrū nostrorū: & benedictum nomen tuum in omnia secula seculorum. Benedicant te cœli & omnis creatura tua. Tu fecisti Adam & dedisti illi adiutoriū Eua. Et nunc domine tu scis quoniam non luxurię causa accipio sororem meam: sed ipsa varietate vt miserearis nostri domine.

i. Corin.
vii.d.

Ecclesi. iii. a
Matth.
xix. b.

Thobias
viii. b.

Quod malū bonorū opera suis metiri debere putāt. Cap. xix.

De doctrina christiana

Sed qui effrenata libidine vel per multa stupra diffuētes euagantur: vel in ipsa vna coniuge nō solum excedūt ad liberorū procreationē pertinentem modū: sed etiam inhumaniores intemperantiæ sordes inuerecunda omnino licentiā seruilis cuiusdā libertatis accumulāt: non credūt fieri potuisse: vt temperanter multis foeminis antiqui vterentur viri: nihil seruantes in vsu illo nisi cōgruū temporī propagandę prolis officium: & quod ipsi laqueis libidinis obstricti vel in vna nō faciunt: nullo modo in multis fieri posse arbitrantur. Sed isti possunt dicere ne honorari qdē atq; laudari oportere viros bonos & sanctos: quia ipsi cū honorātur atq; laudant̄ intumescūt superbia: tanto auidiōres inanissime glorię: quāto eos frequentius atq; latius lingua blandior vētilauerit: qua ita leues fiūt: vt eos rumoris aura: siue quę prospera: siue quę aduersa existimat: in quasiibet iuehāt voragines flagitiorū: aut in facinorum etiā saxa collidat. Videant ergo q̄ sibi arduū sit atq; difficile: nec laudis escas illici nec cōtumeliarū aculeis penetrari: & nō ex se alios mētiantur.

Quod patrum antiquorū facta apostolorum factis comparata æquantur. Cap. xx.

Quedam potius apostolos nostros nec cū susciperentur ab hominib; inflatos fuisse: nec cū despicerent̄ elisos. Neutra quippe tentatio defuit illis viris. Nā & credentium celebrabātur preconio: & persecutium maledictis infamabātur. Sicut ergo isti pro tempore vtebātur his omnibus & nō corrumpebātur: sic veteres illi vsu foeminarū ad sui tēporis cōuenientiam referētes nō patiebant̄ eam dominationē libidinis: cui seruiunt qui ista nō credunt. Et ideo isti sese nullo modo cohiberent ab inexpiable filiorū odio a quib; vel vxores vel cōcubinas suas attentatas aut attrectatas esse cognoscerent: si eis forte tale aliquid accidisset.

Quod opera antiquorū facta plurima sunt virtuose: quæ nūc non fierent nisi vitiose. Cap. xxi.

Bex autē dauid cū hoc ab impio atq; immani filio passus esset: non solū ferocientē tolerauit: sed etiā planxit extinctū. Nō em̄ carnali zelo irretitus tenebat̄: quē nullo modo iniurię suę: sed peccata filii cōmouebāt. Nam ideo si vinceret̄ eum occidi prohibuerat vt edomito seruaretur penitendī locus. Et quia nō potuit: nō orbitatem doluit in eius interitu: sed quia nouerat in quas poenas tā impii adultera & parricidialis anima raperet̄. Namq; alio prius filio q̄ innocens erat p̄ quo egrotāte affligebatur moriente letatus est. Ex hoc maxime apparet qua moderatiōe ac tēperantiā illi viri foemi

ii. Regū.
xviii. g.

ii. Regū.
xx. d.

I. Iher tertius.

minis utebantur: quod cum in vna illicite irruisset rex idem æstu quodam
etatis & temporalium rerum prosperitatibus arreptus: cuius etiam maritum
occidendum preceperat: accusatus est per prophetam. Qui cum ad eum ve-
nisset convincendum de peccato proposuit ei similitudinem de paupere qui
habebat ouem vnam: cuius vicinus cum haberet multas ad aduentum
hospitis sui vnicam potius vicini pauperis ouiculam exhibuit epulan-
dam. In quem commotus dauid occidi eum iussit: & quadruplicari
ouem pauperis: ut se nesciens condemnaret qui peccauerat sciens.
Quod cum ei manifestatum esset: & diuinitus denunciata vindicta di-
xit penitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprum tan-
tummodo designatum est de oue vicini pauperis. De marito autem mu-
lieris interempto hoc est de ipso paupere qui vnam ouem habebat occi-
so: non est per similitudinem interrogatus dauid: ut in solo adulterio
disceret sententiam damnationis sue. Ex quo intelligitur quanta temerari-
tate multas mulieres habuerit: quando de vna in qua excessit modum
a seipso puniri coactus est. Sed in isto viro immoderate huius libidi-
nis non permansio sed transitus fuit. Propterea ergo ab arguente etiam
propheta ille illicitus appetitus hospes vocatus est. Non enim dixit
eum regi suo sed hospiti suo: vicini pauperis ouem ad epulandum exhi-
buisse. At vero eius filium Salomonem non quasi hospes transitum ha-

ii. Regum.
xii. a.

iii. Regum.
xi. a.

Quæ hodie ad bonos mores transferenda sunt: & quæ non. Cap. xxii.
Ergo quæcumque omnia vel pene omnia quæ in veteris testamenti libris
gesta continentur: non solum proprie: sed etiam figurate accipienda
sunt: tamen etiam illa quæ proprie lector acceperit: si laudati sunt illi qui
ea fecerunt: sed tamen ea abhorrent a consuetudine bonorum qui post
aduentum domini diuina precepta custodiunt: figuram ad intelligentiam
referat: factum vero ipsum ad mores non transferat. Multa enim
sunt quæ illo tempore officiose facta sunt: quæ modo nisi libidino-
se fieri non possunt.

Quod nullus ex suæ perfectionis consideratione peccatores
contemptui habere debeat. Cap. xxiii.

Si qua vero peccata magnorum virorum legerit: tam & si aliquam in
eis figuram rerum futurarum aduertere atque indagare potuerit: rei
tamen geste proprietatem ad hunc usum assumat: ut se nequaquam recte
suis factis factare audeat & per sua iusticia ceteros tanquam peccatores contem-
nat: cum videat tantorum virorum & cauendas tempestates & flenda naufra-

De doctrina christiana

gia. Ad hoc enim etiam peccata illorum hominum scripta sunt. ut apostolica illa sententia ubique tremenda sit qua ait. Quapropter qui videtur stare videat ne cadat. Nulla enim fere pagina est sanctorum librorum in qua non sonet quod deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam.

i. Corint.
x.c.
Iaco. iiii.
i. Petri. v.
b.

Quid in figurata locutione in scriptura iuenta sit agendum. Ca. xxiiii.
Quaxime itaque inuestigandum est utrum propria sit an figurata locutio quam intelligere conamur. nam copertoque figurata sit adhibitis regulis rerum quas in primo libro digessimus: facile est ea versare omnibus modis: donec perveniamus ad sententiam veritatis: presertim cum visus accesserit pietatis exercitatioe roborat. Invenimus autem utrum propria sit an figurata locutio illa intuentes quae supradicta sunt.

Quod diversimode in scriptura eadem res interpretari possit: & significare diversa. Cap. xxv.

Quod cum apparuerit verba quibus continetur aut a similibus rebus ducta inveniuntur: aut ab aliqua vicinitate attingentibus. Sed quoniam multis modis res similes rebus apparet: non putemus esse prescriptum ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit: hoc eam sepe significare credamus. nam & in vituperatione fermentum posuit dominus cum diceret: caute a fermento phariseorum: & in laude cum diceret Simile est regnum celorum mulieri quae abscondit fermentum in tribus mensuris farinae donec fermentaretur totum. Huius igitur varietatis observatio duas habet formas. Sic enim aliud atque aliud res quaeque significant: ut aut contraria aut tantummodo diversa significet. Contraria. scilicet cum alias in bono alias in malo res eadem per similitudines ponitur: sicut hoc est quod de fermento supra diximus. Tale est etiam quod leo significat christum ubi dicitur. Vicit leo de tribu iuda. Significat & diabolum ubi scriptum est. Aversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circumit querens quem devoret. Ita serpens in bono est: astutus ut serpentes. In malo autem serpens eum seduxit astutia sua. In bono panis. Ego sum panis vivus qui de celo descendi. In malo panis. Panes occultos libenter edite. Sic & alia plurima. Et haec quidem quae commemoravi minime dubiam significationem gerunt quia exempli gratia commemorari non nisi manifestissima debuerunt. Sunt autem quae incertum sit in qua parte accipi debeant: sicut calix in manu domini vini meri plenus mixto. Incertum est enim utrum iram dei significet non usque ad novissimam poenam. id est usque ad fecem: an potius scripturarum gratiam a iudeis ad gentes transferentem quia inclinavit ex hoc in hoc remanentibus apud iudeos observationibus quas carnaliter sapiunt: quae fex eius non est exinanita. Cum vero res eadem non in contraria: sed tantum in diversa significatione ponitur: illud est in exemplo quod aqua & populum

Matth.
xvi. a.
Luce.
xiii. d.

Apoca.
v. d.

i. Petri. v.
c.

i. Matth.
x. b.

ii. Corint.
xi. a.

Ioh. vi. c.
Prouer.

ix. d.
Psalmus

lxxiii.

Libertus tertius.

significat: sicut in apocalipsi legitur: & spiritum sanctum: sicut & illa flumina aque viue fluet de ventre eius: & si qd aliud atq; aliud p locis in quibus ponitur aqua significare intelligit. Sic & alie res no singule sed vnaqueq; earu no solu duo aliqua diuersa: sed etia nonnunquam multa significat pro loco sententia sicut posita reperitur.

Apocal.
xvii.d.
Ioh.vii.f

Quod fides in scriptura p diuersa significari habeat. Ca.xxvi.

Ubi autem appetitur ponuntur: ibi discendum est quomodo in locis intelligantur obscuris. Neque enim melius potest intelligi quam deo dictum est apprehende arma & scutum: & exurge in adiutorium mihi: quia ex illo loco ubi legitur. Domine ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos. nec tamen ita ut iam ubicumque scutum pro aliquo munimento legerimus positum non accipiamus nisi bonam voluntatem dei. Dictum est enim. Et scutum fidei in quo positis inquit omnes sagittas mali ignitas extingueret. nec rursus ideo debemus in armis huiusmodi spiritualibus scuto tamen non fide tribuere: cum alio loco et lorica dicta sit fidei. Induti igitur lorica fidei & caritatis.

Psalms
xxxiiii.
Psal.v.

Eph.vi.c
i.Thef.v.
b.

Quod omnis intellectus in scriptura habitus non repugnans veritati credendus est esse ex intentione spiritus sancti. Ca.xxvii.

Quando autem ex eisdem scripturae verbis non vnum aliquid: sed duo vel plura sentiuntur etiam si latet quid senserit ille qui scripserit: nihil periculi est: si quodlibet eorum congruere veritati ex aliis locis sanctarum scripturarum doceri potest: id tamen eo conate qui diuina scrutatur eloquia ut ad voluntatem perveniat auctoris: pro qua scriptura illa sanctus operatur est spiritus siue hoc assequatur: siue aliam sententiam de illis verbis quam fidei recte non refragatur ex culpa testimonium habes a quocumque alio loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe auctor in eisdem verbis quam intelligere volumus & ipsam sententiam forsitan vidit: & certe dei spiritus qui pro eum haec operatur est etiam ipsam occursum lectori vel auditori sine dubitatione pervidit: imo ut occurreret quod ipsa est veritate subnixam pervidit. nam quod in diuinis eloquiis largitur & veriter potuit diuinitus pervideri: quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis: quos alia non minus diuina contestantia faciunt approbari.

Quod ex ratione scriptura exponere sine auctoritate periculosum est. C.xxviii.

Ubi autem talis sensus eruitur cuius incertum certis scripturarum testimonio non possit aperiri restat ut reddita ratione manifestus appareat: etiam si ille cuius verba intelligere quidem cum forte non sensit. Sed haec consuetudo periculosa est. Per scripturas enim diuinas multo tutius ambulatur: quas verbis translatis occupatas cum scrutari volumus: ut aut hoc ideo exeat quod non habeat controversiam. aut si haberet ex eadem scriptura ubi cunctis inuentis atque adhibitis eius testibus terminetur.

Quod species diuersae tropi in scriptura utantur tractatores qui tamen

De doctrina christiana

non hic sed in grāmatica sunt addiscendæ. Cap. xxxix.

Sciant aut litterati modis oībus locutiōis quos grāmatici græco nomine tropos vocāt: autores nostros vsos fuisse: & multiplicatus atq; copiosius q̄ possint existimare: vel credere qui nesciūt eos & in aliis ista didicerūt. Quos tñ tropos qui nouerūt agnoscūt i litteris sanctis: eorūq; sciētia ad intelligendas aliquātulū adiuuantur. Sed hic eos ignaris tradere nō decet: ne artē grāmaticā docere videamur. Extra sane vt discatur admoneo: q̄uis superi⁹ id iā admonuerim: idest in secūdo libro vbi de linguarū necessaria cognitiōe disserui. Nā litterę a quib⁹ ipsa grāmatica nomē accepit: grāmata enim græci litteras vocāt: signa vtiq; sonorū sunt ad articulatā vocē qua loquimur pertinentiū. Istorū aut troporū nō solū exēpla sicut oīm sed quorūdā etiā nomia in diuinis libris legūtur: sicut allegoria enigma parabola. Quāuis hi tropi oēs qui liberali dicūtur arte cognosci etiā in eorū reperiātur loquellis q̄ nullos grāmaticos audierunt: & eo quo vtitur: vulg⁹ sermone cōtenti sunt. Quis enī non dicit sic floreas! Qui trop⁹ metaphora vocat. Quis nō dicit piscinā etiā q̄ nō habet pisces: & tñ a piscib⁹ nomē accepit: q̄ tropus cathacresis dicit. Longū est isto modo cæteros psequi. Nā vsq; ad illos puenit vulgī locutiō. Qui p̄pterea mirabiliores sunt qa cōtra quā dicit significāt: sicuti est q̄ appellat ironia vel antiphrasis. Sed ironia p̄nūciatiōe idicat qd velit intelligi: vt cū dicimus homini mala facientis res bonas facis. Antiphrasis vero vt cōtraria significet nō voce p̄nūciatis efficit: sed aut verba habet sua quorū origo cōtraria est: sicut appellat luc⁹ q̄ minime luceat: aut cōsueuit aliqd dici ita q̄uis dicitur etiā nō ecōtrario: veluti cū q̄rim⁹ accipere qd ibi nō est: & respōdetur nobis abūdat. aut adiūctis verbis facim⁹: vt ecōtrario intelligatur qd loquimur: veluti si dicam⁹: caue illū: qa bonus homo est. Et qs talia nō dicit indoct⁹: nec oīno sciēs q̄ sint vel quid vocent hi tropi! Quorū cognitiō p̄pterea scripturarū abiguitatib⁹ dissoluēdis est necessaria: quia cū sensus ad p̄prietatē verborū si accipiat absurdus est: querendū est vtiq; ne forte illo vel illo tropo dictū sit: qd nō intelligimus: & sic plæraq; inuēta sunt quæ latebant.

Regule Tichonii enumerantur: & quomodo in eis caute sit ambulandum hortatur. Cap. xxx.

Tichonius quidā q̄ cōtra donatistas iuestissime scripsit cū fuerit donatista: & illic fuerit absurdissimi cordis: vbi eos nō omni ex pte relinq̄re voluit: fecit librū quē regularū vocauit: qa in eo quasdā septē regulas execut⁹ est: quib⁹ quasi clausib⁹ diuinarū scri:

Liber tertius.

pturarum aperiretur occulta. Quarū primā ponit de dño & ei⁹ corpore. Secūda de dñi corpe bīpartito. Tertiā de pmissis & lege. Quarta de specie & genere. Quintā de tēporibus: Sextā de recapitulatiōe. Septimā de diabolo & eius corpore. q̄ quidē cōsiderata sicut ab illo aperūtur nō parū adiuuāt ad penetrāda q̄ tecta sunt diuinorū eloquiorū. nec tñ oīa quæ ita scripta sunt: vt nō facile intelligātur: possunt his regulis iueniri. Sed aliis modis plurimis quos hoc numero septenario vsq; adeo nō est iste cōplexus: vt idē ipse multa exponat obscura: in quib⁹ harū regularū adhibet nullā: quoniam nec op⁹ est. neq; enī aliquid illic tale versat̄ aut queritur: sicut ī apocalypsi 10 annis q̄rit quēadmodū intelligendī sunt angeli ecclesiarū septē qb⁹ scribere iubetur: & ratiocinatur multipliciter: & ad hoc puenit vt ipso angelos itelligam⁹ ecclesias. In qua copiosissima disputatiōe nihil istarū est regularū: & vtiq; res illic obscurissima q̄ritur: qd exempli gratia satis dictū sit. nā colligere oīa nimis longū & nimis operosum est: q̄ ita obscura sunt in scripturis canonicis: vt nihil istarū septē ibi requirendū sit. Iste autē cū has velut regulas cōmendaret: tantū eis tribuit quasi oīa: q̄ in lege idest ī diuinis libris obscure posita iueniremus: his bene cognitis atq; adhibitis intelligere valeamus. Ita qppe exorsus est eundē librū cū diceret. necessariū duxi ante oīa q̄ mihi videtur libellū regularū scribere: & secretorū legis veluti clauēs & luminaria fabricare. Sunt enī qdā regulæ mysticę quæ vniuersæ legis recessus obtinēt: & veritatis thesauros aliquib⁹ inuisibiles faciūt. quarū si ratio regularū sine inuidia vt cōmunicamus accepta fuerit: clausaq; patefient: & obscura dilucidabūtur: vt qsq; pphetiæ inensam siluā perābulans his regulis quodāmodo quasi lucis tramitib⁹ deduct⁹ ab errore defendat̄. Hic si dixisset. Sunt enī qdā regulæ mysticę q̄ nōnullos legis recessus obtinēt: aut certe q̄ legis magnos recessus obtinent: nō autē q̄ ait vniuersæ legis recessus neq; dixisset: clausa q̄q; patefient: sed clausa multa patefient: verum dixisset: nec tā elaborato atq; vtili opī suo plusq; res ipa postulat dādo in spē falsam lectorē eius cognitorēq; misisset. qd̄ ideo dicendū putauī: vt liber ipse & legat̄ a studiosis: q̄a plurimū adiuuat ad scripturas intelligēdas: & nō de illo speret̄ tm̄ q̄tū nō habet. Cautē sane legēdus est: nō solū ppter qdā in quib⁹: vt homo errauit: sed maxime propter illa q̄ sicut donatista hæretic⁹ loquit̄. quid autē doceāt vel admoneant istæ septem regulæ breuiter ostendam.

Apoc. i. c

Quæ sit prima Tichonii regula. Cap. xxxi.

Prima de dño & eius corpore est: in qua sciētes aliquñ capitū &

d

De doctrina christiana

corporis idest xp̄i & eccl̄ie vnā p̄sonā nobis intimari: neq; enim frustra dictū est fidelib⁹: ergo abrae semen estis cū sit semē vnū abrae quod ē christ⁹: nō hēsitemus q̄n a capite ad corp⁹: vel a corpore trāsitur ad caput: & tñ nō recedit ab vna eadēq; p̄sona. Vna em̄ p̄sona loquit̄ dicens. Sicut sp̄oso imposuit mihi mitrā & sicut sp̄osam ornavit me ornamēto: & tñ quid horū duorum capiti: quid corpori idest christo quid eccl̄ie cōueniat: vtiq; intelligendum est.

Secunda regula quæ sit: & qualiter intelligi debeant verba ipsius Tichonii. Cap. xxxii.

Secunda est de dñi corpe bipartito: quod quidem nō ita debuit appellare: non em̄ reuera corpus dñi est quod cū illo nō erit in eternū. Sed dicendū fuit de dñi corpore vero atq; pmixto: aut vero atq; simulato: vel aliqd aliud quia nō solū in eternū verū etiam nūc hypocrite nō cū illo esse dicēdi sunt q̄uis in ei⁹ eē videant̄ eccl̄ia. Vnde poterat regula ista sic appellari: vt diceret̄ de pmixta eccl̄ia. Quæ regula lectorē vigilātē requirit: q̄n scriptura cū ad alios iam loquat̄: tanq; ad eos ipsos ad quos loquebat̄ videt̄ loq: vel de ip̄is cū de aliis iā loquat̄ tanq; vnū sit vtrorūq; corpus p̄pter tēporalē cōmixture & cōmunionē sacramentorū. Ad hoc ptinet in cantico canticorū. Fusca sum & speciosa vt tabernacula cedar: vt pelles salomonis. Non em̄ ait Fusca fui & tabernacula cedar: & speciosa sū vt pelles salomonis: sed vtrūq; se esse dixit p̄pter tēporalē vnitātē intra vna retia p̄sciū bonorū & malorū. Tabernacula em̄ cedar ad ismaelē ptinet: qui nō erat heres cū filio libere. Itaq; cū de bona pte dicat deus: ducā cecos in viam q̄ nō nouerūt & semitas quas nō nouerūt calcabūt: & faciam illis tenebras in lucē & praua in directū: hæc verba faciam: & nō derelinquā eos: mox de alia parte q̄ male pmixta ē dicit: ip̄i aut̄ cōuersi sunt retrorsū: q̄uis alii significant̄ his verbis. Sed qm̄ nūc in vno sunt tanq; de ip̄is loquit̄ de qb⁹ loq̄bat̄: nō tñ semp in vno erūt. Ipse est quippe ille seruus cōmemoratus in euangelio: cui⁹ dñs cū venerit diuidet eū: & pte ei⁹ cū hypocritis ponet.

Tertia regula ponitur: & qualiter nominari & intelligi sane debeat. Cap. xxxiii.

Tertia regula est de pmissis & lege: q̄ alio modo dici potest de spiritu & l̄ra: sicut nos eam appellauimus cū de hac re librum scriberemus. Potest etiā sic dici de gr̄a & mādato. Hæc aut̄ mihi magis videt̄ magna q̄stio q̄ regula: q̄ soluendis q̄stionibus adhibēda est. Hęc autē est quā nō intelligentes pelagianī: vel cōdiderūt suā heresim vel auxerūt. Laborauit i ea tichonius differēdo bene: sed nō

Gal. iiii. d.

Esa. lxi. d.

Cant. i. b.

Matth. xiiii. f.

Gen. xxi. & xxv.

Ad Gal. iiii. d.

Esa. xxxiii. d.

Matth. xxxiii. c.

Libertertus.

plene. Disputas eni de fide & operib⁹ opera nobis dixit dari a deo merito fidei: ipam vero fide sic esse a nobis vt nobis non sit a deo. Nec attendit apostolū dicentē. Pax fratribus & charitas cum fide a deo patre & domino nostro iesu xp̄o. Sed nō erat expertus hāc heresim: quę nostro tēpore exorta multū nos vt gratiā dei quę per dominū nostrū iesum xp̄m est aduersus eā defenderem⁹ exercuit: & secundū id quod ait apostol⁹: oportet hæreses esse vt probati manifesti fiāt in nobis: multo vigilātiōres diligētioresq; reddidit: vt aduerteremus in scripturis sanctis q̄ istū tichoniu minus attentū minusq; sine hoste sollicitū fugit etiā ipsam. s. fidē donū illius esse quo mēsuram unicuiq; partitur. Ex qua sentētia quibusdā dictū est: vobis donatū est p xp̄o nō solū vt in eū credatis: verū etiā vt p eo patiamini. Vnde qs dubitet vtrūq; esse dei donū: qui fideliter atq; intelligēter audit vtrūq; donatū. Plura sunt & alia testimonia qb⁹ id ostēdit scdm hoc nūc agimus: alibi autē atq; alibi sæpissime egimus ista.

Eph. vid

i. Corint. xi. d.

Philsp. i. d.

Quartæ regulæ declaratio & quæ sit terra promissionis vera: & qui israelitæ. Cap. xxxiiii.

Quartā vero tichonii regula est de specie & genere: sic eni eā vocat: volens intelligi specie partē: genus aut totū cuius ea pars est quā nūcupat specie: sicut vna q̄q; ciuitas pars est vtiq; vniuersitatis gentiū: hāc ille vocat specie: gen⁹ aut oēs gentes. Neq; hic ea discernendī subtilitas adhibenda est quæ a dialecticis traditur: qui inter partem & speciem quid intersit acutissime disputant. Eadem vero ratio est: si non de vnaquaq; ciuitate: sed de vnaquaq; prouincia vel gente vel regno tale aliquid in diuinis reperatur eloquiis. Non solum enim verbi gratia: de hierusalem vel de aliqua gentium ciuitate: siue tyro: siue babilonia: siue alia qualibet: dicitur aliquid in scripturis sanctis: quod modū eius excedat: & conueniat potius omnibus gentibus: verū etiā de iudæa de ægypto de assyria: & quacūq; alia gente in qua sunt plurimæ ciuitates: nō tamen tot⁹ orbis sed pars ei⁹: dicitur qd̄ trāseat eius modum & cōgruat potius vniuerso cui⁹ hæc pars est: vel sicut iste appellat generi cuius hæc species est. Vnde & in notitiā vulgi verba ista venerunt: vt etiā idiote intelligant quid specialiter quid generaliter in quocūq; præcepto imperiali sit constitutū. Fit etiā hoc de oibus: sicut ea quæ de salomone dicuntur excedūt eius modū: & potius ad christum vel ecclesiam cui⁹ ille pars est relata clarescūt. Nec species semper exceditur: sæpe eni talia dicuntur quæ vel ei quoq; vel ei fortasse tantūmodo apertissime congruāt. Sed cū a specie transit ad genus quasi adhuc de specie loquen

Psalms lxxi.

d u

De doctrina christiana

te scriptura. ibi vigilare debet lectoris intentione quod in specie quod in genere potest melius & certius iueniri. Facile quippe est illud quod ait propheta ezechiel. Domus israel habitauit in terra: & polluerunt illam in uia sua & in idolis suis: & peccatis suis: secundum immunditiam menstruatam: facta est uia eorum ante faciem meam: & effundi iram meam super eos: & dispersi illos inter nationes: & uersaui eos in regiones secundum uias eorum & secundum peccata eorum iudicaui eos. Facile est inquam hoc intelligere de illa domo israel: de qua dicit apostolus. Videte israel secundum carnem: quia haec omnia carnalis populus israel & fecit & passus est. Alia etiam quae sequuntur ei de intelligunt populo conuenire. Sed cum coeperit dicere: & sanctificabo nomen meum sanctum: illud magnam quod pollutum est inter nationes quod polluistis in medio earum: & scient gentes quia ego dominus sanctus intentus debet esse qui legit: quemadmodum species excedatur & adiungatur generi. Sequitur enim & dicit. Et dum sacrificabor in uobis ante oculos eorum & accipiam uos de gentibus: & congregabo uos ex omnibus terris & inducam uos in terram uestram: & aspergam uos aqua munda: & mundabimini ab omnibus simulacris uestris: & mundabo uos: & dabo uobis cor nouum & spiritum nouum dabo in uos & auferam cor lapideum de carne uestra & dabo uobis cor carneum: & spiritum meum dabo in uos: & faciam ut in iusticiis meis ambulatis: & iudicia mea custodiatis & faciatis & habitabitis in terra quam dedi patribus uestris: & eritis mihi in populum: & ego ero uobis in deum: & mundabo uos ex omnibus immunditiis uestris. Hoc de nouo testamento esse prophetatum ad quod pertinet non solum illa una gens in reliquiis suis: de quibus alibi scriptum est: si fuerit numerus filiorum israel: sicut arena maris reliquiae saluae fient: uerum etiam caeterae gentes quae promissae sunt patribus eorum quae etiam nostri sunt: non ambigit quisquis intuetur & lauacrum regenerationis hic esse promissum: quod nunc uidemus omnibus gentibus reddi tum. Et illud quod ait apostolus: cum noui testamenti gratiam commendaret: ut in comparatione veteris emineret: epistola nostra uos estis scripta non a tramento: sed spiritu dei uiuente non in tabulis lapideis: sed in tabulis cordis carnalibus hinc esse respicit & perspicit dictum ubi iste propheta dicit: & dabo uobis cor nouum & spiritum nouum dabo in uos: & auferam cor lapideum de carne uestra: & dabo uobis cor carneum. Cor quippe carneum. unde ait apostolus: tabulis cordis carnalibus: a corde lapideo uoluit uitam sentientem discerni: & per uitam sentientem significauit intelligentem. Sic fit israel spiritualis non unius gentis: sed omnium quae promissae sunt patribus eorum in semine quod est christus. Hi ergo israel spiritualis ab illo israel carnali: qui est unius gentis: nouitate gratiae non nobilitate patriae: & mente non gente distinguitur. Sed altitudo prophetica dum de illo uel ad illum lo

Ecclesi.
xxxvi. d.

i. Corint.
x. e.

Ecclesia.
xxxvi.

Esai. x. f.

ii. Corin.
iii. a.

Ecclesi. xi.
& xxxvi

Libertertius.

quif lateter trāfit ad hunc: & cū iā de ifto vel ad iftū loquit: adhuc de illo v' ad illū loqui videt: nō intellectū ſcripturarū nobis quaſi hoſtiliter iuidens: ſed exercēs medicinaliter cor noſtrum. Vnde & illud qđ ait: & inducā vos in terram veſtrā: & paulo poſt tanq̄ idipſum re petēs: & habitabitis in terra veſtra quam dedi patribus veſtris: non carnaliter ſicut carnalis iſrael: ſed ſpiritualiter ſicut ſpiritualis iſrael debem⁹ accipere. Eccleſia q̄ppe ſine macula & ruga ex oib⁹ gētibus congregata: atq; in æternū regnatura cū xp̄o ipſa eſt terra beatorū terra viuētū: ipſa eſt intelligēda patrib⁹ data: q̄n̄ eis certa & inmutabi li dei volūtate p̄miſſa eſt: q̄m̄ ipſa p̄miſſionis vel p̄deſtinationis firmitate iā data eſt q̄ danda ſuo tēpore a patrib⁹ credita eſt: ſicut de ipſa gratia q̄ ſanctis datur: ſcribēs ad timotheū ap̄tuſa ſit. Nō ſecūdū opa noſtra: ſed ſecūdū ſuū p̄poſitū & gr̄am q̄ data eſt nobis in xp̄o ieſu āte ſecula æterna: manifeſtata aut̄ nūc p̄ aduētū ſaluatoris noſtri. Datā dixit gratiā: q̄n̄ nō erāt adhuc quib⁹ dare: q̄m̄ in diſpoſitiōe ac p̄deſtinatiōe dei iā factū erat: qđ ſuo tēpore futurū erat quo eſſe dicit manifeſtatā. Quāuis hęc poſſint itelligi & de terra futuri ſæculi q̄n̄ erit cœlū nouū & terra noua in qua iniuſti habitare nō poterūt. Et ideo recte dicit p̄is q̄ ipſa ſit terra eorū: quæ vlla ex parte nō erit im p̄iorū: quia & ipſa ſimiliter data eſt q̄n̄ danda firmata eſt.

Eccleſi.
xxxvi. f.

ii. Corit.
i c.

Quinta regula tichonii ponit cū ſua declaratione. Cap. xxxv.

Quintam tichonii regulā ponit quā de t̄pibus appellat: qua re gula plerūq; inueniri vel cōici poſſit latēs in ſcripturis ſctis q̄titas tēporū. Duobus aut̄ modis vigere dicit hęc regulā: aut tropo ſynecdoche: aut legitimis numeris. Trop⁹ ſynecdoche: aut a pte totū: aut a toto partē facit itelligi: ſicut vn⁹ euāgelista poſt dies octo factū dicit qđ alius poſt dies ſex: q̄n̄ in mōte diſcipuliſtm̄ trib⁹ p̄ſentibus facies dñi vel ſol reſplēduit & veſtimēta eius ſicut nix. Vtrūq; enī verū eſſe nō poſſet qđ de numero dierū dictū eſt: niſi ille q̄ dixit poſt dies octo itelligat partē nouiſſimā diei ex quo id xp̄s p̄dixit futurū: & partē primā diei quo id oſtendit impletū: p̄ totis dieb⁹ duobus atq; integris poſuiſſe: is vero qui dixit poſt dies ſex integros oēs & totos: ſed ſolos medios computaſſe. Hoc modo locutionis quo ſignificatur a parte totū etiam illa de reſurrectione chriſti ſoluit queſtio. Pars enim nouiſſima diei quo die paſſus eſt niſi p̄ toto die accipiatur ideſt adiūcta etiā nocte p̄terita: & nox in cuius parte vltima reſurrexit niſi totus dies accipiatur adiuncto ſcilicet die illuſcente dominico nō poſſunt eſſe tres dies & tres noctes quibus ſe in cor de terræ p̄dixit futurū. Legitimos autē numeros dicit quos emine

Luce.
ix. d.

Matth.
xii. e.

De doctrina christiana

Psalms
cxviii.

Psalms
xxxiii.
Hierem.
xxv.c.

Apoca.
vii.

tius diuina scriptura commendat: sicut septenariū vel denarium vel duodenariū & quicumq; alii sint quos legendo studiosi libēter agnoscunt. Plerūq; enim numeri huiusmodi p̄ vniuerso tēpore ponūtur sicut septies in die laudē dixi tibi: nihil est aliud q̄ semper laus eius in ore meo. Tantūdem ualent & cū multiplicātur siue per denariū sicut septuaginta & septingētī unde possunt & septuaginta ānī hieremię p̄ vniuerso tēpore spiritualiter accipi quo est apud alienos ecclesia: siue per seip̄os sicut decē per decē centū sunt: & duodecim per duodecim centū quadraginta quattuor quo numero significatur vniuersitas sanctorū in apocalypsi. Vnde apparet nō solas temporū q̄stiones istis numeris esse soluendas: sed latius patere significationes eorum & in multa proserpere. Neq; enim numerus iste in apocalypsi ad tempora pertinet: sed ad homines.

Qualiter sexta tichonii regula sit intelligenda. Cap. xxxvi.

Gen. ii. b

Sextam regulā tichonius recapitulationē vocat in obscuritate scripturarū satis vigilāter inuentā. Sic enī dicūtur quedā quasi sequātur in ordine tēporis vel rerū cōtinuatione narrent: cum ad priora q̄ prætēmissa fuerāt latenter narratio reuocetur. Quod nisi ex hac regula intelligatur errat: Sicut in genesi. Et plantauit inquit dñs deus paradīsum ī eden ad orientē: & posuit ibi hominē quē formauit: & produxit deus adhuc de terra omne lignū speciosum & bonum in escam: ita uidetur dictū tanq̄ id factū sit postea q̄ factum posuit deus hominē in paradīsum: cum breuiter vtroq; cōmemorato id est q̄ plantauit deus paradīsum & posuit ibi hominē quem formauit recapitulando redeat & dicat quod prætēmiserat: quomodo scilicet paradīsus fuerit plantatus: quia produxit deus adhuc de terra omne lignū speciosum & bonū in escam. Deniq; secutus adiūxit Et lignū vitæ in medio paradisi: & lignū scienciæ boni & mali. Deinde flumē quo paradīsus irrigaretur diuisum in quattuor principia fluiorū quattuor explicatur: quod totum pertinet ad institutionē paradisi. Quod ubi terminauit repetiuit illud quod iam dixerat: & reuera hoc sequebatur atq; ait. Et sumpsit dominus deus hominē quem fecit: & posuit eum in paradiso & cetera. Post ista enī facta ibi est positus homo: sicut nūc ordo ipse demōstrat: non post hominē ibi positum facta sunt ista: sicut prius dictū putari pōt: nisi recapitulatione illic vigilanter intelligatur qua reditum est ad ea quæ fuerant p̄termissa. Itemq; in eodem libro cum cōmemorarentur generationes filiorum noe dictū est hi filii cham in tribubus suis secundum linguas suas in regionib; suis & in gētibus suis. Enumeratis quoq;

Gen. x.

Liber tertius.

Quod filiis sem dictum est: hi filii sem in tribubus suis secundum linguas suas in regionibus suis & in gentibus suis. Et annectit de omnibus. Hæc tribus filiorum noe: secundum generationes & secundum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt infulæ gentium super terram post diluuium. Et erat omnis terra labium unum & vox una omnibus. Hoc itaque quod adiunctum est: & erat omnis terra labium unum & vox una omnibus id est lingua una: ita dictum videtur tanquam eo iam tempore quo dispersi iam fuerant super terram: etiam secundum insulas gentium una fuerit omnibus lingua communis quod proculdubio repugnat superioribus verbis: ubi dictum est in tribubus suis secundum linguas suas. Neque enim diceretur habuisse iam linguas suas singulæ tribus quæ gentes singulas fecerant: quando erat omnibus una communis: ac per hoc recapitulando adiunctum est: & erat omnis terra labium unum & vox una omnibus latenter narratione redeunte: ut diceretur quomodo factum sit: ut ex una omnium lingua fuerint diuisi per multas. Et continuo de illa turris ædificatione narratur ubi hæc eis iudicio diuino ingesta est pena superbiæ: post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit ista recapitulatio etiam obscurius sicut in euangelio dicit dominus. Die quo exiit loth a sodomis pluit de celo igne & perdidit omnes: secundum hæc erit dies filii hominis quando reuelabitur illa hora qui erit in tecto: & vasa eius in agro non descendat tollere illa. Et qui in agro similiter non reuertatur retro: meminerit vxoris loth. Nunquid cum dominus fuerit reuelatus tunc sunt ista seruanda ne quisque retro respiciat. id est vitam præteritam cui renunciauit inquirat: & non potius isto tempore: ut cum dominus fuerit reuelatus retributionem pro eis quæ quisque seruauit vel contempsit inueniat. Tamen quia dictum est illa hora tunc putantur ista seruanda cum fuerit dominus reuelatus: nisi ad intelligendam recapitulationem sensus legentis inuigilet: adiuuante alia scriptura quæ ipsorum apostolorum adhuc tempore clamauit. Filii nouissima hora est. Tempus ergo ipsum quo euangelium prædicatur: quousque dominus reueletur: hora est in qua oportet ista seruari: quia & ipsa reuelatio domini ad eandem horam pertinet: quæ die iudicii terminabitur.

Genesis .
xi.a.

Lu. xvii.
f.

i. Ioh. ii. c

Septima & vltima Tichonii regula cum sua intelligentia. Cap. xxxviii.

Septima Tichonii regula est eademque postrema de diabolo & eius corpore. Est enim & ipse caput impiorum: qui eius sunt quodam modo corpus ituri cum illo in supplicium æterni ignis: sicut christus caput est ecclesiæ quæ est corpus eius futurum cum

Matth.

xxv. d.

Eph. i. d.

De doctrina christiana

Esa. xlii. c.

Psal. i.

illo in regno & gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula quā vocat de dño & eius corpore vigilandū est vt intelligat̃ cū de vita eademq; persona scriptura loquit̃: quid conueniat capiti quid corpori: & in ista nouissima aliquando in diabolum dicitur: quod non in ipso sed potius in eius corpore possit agnosci: quod habet nō solū in eis qui manifestissime foris sunt: sed in eis etiā q cū ad ipsum p̃tineant tamē ad tempus miscētur ecclesie donec vnusquisq; de hac vita exeat: vel a frumento palea vētilabro vltimo separetur. Quod enim scriptū est apud esaiam: quomodo cecidit de celo lucifer mane oriens & cetera: quę sub figura regis babiloniae de eadē persona vel ad eandē personam dicta sunt in ipsa cōnexionē sermonis de diabolo vtiq; intelliguntur: & tamē q̃ ibi dictū est contritus est in terra qui mittit ad oēs gentes: nō totum ipsi capiti cōgruit. Nam & si mittit ad oēs gētes diabolus angelos suos: tñ in terra corp⁹ eius nō ipse cōterit̃: nisi quia ipse est in corpore suo quod cōtritū sit vt puluis quē proicit ventus a facie terre. He autē oēs regulę excepta vna q̃ vocat̃ de promissis & lege: aliud ex alio faciūt intelligi quod est propriū tropicę locutionis: q̃ latius patet q̃ vt possit vt mihi videt̃ ab aliquo vniuersa cōprehēdi. Nā vbicūq; velut aliud dicit̃ vt aliud intelligat̃: & si nomē ipsius tropi loquēdi arte nō inuenit̃ tropica locutio est. Quę cū fit vbi fieri solet sine labore sequit̃ intellectus: cū vero vbi nō solet laborat̃: vt intelligat̃ ab aliis magis: ab aliis minus: sicut magis minusue dona dei sūt de ingeniis hoīm vel adiutoria tribuunt̃. Proinde sicut in verbis ppriis de quib⁹ superius disputauimus vbi res vt dicunt̃ intelligēde sunt: sic in translationis q̃ faciunt tropicas locutiōes: vbi aliud ex alio intelligendū ē de quibus hucusq; quantū visum ē satis egimus: nō solū admouendi sunt studiosi venerabiliū litterarū: vt in scripturis sc̃tis genera locutionū sciant: & quomō apud eas aliqd dici soleat vigilāter aduertāt memoriterq; retineāt: verū etiā qđ est precipuū & maxime necessariū: orent vt intelligāt. In eis quippe lr̃is quare studiosi sunt q legūt dñs dat sapientiam: & a facie eius scientia & intellectus: a quo & ipsum studiū si pietate p̃reditū est acceperūt. Sed hec satis etiam de signis quantū ad verba pertinent dicta sunt. Restat vt de proferēdis eis q̃ sentimus sequētī volumine quę dñs donauerit differamus.

Explicit liber tertius.

AVRELI AVGVSTINI IN QVARTVM LI
brū de doctrīna christiana p̄facio: in qua p̄mittit qua
liter in principio diuiserit librū: & qd in hoc dicitur sit.

Quod opus nostrum quod inscribitur de doctrīna christiana in duo quēdā fuerā prima distributiōe partitus. Nam post prooemium quo respōdi eis: qui hoc opus fuerāt reprehensuri: duę sunt res in quā: in quib⁹ nititur omnis tractatio scripturarū: modus inueniendi quę intelligēda sunt: & modus proferēdi q̄ intellecta sunt. De inueniēdo prius: de proferēdo postea differemus. Quia ergo de inueniēdo multa iam diximus: & tria de hac vna pte volumina absolui⁹: dño adiuuante de pferēdo pauca dicemus: vt si fieri potuerit vno libro cuncta claudamus: totūq; hoc opus quattuor voluminib⁹ terminetur.

Quod non sit docturus artē rhetoricam in hoc libro. Cap. p̄rio.

Primo itaq; expectatiōe legentium: qui me forte putāt rhetorica daturū esse p̄cepta: q̄ in scholis secularib⁹ & didici & docui: ista p̄locutiōe p̄hibeo: atq; vt a me nō expectent̄ admoneo: nō vt nihil habeant utilitatis: sed si quid habēt seorsum discendum est: si cui fortassis bono viro etiā vacat discere: non autē a me vel in hoc opere: vel in aliquo alio requirendum.

Sicut falsitas a malis: sic veritas a bonis arte rhetorica persuaderi potest. Cap. ii.

Nam cum per artē rhetoricā & vera suadeant̄ & falsa: quis audeat dicere aduersus mēdaciū in defensoribus suis inermē debere consistere veritatē: vt videlicet illi qui res falsas persuadere conant̄: nouerint auditorē vel beniuolum vel intentum vel docilem prooemio facere: isti aut nō nouerint. Illi falsa breuiter aperte verisimiliter: & isti vera sic narrent: vt audire tedeat: intelligere nō pateat: credere postremo nō libeat. Illi fallacibus argumētis veritatē oppugnent: afferāt falsitatē: isti nec vera defendere: nec falsa valeant refutare. Illi animos audientiū in errorē mouentes impellentēsq; dicendo terreant cōtristent exhilarent exhortent̄ ardēter: isti pro veritate lentī frigidiq; dormitēt. Quis ita desipiat: vt hoc dicat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii: q̄ ad persuadenda seu praua seu recta valet plurimū: cur nō bonorū studio cōparatur: vt militet veritati: si eam malis ad obtinēdas peruersas vanasq; causas in vsu iniquitatis & erroris vsurpant.

Quod ars rhetorica non nisi cito addiscitur: sine qua tamen

De doctrina christiana

eloquentia haberi potest. Cap. iiii.

Sed quæcūq; sunt de hac re obseruationes atq; p̄cepta: quibꝰ cū accedit in verbis plurimis ornamentiꝰq; verborū exercitatioꝝ linguæ solertissima cōsuetudo: fit illa q̄ facundia vel eloquentia noīat̄ extra istas litteras n̄as seposito ad hoc cōgruo temporis spacio apta & cōuenienti etate discēda sūt eis: qui hoc celeriter possunt. Nā & ipsos romanę principes eloquentię nō piguit dicere: q̄ hanc artē nisi q̄ cito: possit nūq; oīno pdiscere. Quod vtrū verū sit: qd opus est querere? Nō em̄ etiā si possint hęc a tardioribꝰ tan- dē aliquādo pdisci: nos ea tantū pdimus vt eis discēdis iā maturas vel etiā graues hoīm etates velimus impēdi. Satis est vt adolescentulorū ista sit cura: nec ipsorū oīm: quos vtilitati ecclesiasticę cupimus erudiri: sed eorū quos nondū magis vrgens & huic rei sine dubio p̄ponēda necessitas occupauit. Qm̄ si acutū & feruēs assit ingeniū: facilius adheret eloquentia legentibꝰ & audientibꝰ eloquentes: q̄ eloquentię p̄cepta sectantibꝰ. Nec desunt ecclesiasticę l̄e etiā p̄ter canonē in arce auctoritatis salubriter collocatū: quas legendo homo capax: & si nō id agat̄: sed tantū modo rebus q̄ ibi dicuntur intētus sit: etiā eloquio quo dicunt̄ dum ī his versat̄ imbuatur accedēte vel maxime exercitatione siue scribēdi siue dictādi: postremo etiā dicēdi quę secūdū pietatis ac fidei regulā sentit. Si autē tale desit ingeniū: nec illa rhetorica p̄cepta capiunt̄: nec si magno labore inculcata quātulacūq; ex parte capiant̄: aliquid profunt: quādo quidē etiā ipsi q̄ ea didicerūt: & copiose ornateq; dicūt nō oēs vt secūdū ipsa dicāt possunt ea cogitare cū dicūt si nō de his disputāt: immo vero vix vllos esse existimo q̄ vtrūq; possint & dicere bene: & ad hoc faciendū p̄cepta illa dicēdi cogitare dum dicūt. Cauendū est em̄ ne fugiant ex aīo q̄ dicenda sunt: dū attendit̄ vt arte dicatur. Et tñ in sermonibꝰ atq; dictionibꝰ eloquentiū impleta reperunt̄ p̄cepta eloquentię: de quibꝰ illi vt eloquentē vel cūloquentē nō cogitauerūt: siue illa didicissent: siue ne attigissent quidē. Implent quippe illa: quia eloquentes sunt: nō adhibēt vt sint eloquentes. Qua propter cū ex infantibꝰ loquentes nō fiant nisi locutiones discendo loquentiū: cur eloquentes fieri nō possunt: nulla eloquendi arte tradita: sed elocutiones eloquentiū legēdo & audiendo: & quantū assequi cōcedit̄ imitādo? Quid qđ ita fieri ipsis quoq; experimur exemplis? Nā sine p̄ceptis rhetoricis nouimus plures eloquentioꝝ res plurimis q̄ illa didicerūt: sine lectis & auditis eloquentiū disputationibꝰ vel dictionibꝰ neminē. Nā neq; ipsa arte grāmatica qua

Libertus quartus.

discit locutionū integritas: idigerēt pueri: si eis inter hoīes q̄ integre loq̄rent: crescere dare & viuere. Nesciētes q̄ppe illa noīa viciōsū q̄c quid cuiusquā ore loquētis audirēt: sana sua cōsuetudine reprehēderēt: & cauerēt: sicut rusticos vrbani rephēdūt: etiā qui l̄ras nesciunt.

Quid docere debeat bonus doct̄or & qualiter audientes sint monendi. Cap. iiii.

Debet igit̄ diuinarū scripturā tractator & doct̄or: defensor re-
ctę fidei ac debellator erroris & bona docere: & mala dedoce-
re: atq; in hoc ope sermonis cōciliare auersos: remissos erigere: ne-
scientib; qd̄ agat̄ qd̄ expectare debeāt int̄inare. Vbi autē beniuo-
los: int̄etos: dociles aut inuenerit: aut ipse fecerit: cętera pagēda sūt
sicut postulat causa. Si docēdi sunt q̄ audiūt: narratiōe faciendū est:
si t̄n̄ indigeat vt res de q̄ agit̄ innotescat. Vt aut̄ q̄ dubia sunt certa fi-
ant: documētis adhibitis ratiocinādū ē. Si vero q̄ audiunt monēdi
potius q̄ docēdi: vt in eo qd̄ iā sciunt agendo nō torpeant: & reb;
assensum q̄s veras esse fatent̄: accōmodēt: maiorib; dicendi virib;
op; ē. Ibi obsecratiōes & icrepatiōes: & cōcitatiōes: & coercitatiōes
& q̄cunq; alia valēt ad cōmouēdos aīos necessaria. Et hęc qd̄ cūcta
q̄ dixi: oēs fere hoīes in his q̄ loquēdo agunt: facere nō quiescunt.

Qui melius dicāt: & q̄ arte dicenda sint: vt intelligant̄. Cap. v.

Sed cū alii faciant obtuse deformiter frigide: alii acute ornate
vehemēter: illū ad hoc opus vnde agimus iā oportet accede-
re: q̄ potest disputare & dicere sapienter: etiā si nō pōt eloquenter: vt
prosit audientib;: & si minus q̄ prodesset si & eloquēter possēt di-
cere. Qui vero affluit insipienti eloquētia: t̄to magis cauedus est:
quāto magis ab eo in his q̄ audire inutile ē delectat̄ auditor: & eum
quē diserte dicere audit: et vere dicere existimat. Hęc autē sententia
nec illos fugit: q̄ artem rhetoricā docenda putarūt. Fassi sunt em̄ sa-
pientiā sine eloquētia parū pdesse ciuitatib;: eloquētia vero sine sa-
pientia nimium obesse plerūq;: pdesse nūq;. Si ergo illi q̄ pcepta elo-
quētię tradiderūt: in eisdē libris in qb; id egerūt veritate instigan-
te coacti sūt cōfiteri verā: hoc ē supernā q̄ a p̄re luminū descēdit sa-
pientiā nescientes: q̄to magis nos nō aliud sentire debem; q̄ huius
sapientię filii & ministri sumus. Sapienter aut̄ dicit homo t̄to ma-
gis vel minus: q̄to in scripturis sct̄is magis minusue p̄fecit. Nō di-
co in eis multū legendū memorięq; mādandū: sed bene intelligen-
dū: & diligēter earū sensib; indagandū. Sūt em̄ q̄ eas legūt & negli-
gūt: legūt vt teneāt: negligūt ne intelligāt. Quib; lōge sine dubio
p̄ferēdi sūt: q̄ verba earū min; tenēt: & cor earū sui cordis oculis vi-

Iaco. iiii.
b.

De doctrina christiana

dēt. Sed vtriusq; ille melior: q & cū vult eas dicit: & sicut oportet intel-
ligit. Huic ergo q sapienter debet dicere etiā qd̄ nō potest eloqueter:
verba scripturarū tenere maxie necessariū est. Quanto em̄ se paupe-
riorē cernit in suis: tāto eū oportet in istis esse ditiore: vt qd̄ dixerit
suis verbis probet ex illis. Et q propriis verbis minor erat: magno
rū testimonio quodāmodo crescat. Probando em̄ delectat qui mi-
nus potest delectare dicēdo. Porro qui non solū sapienter: verū etiā
eloquenter vult dicere: qm̄ profecto plus proderit: si vtrūq; potue-
rit: ad elegidos vel audiēdos & exercitatione imitādo eloquentes
mitto eū libentius: q̄ magistris artis rhetoricę vacare precipiam.
si tñ hi qui legunt & audiuntur: nō solū eloquēter sed etiā sapiēter
dixisse vel dicere veraci p̄dicatione laudant. Qui em̄ eloquēter di-
cunt suauiter: q sapienter salubriter audiunt. Propter quod nō ait
scriptura: multitudo eloquentiū: sed multitudo sapiētiū sanitas ē
orbis terrarū: sicut autē sepe sumēda sunt & amara salubria: ita sem-
per vitāda est dulcedo perniciofa. Sed salubri suauitate vel suauī sa-
lubritate quid melius? Quāto em̄ magis illic appetit suauitas: tan-
to facilius salubritas p̄dest. Sūt ergo ecclesiastici viri qui diuina elo-
quia nō solū sapienter: sed eloquēter etiā tractauerunt. Quibus le-
gendis magis nō sufficit tēpus: q̄ deesse ipsi studentib⁹ & vacanti-
bus possunt.

Quod in sacris litteris omnes modi & sapientiæ sint & elo-
quentiæ: & quis modus loquēdi cuiq; plus cōueniat. Cap. vi.

Hic aliquis forsitan querit: vtrū auctores n̄ri: quorū scripta di-
uinitus inspirata canonē nobis saluberrima auctoritate fece-
rūt: sapientes tantūmodo an eloquētes etiā nūcupandi sint. Quę q̄
de q̄stio apud me ipsum & apud eos q mecum quod dico sentiunt: fa-
cillime soluit. Nā vbi eos intelligo: nō solū nihil esse eis sapiētius:
verū etiā nihil eē eloquētius mihi videri p̄t. Et audeo dicere & oēs
q recte intelligūt quod illi loquunt: simul intelligere non eos aliter
loq debuisse. Sicut est em̄ quedā eloquentia q̄ magis etatē iuuenilē
decet: est q̄ senilē: nec iā dicēda est eloquentia si p̄sonę nō cōgruat elo-
quentis: ita ē qd̄a quę viros sūma auctoritate dignissimos planeq;
diuinos decet. Hac illi locuti sunt: nec ipsos decet alia: nec alios ip̄a.
ipsis em̄ cōgruit: alios autē quāto videt̄ humilior: tanto altius nō
v̄tositate sed soliditate trāscēdit. Vbi vero nō eos intelligo: minus
quidē mihi apparet eorū eloquentia: sed eā nō dubito esse talē: qua-
lis est vbi intelligo. Ipsa quoq; obscuritas diuinorū salubriūq; di-
ctorū tali eloquentię miscēda fuerat: in qua p̄ficere noster intellect⁹

Sapiētie.
vi. d.

Liber quartus.

non solum inuentione: verū etiā exercitacione deberet. Possent quidem si vacaret omnes virtutes & ornamenta eloquentiæ: de quibus inflatur isti qui linguam suam nostrorum auctorum linguæ non magnitudine sed tumore preponunt: ostendere in istorum litteris sacris: quos nobis erudiendis & ab hoc sæculo prauo in beatum sæculum transferendis prouidentia diuina prouidit. Sed non ipsa me plusquam dici potest in illa eloquentia delectant: quæ sunt his viris cum oratoribus gentiliū poetisue cōmunia. Illud magis admiror & stupeo: quod nostra eloquentia ita vix sunt per alteram quādam eloquentiam suam: ut nec eis deesset: nec emineret in eis: quia nec improbari ab illis: nec ostentari oportebat: quorum alterum fieret si vitaretur: alterum putari posset si facile agnosceret. Et in quibus forte locis agnoscitur a doctis tales res dicunt: ut verba quibus dicuntur non a dicente adhibita: sed ipsi rebus velut sponte subiecta videant: quasi sapientiam de domo sua id est pectore sapientis procedere intelligas: & tanquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.

Ostendit legem artis oratoricę in sacra scriptura inueniri. Cap. vii.

Quis enim non videat quid voluerit dicere: & quæ sapienter dixerit apostolus. Gloriamur in tribulationibus scientes quod tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem: probatio vero spem: spes autem non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Hic si quis ut ita dixerim: imperite peritus artis eloquentiæ præcepta apostolorum secutum fuisse contendat: nonne a christianis doctis indoctisque ridebit. Et tamen agnoscitur hic figura quę climax græce latine vero a quibusdam est appellata gradatio: quoniam scalam dicere noluerunt: cum verba vel sententiae conneckerentur alterum ex altero: sicut hic ex tribulatione patientiam: ex patientia probationem: ex probatione spem conexam videmus. Agnoscitur & aliud decus: quoniam post aliquam pronuntiationis voce finita singula quæ nostri membra & cæsa: græci autem cola & commata vocant: sequitur ambitus siue circuitus: quem periodon illi appellant: cuius membra suspenduntur voce dicentis donec vltima finiant. Nam eorum quæ præcedunt circuitum membrum illud est primum: quoniam tribulatio patientiam operatur: secundum. patientia autem probationem: tertium. probatio vero spem. Deinde subiungitur ipse circuitus: qui tribus peragitur membris: quorum primum est: spes autem non confundit: secundum: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris: tertium per spiritum sanctum qui datus est nobis. At hæc atque huiusmodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo apostolorum præcepta eloquentiæ secu-

Romani.
v. a.

De doctrina christiana

ii. Corin.
xi. d.

tum fuisse nō dicimus: ita q̄ eius sapientiam secuta sit eloquentia non negamus. Scribens ad corinthios in secunda epistola redarguit quosdam qui erāt ex iudæis pseudo apostoli: eiq; detrahebāt. Et quoniam seipsum prædicare cōpellitur: hāc sibi velut insipientiā tribuens q̄ sapiēter dicit quāq; eloquēter. Sed comes sapiētiae dux eloquētiae illā sequens: istā præcedēs: sequentē nō respuēs: iterū dico inquit ne quis me putet insipientē esse: alioquin velut insipientē suscipite me: vt & ego modicū quid glorier. Qd̄ loquor non secundum deū loquor: sed quasi in stultitia in hac substantia gloriæ. Qm̄ quidē multi gloriant̄ secundū carnē: & ego gloriabor. Libēter em̄ sustinetis insipientes: cum sitis ip̄i sapiētes. Toleratis em̄ si quis vos in seruitutē redigit. Si quis deuorat: si quis accipit: si quis extollitur. Si quis in faciē vos cedit: secundū ignobilitatē dico: quasi nos infirmati simus. In quo quis audet in insipientia dico: audeo & ego. Hebræi sunt: & ego. Israelitæ sunt: & ego. Semē abraç sunt: & ego. Ministrī xp̄i sūt: & ego vt insipiēs dico sup̄ ego. In laborib⁹ plurimū: in carcerib⁹ abundat⁹: in plagis supra modum: ī mortib⁹ sepi⁹. A iudæis quiquies quadraginta vna min⁹ accepi. Ter virgis cesus sum: semel lapidat⁹ sum: ter naufragiū feci: nocte & die in profundo maris fui. In itineribus sepe: periculis fluminū: periculis latronū: periculis ex genere: periculis ex gētib⁹: periculis in ciuitate: periculis in deserto: periculis ī mari: periculis in falsis fratrib⁹. In labore & crūna in vigiliis sepi⁹: in fame & siti: in ieiuniis sepi⁹: in frigore & nuditate. Præter illa quę extrinsec⁹ sunt incurfus in me quotidiani: sollicitudo oīum ecclesiarū. Quis infirmat̄: & ego nō infirmor: Quis scādalizatur: & ego nō vror: Si gloriari oportet in his quę infirmitatis meæ sunt gloriabor. Quāta sapiētia ista sint dicta vigilantes vidēt. Quāta vero eloquētiae flumina cucurrerint: & qui stertit aduertit. Porro aut̄ qui nouit agnoscit q̄ ea cęsa quę comata græci vocāt: & mēbra & circuit⁹ de quib⁹ paulo ante differui: cū decētissima varietate interponerent̄: totā istā speciē dictiōis & quasi ei⁹ vultū quo etiā indocti delectant̄ mouēturq; fecerūt. Nā vnde cepim⁹ hunc locū inferere: circumit⁹ sunt: prim⁹ minim⁹ hoc est bimēbris: minus em̄ q̄ duo mēbra circumit⁹ habere nō possunt: plura vero possūt. Ergo ille prim⁹ est. Iterū dico: ne quis me existimet insipientē esse. Sequit̄ aliū trimēbris. Alioquin velut insipientē suscipite me: vt & ego modicū quid glorier. Tertī⁹ qui sequit̄ membra habet quatuor. Quod loquor nō loquor secundū deum: sed quasi in stultitia in hac substantia gloriæ. Quartus duo habet: quoniā quidē multi

Liber quartus.

gloriatur secundum carnem & ego gloriabor. Et quintus habet duo. Libenter enim sustinetis insipientes: cum sitis ipsi sapientes. Et sextus bímembriis est. Toleratis enim si quis vos in seruitutem redigit. Sequuntur tria cæsa. Si quis deuorat: si quis accipit: si quis extollit. Deinde tria mēbra. Si quis in facie vos cædit: secundum ignobilitatem dico: quasi nos infirmati simus. Addit trimēbris circumitus. In quo autem quis audeat: in insipientia dico: audeo & ego. Hinc & singulis quibusque cæsis interrogando positus: singula itidem cæsa responsione reddunt tria tribus. Hebræi sunt: Et ego. Israelitæ sunt: Et ego. Semen abrahe sunt: Et ego. Quarto autem cæso simili interrogatioe posito: non alterius cæsi sed mēbri oppositioe respondet. Ministri christi sunt & ego. Ut minus sapiens dico: super ego. Iam cæsa quattuor sequentia remota decemissime interrogatioe fundunt. In laboribus plurimum: in carceribus abundantiis: in plagis supra modum: in mortibus frequenter. Deinde sequitur breuis circumitus: quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est. A iudæis quinquies: ut hoc sit unum mēbrum cui connectitur alterum: quadraginta una minus accipit. Inde redit ad cæsa: & ponunt tria. Ter virgis cæsus sum. Semel lapidatus sum. Ter naufragium feci. Sequitur mēbrum. Nocte ac die in profundo maris fui. Deinde quattuordecim cæsa decemissimo impetu profuunt. In itineribus sæpe: periculis fluminum: periculis latronum: periculis ex genere: periculis ex gentibus: periculis in ciuitate: periculis in deserto: periculis in mari: periculis in falsis fratribus: in labore & ærumna: in uigiliis sæpius: in fame & siti: in ieiuniis sæpius: in frigore & nuditate. Post hæc interponit trimembrem circumitum. Præter illa quæ extrinsecus sunt: incursum mei quotidianum: sollicitudo omnium ecclesiarum. Et hinc duo membra percotatione subiungit. Quis infirmatur & ego non infirmor: Quis scandalizatur: & ego non uiror. Postremo totus iste quasi anhelans locus bímembri circumitu terminatur. Si gloriari oportet: in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Quod uero post hunc impetum interposita narratiuncula quodammodo requiescit: & requiescere facit auditorem: quid decoris: quid delectationis habeat satis dici non potest. Sequitur enim dicens. Deus & pater domini nostri iesu christi scit: qui est benedictus in sæcula: quod non mentior. Ac deinde quomodo periclitatus fuerit: & quomodo euaserit: breuissime narrat. Longum est cætera persequi: uel in aliis sanctarum scripturarum locis ista monstrare. Quod si & iam figuras locutionis quæ illa arte tradunt: in his saltem quæ de apostoli eloquio commemorauimus ostendere uoluissim: nonne facilius graues homines me nimium quam quisque studiosos

De doctrina christiana

rū sibi sufficientē putarēt. Hęc oīa quādo a magistris docent: p̄ magno habent: magno emunt: magna iactatione vendunt. Quam iactationē ego redolere etiam vereor: dū ista sic dissero. Sed male doctis hoībus respondēdū fuit: qui n̄ os autores cōtēnendos putant: nō quia nō habēt: sed quia nō ostētant: q̄ nimis isti diligūt eloquētiā. Sed forte quis putat tanq̄ eloquētē nostrū elegisse me paulum. Videť em̄ vbi ait: & si imperit⁹ sermone sed nō scientia: quasi cōcedendo obtrektorib⁹ sit locut⁹: nō tanq̄ id verū agnoscere cōfitendū. Si autē dixisset imperitus quidē sermone sed nō scientia: nullo modo aliud possēt intelligi. Scientiā plane nō cunctat⁹ est profiteri: sine qua esse doctor gētium nō valeret. Certe si quid eius p̄ferimus ad exemplū eloquētię ex illis epistolis vtiq̄ p̄ferimus: quas etiā ip̄i obtrektatores eius: qui sermonē presentis cōtemptibile putari vōlebāt: graues & fortes esse cōfessi sunt. Dicēdum ergo mihi aliquid esse video & de eloquētia p̄phetarū: vbi per tropologiā multa obtegunt. Quę quāto magis translatis verbis vident̄ operiri: tanto magis cū fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid cōmemorare debeo: vt quę dicta sunt: nō cogar exponere: sed cōmendē tantū quomodo dicta sint. Et ex illius p̄phetę libro potissimum hoc faciā: qui se pastore vel armētarium fuisse dicit: atq̄ inde diuinitus ablatū atq̄ missum: vt dei populo p̄phetaret. Nō autē secundū septuaginta interpretes qui etiā ip̄i diuino spiritu interpretati ob hoc aliter vident̄ nonnulla dixisse: vt ad spiritalē sensum scrutandū magis admoneret lectoris intētio: vnde etiā obscuriora nonnulla tropica magis tropica sunt eorū: sed sicut ex hebreo in latinū eloquiū presbytero hieronymo vtriusq̄ linguę perito interpretante translata sunt. Cum igit̄ argueret impios: superbos: luxuriosos: & fraternę ideo negligentissimos charitatis rusticus iste p̄pheta exclamauit dicēs. Ve vobis qui opulētī estis in syon: & cōfiditis ī mōte samarię: optimates capita populorū ingrediētes pompatice domū israel. Transite in calāne & videte: & ite inde in emath magnā: & descendite in geth palestinorū: & ad optima quęq̄ regna horū si latior terminus eorū termino vestro est. Qui separati estis in diē mahlū: & appropinquatis folio iniquitatis. Qui dormitis ī lectis eburneis: & lasciuitis in stratis vestris. Qui comeditis agnū de grege: & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocem psalterii. Sicut dauid putauerūt se habere vasa canticī: bibentes in phialis vinum: & optimo vnguento delibuti: & nihil patiebant̄ super cōtritionē ioseph. Nunquid nā isti qui p̄phetas nostros tanq̄ ineruditos & elo-

1. Corint.
xi. b.

Amos.
vii. d.

Amos.
vi. a.

Liber quartus.

cutsonis ignaros veluti docti disertiq; contēnunt: si aliquid eis tale vel tales dicendū fuisset: aliter se voluissent dicere: qui tñ eorū insas nire noluisse. Quid em̄ est quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderēt. prima ipsa inuectio quasi sopitis sensib⁹ vt euigilarēt: quo fremitu illisa est. Ve vobis qui opulētī estis in syon & confiditis in mōte samarię optimates capita populorū ingredientiē pompaticē domū israhel. Deinde vt beneficiis dei qui eis ampla spacia regni dedit ostēdat ingratos: qm̄ confidebāt in mōte samarię vbi vtiq; idola colebantur: transite inquit incalāne & videte: & ite inde in emath magnā & descēdite in geth palestīnorū: & ad optima quæq; regna horū: si latior terminus eorū terminio vestro est. Simul etiam cū ista dicunt locorū noībus tanq; luminib⁹ ornat eloquiū: q̄ sunt ī syon samaria: calanne: emath magna: & geth palestīnorū. Deinde verba quæ his adiungunt locis decentissime variant: opulētī estis. cōfiditis. trāsīte. ite. descēdite. Consequēter denūciat futura sub iniquo rege captiuitas cū dicit. Qui separati estis in diē malum: & appropinquatis folio iniquitatis. Tunc subiiciunt merita luxuriæ. Qui dormitis in lectis eburneis: & lasciuitis in stratis vestris. Qui comeditis agnū de grege: & vitulos de medio armenti. Ista sex mēbra tres bī mēbres circuitus ediderūt. Non em̄ ait. Qui separati estis in diē malum: qui appropinquatis folio iniquitatis: q̄ dormitis ī lectis eburneis: qui lasciuitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege: qui vitulos de medio armenti. Quod si ita diceret eēt quidē & hoc pulcrū vt ab vno pnoīe repetito oīa sex mēbra decurrerēt: & pñūciantis voce singula finirent. Sed pulchrius factū est vt eidem pronomini essent bīna subnexa q̄ tres sentētias explicarent: vnā ad captiuitatis pñūciationē: qui separati estis in diē malū & appropinquatis folio iniquitatis: alterā ad libidinē q̄ dormitis in lectis eburneis & lasciuitis in stratis vestris ad voracitatē vero tertiam pertinetem. qui comeditis agnū de grege: & vitulos de medio armenti: vt in potestate sit pñūciantis: vtrū singula finiat & mēbra sint sex: an primū & tertiu & quintū voce suspendat: & secundū priō quartū tertio: sextū quinto cōnectendo: tres bīmēbres circuitus decentissime faciat vnū quo calamitas imminens: alterū quo lectus ipurus: tertium quo pdīga mensa mōstret. Deinde luxuriosam remordet auriū voluptatē. Vbi cū dixisset qui canitis ad vocem psalterii: qm̄ potest exerceri sapienter a sapientib⁹ musica mirabili decore dīcēdi: inuectionis ipetu relaxato & nō ad illos sed de illis iā loquēs: vt nos musicā sapientis a musica luxuriantis distinguere cōmonez

De doctrina christiana

ret: nō ait: qui canitis ad vocē psalterii: & sicut dauid putatis vos habere vasa cantici: sed cum illud ad illos dixisset qđ luxuriosi audire deberēt: qui canitis ad vocē psalterii imperitiā quoq; illoꝝ aliis indicauit adiungēs sicut dauid putauerūt se habere vasa cantici: bibentes in phialis vinū & optimo vnguento delibuti. Tria hæc melius pronunciant si duobꝝ prioribꝝ mēbris suspēsis circūitus tertio finiat. Iā vero qđ his oībus adiungit: & nihil patiebant sup cōtritione ioseph: siue cōtinuatū dicat vt vnū sit mēbrū: siue decētius suspēdat: & nihil patiebant: & post hāc distinctionē inferat: sup cōtritione ioseph: atq; sit bimēbris circūitus: miro decore nō dictū est nihil patiebant sup cōtritione fratris: se posuit est p fratre ioseph: vt quicq; frater pprio significaret eius noīe: cuius ex fratribus fama preclara est vel in malis q̄ pēdit: vel in bonis q̄ expendit. Iste certe tropꝝ vbi ioseph quēcumq; fratrem facit intelligi: nescio vtrū illa quā didicimꝝ & docuimus arte tradat. Quā sit tñ pulcher: & quēadmodū afficiat legentes atq; intelligentes nō opus est cuiq; dici: si ipse non sentit. Et plura quidē q̄ pertineant ad præcepta eloquētis in hoc loco quē pro exēplo posuimus: possūt reperiri: sed bonū auditore nō tāsi diligenter discutiat instruit q̄ si ardentē pronunciet: accēdit. Neq; em̄ hæc humana industria cōposita: sed diuina mente sunt fusa & sapienter & eloquenter nō intenta in eloquentiā sed a sapientia nō recedente eloquentia. Si em̄ sicut quidā disertissimi atq; acutissimi viri videre ac dicere potuerūt ea q̄ velut oratoria arte discunt: nō obseruarent & notarent & in hanc doctrinā redigerent: nisi prius in oratorū inuenirent ingenii: quid mirū si & in istis inueniunt: quos ille misit qui facit ingenium? Quia propter & eloquentes: quidē non solum sapientes canonicos nꝛos autores doctoresq; fateamur tali eloquentia vfos: qualis personis eiusmodi congruebat.

Qualiter expositores sacre scripture & quomodo & qua intentione dicere debeant. Cap. viii.

Sed nos & si de litteris eorū quæ sine difficultate intelliguntur: nonnulla sumimꝝ elocutiōis exempla: nequaquā tamē putare debemus imitandos eos nobis esse in his: q̄ ad exercendas & eliminandas quodāmodo mentes legentiū: & ad rūpenda fastidia atq; acueda studia discere volentiū ad zelandos quoq; siue vt ad pietatē conuertant: siue vt a misteris secludant animos impiorū vtili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt vt posteriores q̄ eos recte intelligerent & exponerent: alterā gratiā disparem quidē: verū tamen subsequentiē in dei ecclesia reperirent. Nō ergo exposi-

Liber quartus.

tores eorū ita loqui debent tanq̄ se ipsi exponendos simili auctoritate pponāt: sed in oībus sermonib⁹ suis primit⁹ ac maxime vt intelligātur elaborent ea q̄ tam possunt perspicuitate dicendi: vt aut multū tardus sit qui nō intelligit: aut in rerum quas explicare atq̄ ostendere volumus difficultate ac subtilitate nō in nostra locutiōe sit causa quo minus tardius ve quod dicimus possit intelligi.

Quanta euidentia docere debeat doctor intelligentes. Cap. ix.

Sunt em̄ quedā que sua vi nō intelligunt aut vix intelliguntur: quātolibet & quantūlibet quāuis planissime dicentis versent eloquio: q̄ in populī audientiā: vel raro si aliquid vrget: vel nunq̄ oīno mittēda sunt. In libris autē que ita scribunt vt ipsi sibi quodāmodo lectorem teneant cum intelligunt molesti non sint volētib⁹ legere. cū autem nō intelligunt molesti nō sint nolentib⁹ legere. Et in aliquorū collocutionib⁹ nō est hoc officiū deserendum vt vera quāuis difficillima ad intelligendum quæ ipsi iam precipimus cum quantocūq; labore disputationis ad aliorum intelligentiam perducamus: si tenet auditore vel collocutorem discendi cupiditas: nec mentis capacitas deficit q̄ quoquomodo intimata possit accipere: non curante illo qui docet quanta eloquentia doceat sed quanta euidentia.

Qualiter agendum sit vt intelligantur dicenda. Cap. x.

Quis euidentie diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora: nec curat quid bene sonet: sed quid bene indicet atq; intinet: quod ostendere intendit. Vnde ait quidā cum de tali genere locutionis ageret: esse in ea quandā diligentē negligentia. Hæc tamē sic detrahīt ornatū: vt sordes nō cōtrahat. Quāuis in bonis doctorib⁹ tanta docendi cura sit vel esse debeat: vt verbū quod nisi obscurū sit ambigūū latinum esse non potest. Vulgi autē more sic dicitur: vt ambiguitas obscuritasq; vitetur: nō sic dicat vt a doctis: sed potius vt ab indoctis dici solet. Si enim nō piguit dicere interpretes nostros nō cōgregabo cōuenticula eorum de sanguinibus: quoniam senserunt ad rem pertinere vt eo loco pluraliter nūciaretur hoc nomen: quod in latina lingua tantummodo singulariter dicitur: cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentē ossium potius quā os dicere ne ista syllaba nō ab eo q̄ sunt ossa sed ab eo quod sūt ora intelligatur: vbi vafre aures de correptione vocalium vel productione non iudicant. Quid enim prodest locutionis integritas: quam non sequitur intellectus audientis cum loquendi omnino nulla sit causa: si quod loquitur nō intelligunt: propter quos vt intelligant

Psalmus
xv.

De doctrina christiana

loquimur. Qui ergo docet: vitabit omnia verba quæ non docent: Et si pro eis alia integra quæ intelligantur potest dicere: id magis eliget. Si autem non potest siue quia non sunt: siue quia in presentia non occurrunt: ut etiam verbis minus integris: dum tamen res ipsa doceat atque discat integre. Et hoc quod non solum in colloctionibus siue fiant cum aliquo uno: siue cum pluribus: verum etiam multo magis in populis quam sermo promittitur: ut intelligamur instandum est: quia & in colloctionibus est cuiusque interrogandi potestas. Vbi autem omnes tacet ut audiat unus: & in eum in tanta ora conuertunt: ibi ut regram quisque quod non intelligit: nec moris est nec decoris: ac pro hoc debet maxime tacenti subuenire cura dicentis. Solet autem motu suo significare auida multitudo cognoscendi vtrum intellexerit. Quod donec significet: versandum est quod agitur multimoda varietate dicendi. Quod in potestate non habet quod preparata & ad verbum memoriter retenta pronunciat. Mox autem ut intellectum esse constiterit: aut sermo finiendus: aut in alia transeundum est. Sicut enim gratum est quod cognoscenda enubilat: sic onerosus est quod cognita inculcat eis dumtaxat quorum tota expectatio indissolubeda eorum quod panduntur difficultate predebat. Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur: vbi non ipsa: sed modus quo dicuntur attenditur. Quod si & ipse iam notus est atque auditoribus placet: pene nihil intere vtrum is quod dicitur an lector sit. Solent enim & ea que commode scripta sunt: non solum ab his quibus primitus innotescunt iucunde legi: verum etiam ab his quibus iam nota sunt: neque adhuc illa de memoria deleuit obliuio: non sine iucunditate relegi: vel ab vtrisque libenter audiri. Quæ autem quisque iam oblitus est: cum comone docet. Sed de modo delectandi nunc non ago: de modo autem quod docendi sunt: quod discere desiderant loquor. Is autem est optimus quod fit ut quod audiat verum audiat: & quod audit intelligat. Ad quem finem cum ventum fuerit: nihil tunc amplius erit de ipsa re tanquam diutius docenda laborandum: sed forte de commendanda ut in corde figatur. Quod si faciendum videbitur: ita modeste faciendum est: ut non perueniatur ad tedium.

Quare dicenda plane & suauiter debeant enunciari. Cap. xi.
PRorsus hæc est in docendo eloquentia: que fit dicendo: non ut libeat quod horrebat: aut fiat quod pigebat: sed ut appeat quod latebat. Quod tamen si fiat in suauiter: ad paucos quod studiosissimos suis puenit fructus: quod ea que discenda sunt: queuis abiecte inculceque dicantur: scire desiderant. Quod cum adepti fuerit: ipsa delectabiliter veritate pascuntur. Bonorum ingeniorum insignis est indoles: in verbis verum amare non verba: quod enim prodest clavis aurea: si aperire quod volumus non potest. Aut quod obest lignea: si hoc potest quam nihil quam nisi patere quod clausum est. Sed quam inter se habent

Liber quartus.

nōnullā similitudinē videntes atq; dicētes: propter fastidia plurimū etiam ipsa sine quibus viui nō potest alimēta cōdienda sunt.

Quod predicator studeat diligenter audientem docere delectare & flectere. Cap. xii.

Dixit ergo quidam eloquēs & verū dixit: ita dicere debere eloquētē: vt doceat: vt delectet: & flectat. Deinde addidit: docere necessitatis ē: delectare suauitatis: flectere victorię. Horū triū quod primo loco positū est hoc est docendi necessitas: in reb; est cōstitutā quas dicimus: reliqua duo in modo quo dicimus docēdo. Qui ergo dicit cū docere vult: quādiū nō intelligit: nondū se existimet dixisse qđ vult ei quē vult docere. Quia & si dixit quod ipse nō intelligit: nondū ille dixisse putāndus est: a quo intellect; nō est. Si vero intellectus est: quocūq; modo dixerit dixit. Quod si etiā delectare vult eum cui dicit: aut flectere: nō quocūq; modo dixerit faciet: sed interest quō dicat vt faciat. Sicut est aut vt teneat; ad audiendū delectāndus auditor: ita flectendus vt moueat; ad agendū. Et sicut delectatur si suauiter loquaris: ita flectit; si amet quod polliceris: timeat quod minaris: oderit quod arguis: qđ cōmendās amplectat;: quod dolēdū exaggeras doleat: cū quid letandū predicās gaudeat: miseretur eorū quos miserandos ante oculos dicēdo constituis: fugiat eos quos cauēdos terrendo pponis: & quidquid aliud grandī eloquentiā fieri potest ad cōmouēdos aīos auditorū: nō quid agendū sit vt sciāt: sed vt agāt quod agendū esse iā sciunt. Si autē adhuc nesciunt: prius utiq; docēdi sunt q̄ mouendi. Et fortasse reb; ipsis cognitīs ita mouebunt;: vt eos nō opus sit maiorib; eloquentię virib; iā moneri. Quod tñ cū opus est: faciendū est. Tunc aut opus ē: quando cū scierint quid agendū sit nō agunt: ac per hoc docere necessitatis ē. Possunt em̄ hoīes agere & nō agere qđ sciunt. Quis aut dixerit eos agere debere: qđ nesciūt? Et ideo flectere necessitatis nō est: quia semp opus nō est: si tantū docētī v' etiam delectātī cōsentit auditor. Ideo autē victorię ē flectere: q̄ fieri pōt vt & doceat; & delectet; & nō affectat;. Quid aut illa duo pderūt: si desit hoc tertiu;? Sed neq; delectare necessitatis est: qñ quidē cū dicēdo vera monstratur: quod ad officiū docēdi pertinet: nō eloquio agit; neq; hoc attēdit;: vt vel ipsa vel ipsum delectet eloquiū: sed p seipsa qm̄ vera sunt manifesta delectāt. Vnde plerūq; etiā falsa patefacta atq; cōuicta delectāt. Neq; em̄ delectāt quia falsa sunt: sed quia falsa esse verū est. Delectat & dictio qua hoc verum esse monstratum est.

Ad qđ valeat si doctor ecclesiastic; docēdū flectere studeat. Cap. xiii.

De doctrina christiana

Propter eos autē quib⁹ fastidientibus nō placet veritas: si alio quocūq; mō sed si eo mō dicat⁹ vt placeat & sermo dicētis datus ē in eloquētia nō paruis etiā delectatiōi locus: quæ tñ addita nō sufficit duris quos nec intellexisse nec docētis eloquo delectatos esse pfuerit. Quid em̄ hęc duo cōferūt homini: q̄ & cōfite⁹ verū: & colaudat eloquiū: nec inclināt assensū ppter quē solū cū aliqd suadet reb⁹ q̄ dicunt⁹ inuigilat dicētis intētio. Si em̄ talia dicent⁹ q̄ credere vel nosse sufficiat: nihil ē aliud eis cōsentire nisi cōfiteri vera eē. Cū vero id docet⁹ qd̄ agendū ē: & ideo docet⁹ vt agatur: frustra psuadet verū esse qd̄ dicit⁹: frustra placet modus ipse q̄ dicit⁹: si nō ita dicit⁹ vt agat⁹. Oportet igit̄ eloquentē ecclesiasticū qñ suadet aliqd quod agendū est: nō solū docere vt instruat: & delectare vt teneat: verū et flectere vt vincat. Ille quippe iam remanet ad cōsensionē flectēdus eloquētię granditate: in quo id non egit vsq; ad cōfessionē eius demonstrata veritas adiuncta etiā suauitate dictionis.

Quare doctores ecclesię aliquñ vsi sūt grauiore eloquētia. Cap. xiiii.

Qui suauitatis tñ op̄ impēsū ē ab hoībus: vt nō solū faciēda: verū etiā fugiēda ac detestāda tot mala & tanta atq; turpia: q̄ malis & turpib⁹ disertissime psuasa sunt: nō vt cōsentiat⁹ eis: sed sola delectatiōis gr̄a lectitent⁹. Auertat autē deus ab ecclesia sua qd̄ de synagoga iudeorum Ieremias ppheta cōmemorat dicēs. Pavor & horreda facta sunt sup terrā: prophete pphetabāt iniq; & sacerdotes plausū dederūt manib⁹ suis: & plebs mea dilexit sic. Et qd̄ facietis in futurū? O eloquētia tanto terribilior q̄to purior: & q̄to solidior tāto vehemētior. O vere securis cōcidēs petras. Huic em̄ rei simile eē verbū suū qd̄ p sctōs prophetas fecit: & p hūc ipsū prophetā de⁹ ipse dixit. Absit itaq; absit a nobis vt sacerdotes plaudāt manib⁹ iniq; dicentib⁹: & plebs dei diligat sic. Absit a nobis in quā tanta demētia. Nā qd̄ faciem⁹ in futurū? Et certe minus intelligant⁹ minus placeāt: minus moueant q̄ dicunt⁹: vera tñ dicant⁹ & iusta: non iniq; libēter audiant⁹. Quod vtiq; nō fieret: nisi suauiter dicerentur. In pp̄lo autē graui de q̄ dictū est deo: in pp̄lo graui laudabo te: nec illa suauitas delectabilis ē: q̄ nō quidē iniq; dicunt⁹: sed exigua & fragilia bona spumeo verborū ambitu ornantur: q̄li nec magna atq; stabilia decēter & grauiter ornarent⁹. Est tale aliqd i epistola beatissimi cypriani. Qd̄ ideo puto vel accidisse vel cōsulto factū eē: vt sciret⁹ a pōsteris q̄ liguā doctrinę christianę sanitas ab ista redūdātia reuocauerit: & ad eloquentiā grauiorē modestiorēq; restrinxerit: q̄ vel in ei⁹ cōsequentib⁹ lris secure amat⁹: religiose appetit⁹: sed diffi-

Hiere. v.
g.

Psalms
xxxiiii.

Liber quartus.

cillime implet. Ait ergo quodam loco. Petamus hanc sedem: dat secessum vicina secreta: ubi dum erratici palmitem lapsus pendulis nexibus per harundines baiulas repunt: viteam porticum frondea tecta fecerunt. Non dicuntur ista nisi mirabiliter affluentissima fecunditate facundie sed profusione nimia grauitati displicent. Qui vero hoc amat profecto eos qui non ita discunt sed castigatius eloquuntur: non posse ita loqui existimant: non iudicio ista vitare. Quapropter iste vir sanctus & posse se ostendit sic dicere: quia dixit alicubi: & nolle quoniam postmodum nusquam.

Quid agi debeat ut doctoris verba non sint a se sed a spiritu sancto. Cap. xv.

Agit itaque noster iste eloquens cum & iusta & sancta & bona dicit: neque enim alia debet dicere: agit quantum potest cum ista dicit ut intelligenter ut libenter ut obedienter audiat: & hec se posse si potuerit & in quantum potuerit pietate magis orationum quam oratorum facultate non dubitet ut ornando pro se & pro illis quos est allocuturus sit orator antequam dicitur. Ipsa hora iam ut dicat accedens priusquam exerat proferentem linguam: ad deum leuet animam sitientem: ut eructet quod biberit: vel quod impleuerit fundat. Cum enim de vnaquaque re que secundum fidem & dilectionem tractanda sunt multa sint que dicantur & multi modi quibus dicantur ab his qui hoc sciunt: quos nouit quod ad presens tempus vel nobis dicere: vel per nos expediat audiri: nisi qui corda omnium videt. Et quis facit ut quod oportet & quemadmodum oportet dicatur a nobis: nisi in cuius manu sunt & nos & sermones nostri? Ac pro hoc discat quidem omnia que docenda sunt qui & nosse vult & docere: facultatemque dicendi ut decet virum ecclesiasticum comparet. Ad horam vero ipsius dictionis illud potius bonae mentis cogitet conuenire quod dominus ait. Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabit enim vobis in illa hora quod loquamini: non enim vos estis qui loquimini: sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Si ergo loquitur spiritus sanctus in eis qui persequentibus tradunt pro christo: cur non & in his qui tradunt discipulis christum.

Sap. vii.
b.

Matt. x. c.

Quod doctor non solum inniti debeat spiritui sancto sed etiam studio scripturae. Cap. xvi.

Quisque autem dicit non esse hominibus precipiendum quod vel quemadmodum dum doceant si doctores sanctus efficit spiritus: potest dicere nec orandum nobis esse: quia dominus ait: scit pater vester quod vobis necessarium sit priusquam petatis ab eo: aut apostolum paulum timotheo & tito non debuisse se precipere: quod vel quemadmodum preciperet aliis. Quas tres apostolicas epistolas ante oculos habere debet: cui est in ecclesia doctoris persona imposita. Nonne in prima ad timotheum legitur. Annuncia haec & doce. Quae autem sunt supra dictum est. Nonne ibi est. Seniore ne increpaueris: sed obsecra ut

Matt. vi.
b.

i. Timot.
iiii. a.

i. Timot.
v. a.

De doctrina christiana

ii. Tímo. patrē: nōne in secūda ei dicitur. Formā habet verborū sanorū q̄a me
 i.c. audisti? Nōne ibi ei dicit. Satis age te ipsum probabile operariū ex-
 ii. Tímo. hibens deo nō erubescētē verbū veritatis recte tractātē. Ibi est &
 ii.c. illud. Prēdica verbū: ista opportune: importune: argue: hortare in-
 ii. Tímo crepa in omī lōganimitate & doctrina. Itēq; ad titū nōne dicit ep̄m
 iii.a. iuxta doctrinā fidelis verbī p̄seuerātem esse debere: vt potens sit in
 ad Titū. i doctrina sana & cōtradictēs redarguere. Ibi etiā dicit. Tu vero loq̄-
 b. re que decet sanā doctrinā: senes sobrios esse: & q̄ sequūtur. Ibi & il-
 ad Tit. ii. lud. Hec loq̄re & exhortare & increpa cū omī imperio. Nemo te cō-
 &.iii. tēnat. Ammone illos p̄cipib⁹ & potestatib⁹ subditos eē: & cetera.
 Quid ergo putamus: nūquid cōtra seipsum sentit apostolus? Qui
 cū dicat doctores opatione fieri spūs sancti: ipse illis p̄cipit quid:
 & quēadmodū doceant. An intelligēdū est & hoīm officia ipso san-
 cto sp̄ritu largiente in docēdis etiā ipsīs doctorib⁹ non debere cessa-
 re. Et tamē neq; q̄ plantat esse aliquid: neq; q̄ rigat: sed qui incremē-
 i. Cōth. tū dat deus. Vnde ipsīs quoq; ministris sc̄tis hominib⁹ vel etiā san-
 iii.b. ctis angelis operantib⁹ nemo recte discit q̄ pertinet ad viuendū cū
 Psa. cxi. ii deo: nisi fiat a deo docilis cui dicit̄ i psalmo. Doce me: vt faciā volū-
 ii. Tímo. tatē tuā: qm̄ tu es deus meus. Vnde & ipsi timotheo idē ap̄tus dicit:
 iii.d. loquens vtiq; ad discipulū doctor. Tu aut̄ perseuera in his q̄ didici-
 sti: & credita sunt tibi: sciens a quo didiceris. Sicut em̄ corporis me-
 dicamenta q̄ hoīb⁹ ab hominib⁹ adhibent̄: nō nisi eis profunt:
 quib⁹ deus operat̄ salutē: qui & sine illis mederi potest: cū sine ipso
 illa nō possint: & tñ adhibent̄: & si hoc officiose fiat: iter opera mi-
 sericordię vel beneficentię deputat̄: ita & adiumenta doctrinę tunc
 profunt aīę adhibita per hominē: cum deus operatur vt profunt: q̄
 potuit euangeliū dare hominī etiam nō ab hoīb⁹ neq; p̄ hominē.

Quomodo dicenda sint: & quo genere: quod triplex est ex sen-
 tentia Tullii. Cap. xvii.

QUod ergo dicēdo nitit̄ persuadere quod bonū ē: nihil horū triū
 spernens vt sc̄licet doceat vt delectet vt flectat: oret atq; agat
 vt quēadmodū supra diximus intelligenter libenter obedienterq;
 audiat. Quod cum apte & cōuenienter facit: nō in merito eloquēs
 dici potest: & si nō eū sequat̄ auditoris affectus. Ad hoc em̄ tria idest
 vt doceat: vt delectet: vt flectat: etiā illa tria videt̄ pertinere voluisse
 idem ipse romanī autor eloquiū itidē dixit. Is igit̄ erit eloquēs qui
 poterit parua submis̄se: modica tēperate: magna grauiter dicere:
 tanq; si adderet etiam illa tria: & sic explicaret vnā eandēq; senten-
 tiā dicens. Is igitur erit eloquens q̄ vt doceat poterit parua sūmis̄se:

Libertus quartus.

vt delectet modica temperate: vt flectat magna graditer dicere.

Quod tria dicendorum genera non modo rhetorico in ecclesia sint vtenda. Cap. xviii.

HAec autē tria ille sicut ab eo dicta sunt in causis forensibus posset ostendere. Non autem hoc est in ecclesiasticis questionibus: in quibus huiusmodi quem volumus informare sermo versat. In illis enim ea parua dicuntur: vbi de rebus pecuniariis iudicandum est. Ea magna: vbi de salute ac de capite hominum. Ea vero vbi nihil horum iudicandum est nihilque agit vt agat siue decernat: sed tantummodo vt delectet auditor: inter vtriusque quasi media & ob hoc modica hoc est moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit. Nam modica pro paruis abusu non proprie dicimus. In istis autem nostris quando quidem omnia maxime que de loco superiore populis dicimus ad hominum salutem nec temporariam sed eternam referre debemus: vbi etiam cauendum est eternus interitus: omnia sunt magna que dicimus vsque adeo vt nec de ipsis pecuniariis rebus vel acquirendis vel amittendis parua videri debeant: que doctor ecclesiasticus dicit: siue sit illa magna: siue parua pecunia. Neque enim parua est iustitia que perfecto & in parua pecunia custodire debemus: dicente domino. Qui in minimo fidelis est: & in magno fidelis est. Quod ergo minimum est: minimum est: sed in minimo fidelem esse magnum est. nam sicut ratio rotunditatis idest vt puncto medio omnes lineae pares in extrema ducantur: eadem est in magno disco que in numulo & paruo: ita vbi parua iuste geruntur: non minuit iusticiae magnitudo. De iudiciis denique secularibus quibus vtriusque nisi pecuniariis cum loqueretur apostolus audet quosque vestrum inquit aduersus alterum negocium habes iudicari ab iniquis & non apud sanctos. An nescitis quia sancti mundum iudicabunt. Et si in vobis iudicat mundus: indigni estis que de minimis iudicetis: nescitis quia angelos iudicabimus nedum secularia. Secularia igitur iudicia si habueritis: eos que contemptibiles sunt in ecclesia hos constituite ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis dico. Sic non est inter vos quisque sapiens que possit inter fratrem suum iudicare: sed frater cum fratre iudicat: & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est: quia iudicia habetis vobiscum. Quare non magis iniquitate patimini? Quare non potius fraudamini? sed vos iniquitate facitis & fraudatis. Et hoc fratres. An nescitis quia iniusti regnum dei non hereditabunt? Quid est quod sic apostolus indignatur: sic corripit: sic exprobat: sic increpat: sic minatur. Quid est quod sui animi affectum tam crebra & tam aspera vocis mutatione testatur? Quid est postremo que de rebus minimis tam graditer dicit? Tantum ne de illo negocia secularia meruerunt? Absit, sed hoc facit propter iustitiam charitatem pietatem

Luc. xvi.

C.

i. Corin.

vi. a

f

De doctrina christiana

Mat. x. d tē: q̄ nulla sobria mēte dubitante etiā in reb⁹ quālibet paruulis magna sunt. Sane si moneremus hoīes quēadmodū ipsa negocia secularia vel p se vel p suis apud ecclesiasticos iudices agere deberēt recte admonerem⁹ vt agerēt tāq̄ parua sūmisse. Cū vero de illius viri differamus eloqo: quē volumus ea⁹ rerū eē doctore qb⁹ liberamur ab ęternis malis: atq; ad ęterna puenimus bona vbicūq; agantur hęc siue apud pp̄lm: siue priuatī: siue ad vnū: siue ad plures: siue ad amicos: siue ad inimicos: siue in ppetua dictione: siue ī collocutiōe: siue in tractatibus: siue in libris: siue in eplīs vel lōgissimis vel breuissimis magna sunt: nisi forte qm̄ calix aque frigide res minima atq; vilissima est: ideo minimū aliqd atq; vilissimū dñs ait q̄ eum q̄ dederit discipulo eius nō p̄det mercedē suā. Aut vero qm̄ iste doctor in ecclia facit inde sermonē: paruū aliqd debet existimare se dicere: & ideo nō tēperate: nō granditer: sed sūmisse sibi eē dicendū: nōne qm̄ accidit vt de hac reloqremur ad pp̄lm: & deus affuit vt nō in cōgrue diceremus tanq; de illa aqua frigida qdā flāma surrexit: quæ etiā frigida hominū pectora ad misericordię opera faciēda spe cęlestis mercedis accenderet.

Quo genere dici debeant singula ostenditur. Cap. xix.

ET tamē cū doctor iste debeat rerū dictor eē magnarū: nō semp̄ eas debet granditer dicere: sed sūmisse cū aliqd docet: tēperate cū aliqd vituperat vel laudat. Cū vero aliquid agēdū ē: & ad eos loqmur q̄ hoc agere debēt: nec tamē volūt: tunc ea q̄ magna sunt: dicēda sunt grāditer & ad flectendos aīos cōgruenter. Et aliqñ de vna eadēq; re magna & sūmisse dicit si docet: & tēperate: si p̄dicat: & granditer si auersus inde animus vt cōuertat impellit. Quid enim ipso deo maius ē? Nunqd ideo nō dicit? Aut q̄ docet vnitatē trinitatis debet nisi sūmissa disputatione agere: vt res ad dignoscēdū difficilis quātū dat̄ possit intelligi? Nunqd hic ornāmēta & nō documēta q̄runt? Nunqd vt aliqd agat est flectendus auditor: & non potius vt discat instruēdus? Porro cū laudat deus siue de seipso siue de operib⁹ suis q̄ta facies pulchre ac splēdide dictionis oborit̄ ei: q̄ pōt quātū potest laudare: quē nemo conuenienter laudat: nemo quomodo cūq; nō laudat. At si nō colatur aut cū illo veletiam p̄ illo colant̄ idola siue demonia: siue quęcūq; creatura quātū hoc malū sit atq; vt ab hoc malo auertantur homines: debet vtīq; granditer dici.

Ponit exēpla ex sacris litteris de triplici genere dicēdi. Cap. xx.

Gal. iiii. c Vnmissę dictionis exemplū ē apud apostolū Paulū: vt plani⁹ Saliquid cōmemorē: vbi ait. Dicite mihi q̄ sub lege vultis esse: legē

Liber quartus.

nō audistis. Scriptū est em̄ q̄ abraā duos filios habuit: vnū de ancilla: & vnū de libera. Sed ille quidē q̄ de ancilla secūdū carnē natus est. Qui autē de libera p̄ reppromissionē: q̄ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta. Vnū quidē in mōte syna in seruitutē generās q̄ est agar. Syna em̄ mons ē in arabia q̄ cōiunct⁹ est huic q̄ nunc est ierusalē: & seruit cū filiis suis. Quæ autē sursum est ierusalē libera est: q̄ est mater n̄ra & cetera. Itēq; vbi ratiocinat⁹ & dicit. Fratres secundū hoiem dico: tñ hoīs cōfirmatū testamentū nemo irritū facit: aut superordinat. Abraę dicte sunt p̄missiones & semini eius. Nō dicit in seminibus tanq̄ in multis: sed tanq̄ in vno & semini tuo quod est christus. Hoc autē dico testamentū confirmatū a deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex nō infirmat ad euacuandas p̄missiones. Si em̄ ex lege hereditas: iā nō ex p̄missione. Abraę autē ex p̄missione donauit deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi vt quid ergo data est lex: si ex illa non est hereditas: ipse sibi hoc obiecit atq; ait velut interrogās. Quid ergo lex. Deinde respondit. Transgressionis gratia p̄posita ē: donec veniret semē cui repromissum est disposita per angelos in manu mediatoris. Mediator autē vnus non est: deus vero vnus est. Et hic occurrebat qd̄ sibi ipse proposuit. Lex ergo aduersus promissa dei? Et respondit. Absit. Reddiditq; rationē dicens. Si em̄ data eēt lex quæ posset viuificare omnino: ex lege esset iusticia. Sed conclusit scriptura oia sub peccato: vt p̄missio ex fide iesu christi daretur credētibus & cetera. vel si quid huiusmodi est. Pertinet ergo ad docendī curā non solum aperire clausa & nodos soluere questionū: sed etiam dum hoc agit aliis questionib⁹ quæ fortassis inciderint: ne id quod dicimus improbetur: per illas aut refellatur occurrere: si tamē & ipsa earū solutio pariter occurrerit: ne moueamus quod auferre non possumus. Fit em̄ vt cū incidentes questionī alię questiones: & alię rursus in incidentib⁹ incidentes pertractātur atq; solunt⁹: in eam lōgitudinē ratiocinationis extendat⁹ intētio: vt nisi memoria plurimū valeat atq; vigeat: ad caput vnde agebat⁹ disputator redire nō possit. Valde aut bonū est vt quicquid cōtradici potest si occurrerit refutetur: ne ibi occurrat vbi nō erit qui respondeat: aut presentī quidem sed tacenti occurrat: & minus sanatus abscedat. In illis autē apostolicis verbis dicitio temperata est. Senioreni ne increpaueris sed obsecra i. Timot. vt patrē: iuniores vt fratres: anus vt matres: adulescētulas vt forores. v. a. Et in illis obsecro aut vos fratres per misericordiā dei vt exhi Roman. beatīs corpora vestra hostiam viuam sanctam deo placētem. Et to. xii.

De doctrina christiana

Ibidē. b.

tus fere ipsius exhortationis locus temperatum habet locutionis genus: ubi illa pulchriora sunt in quibus propria propriis tanquam debita reddita decenter excurrunt: sicuti est habentes dona diuersa secundum gratiam quae data est vobis: siue prophetiam secundum regulam fidei: siue ministerium in ministrando: siue qui docet in doctrina: siue qui exhortatur: in exhortatione. Qui tribuit in simplicitate. Qui praest in sollicitudine: qui miseretur in hilaritate. dilectio sine simulatione. Odiētes malum adherentes bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes. honore mutuo prauehentes. studio non pigri. spiritu feruentes. domino seruientes. spe gaudentes: in tribulatione patientes. orationi instātes. Necessitatibus sanctorum comunicantes. Hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos: benedicite & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus. flete cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes. & quae pulchre ista omnia sic effusa binembris circumitu terminantur? Non alta sapientes: sed humilibus consentientes. Et aliquanto post. In hoc ipso inquit perseverantes. Reddite omnibus debita: cui tributum tributum: cui vectigal vectigal: cui timorem timorem: cui honorem honorem. Quae membratim fusa clauduntur etiam ipso circumitu quem duo membra conectunt. Nemini quicquam debeatis: nisi ut inuicem diligatis. & post paululum. Nox praecessit inquit: dies autem appropinquauit. Abiciamus ergo opera tenebrarum: & induamur arma lucis sic ut in die honeste ambulemus. Non in comestationibus & ebrietatibus: non in cubilibus & impudiciis: non in contentione & aemulatione: sed induimini dominum iesum christum: & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentiis. Quod si quisquam ita diceret: & carnis prouidentiam ne in concupiscentiis feceritis: sine dubio aures clausula numerosiore mulceret. Sed grauior interpretes etiam ordinem maluit tenere verborum. Quomodo autem hoc in graeco eloquio sonet quo est locutus apostolus: viderint eius eloquiū usque ad ista doctiores. Mihi tamen quod nobis eodem verborum ordine interpretatum est: nec ibi videtur currere numerose: sane hunc elocutionis ornatum qui numerosis fit clausulis deesse fatendum est autoribus nostris. Quod utrum per interpretes factum sit: an quod magis arbitror consulto illi haec plausibilia deuinauerint affirmare non audeo: quam me fateor ignorare. Illud tamen scio quod si quisquam huius numerositatis peritus illorum clausulas eorundem numerorum lege componat quod facillime fit mutatis quibusdam verbis quae tantumdem significatione valent: vel mutato eorum quae inuenit ordine: nihil eorum quae velut magna in scholis grammatice aut rhetorum didicit in illis diuinis viris defuisse cognoscat. Et multa res

Roman. xiii. b.

Liber quartus.

periet locutionis genera tanti decoris: quæ quidem & in nostra: sed maxime in sua lingua decora sunt: quorū nullum in eis quibus isti inflatur litteris inuenit. Sed cauendū est ne diuinis grauibuscq; sententiis dū additur numerus: pōdus detrahatur. Nā illa musica disciplina vbi numerus iste plenissime discit: vsq; adeo nō defuit prophetis nr̄is: vt vīr doctissimus Hieronymus quorundā etiā metra cōmoret in hebræa dumtaxat lingua: cuius veritatem vt seruaret in verbis hæc inde nō transtulit. Ego autē vt de sensu meo loquar: qui mihi q̄ aliis & q̄ aliorum est vtiq; notior: sicut in meo eloquio quantum modeste fieri arbitror nō prætermitto istos numeros clausularū: ita i autorib; nr̄is hoc mihi plus placet q̄ ibi eos rarissime inuenio. Grāde autē dicendi genus hoc maxime distat ab isto tēperato genere: qđ non tā verborū ornatibus acceptum est q̄ violentis animi affectibus. Nā capit etiā illa ornamenta pene omnia: sed ea si nō habuerit: nō requirit. Fert quippe ipetu suo & elocutiōis pulcritudinē si occurrerit vi res capit: non cura decoris assumit. Satis est em̄ ei ppter qđ agitur: vt verba cōgruentia nō oris eligātur industria: sed pectoris sequantur ardorem. Nā si aurato gemmatoq; ferro vir fortis armetur: intentissim; pugne agit quidē illis armis qđ agit: nō quia speciosa: sed quia arma sunt. idē ipse est tamē: & valet plurimum etiā cū rimati telo mira facit. Agit apostolus vt pro euāgelico ministerio patiēter mala hui; tēporis solatio donorū dei omnia tollerentur. Magna res est & grāditer agitur: nec desunt ornamenta dicendi: ecce inquit nūc tēpus acceptabile: ecce nūc dies salutis: nullā in quoquā dantes offensionē: vt nō reprehendatur ministeriū nostrorum: sed in omnib; cōmendātes nosmetipsos: vt dei ministros in multa patiētia: in tribulationib;: in necessitatibus: in angustiis: in plagis: in carcerib;: in seditionib;: in laborib;: in vigiliis: in ieiuniis: in castitate: in sciētia: in lōganimitate: in benignitate: in spiritusctō: in charitate nō ficta: in verbo veritatis: in virtute dei: per arma iusticię dextera & sinistra: per gloriā & ignobilitatē: p infamiā & bonā famā: vt seductores & veraces: vt qui ignoramur & cognoscimur: q̄si moriētes: & ecce viuim;: vt coerciti & nō mortificati: vt tristes semp aut gaudētes: sicut egeni: multos autē ditātes: tanq; nihil habētes & oia possidētes. Vide adhuc ardentē. Os nr̄m patet ad vos o corinthii: cor nr̄m dilatātū est: & cetera quæ psequi lōgū est. Itaq; ad romanos agit vt psecutiōes hui; mūdi charitate vincātur spe certa in adiutorio dei. Agit autē grāditer & ornate. Scim; inquit qm̄ diligētib; deū oia cooperant̄ in bonū his qui fm̄ ppositū vos

Hieronymus in primo platorum super iob.

ii. Corin. vi. a.

Roman. viii.

De doctrina christiana

cati sunt sancti: quoniam quos ante presciuit & predestinauit conformes fieri imaginis filii sui: ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos autem predestinauit: illos & vocauit: & quos uocauit: ipsos & iustificauit. Quos autem iustificauit illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad hec? Si deus pro nobis quos contra nos? Qui pro proprio filio non peccit: sed pro nobis omnibus tradidit eum. Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donauit? Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condēnet? Christus iesus qui mortuus est: magis autem qui resurrexit: qui est in dextera dei: qui etiam interpellat pro nobis? Quis nos separabit a charitate christi? Tribulatio: an angustia: an persecutio: an fames: an nuditas: an periculum: an gladius? sicut scriptum est. Quoniam propter te mortificamur tota die: estimati sumus ut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors: neque uita: neque angeli: neque principatus: neque presentia: neque futura: neque uirtus: neque altitudo: neque profundum: neque creatura alia poterit nos separare a charitate dei que est in christo iesu domino nostro. Ad galatas autem quibus tota illa epistola summissio dicendi genere scripta sit: nisi in extremis partibus ubi est eloquium temperatum: tamen interponit quedam locum eo motu animi: ut sine ullis quidem talibus ornamentis: quia sunt in his que modo posuimus: non posset tamen nisi graditer dici. Dies inquit obseruatis & annos & menses & tempora. Timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis. Estote sicut & ego: quia & ego sicut uos. Fratres precor uos: nihil me resistis. Scitis quia pro infirmitate carnis sapienter euangelizauimus uobis & temptationem uestram in carne mea non spreueritis neque respuestis: sed sicut angelum dei excepistis me sicut christum iesum. Que ergo fuit beatitudo uestra. Testimonium uobis prohibeo quoniam si fieri posset oculos uestris eruissetis & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum uobis uerum predicans: emulant uos non bene: sed excludere uos uolunt: ut eos emulemini. Bonum est autem in bono emulari semper & non solum cum presens sum apud uos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur christus in uobis. Velle autem nunc adesse apud uos & mutare uocem meam: quia confundor in uobis. Nunquid hic autem contraria contrariis uerba sunt reddita: aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt: aut caesa & membra circumitus uerborum sonuerunt. Et tamen non ideo tepuit grandis affectus quo eloquium feruere sentimus.

Doctor ecclesie exempla ponit quibus uisus sunt diuerso dicendi genere. Ca. xxi.

Sed applica ista sic clara sunt: ut & profunda sit atque ita conscripta memorieque mandata: ut non solum lectorem uel auditorem: uerum etiam expositorem opus habeant: si quis in eis non superficie contentus altitudinem querat. Quare propter uideamus ista genera dicendi in eis: qui istorum lectione ad rerum diuinarum

Psalmus
xl. iiii.

Galat. iiii
b.

Liber quartus.

narum atq; salubriū sciētā profecerūt eāq; ecclesie ministrarūt. Beatus cyprian⁹ summisso dicēdi gñe vtiť in eo libro vbi de sacramēto calicis disputat. Soluit q̄ppe ibi quęstio in qua q̄rit vtrū calix dñic⁹ aquā solum an vino mixtā debeat habere. Sed exēpli gr̄a aliqd in deponendū est. Post p̄cipiū ergo epistolę iā soluere incipiēs p̄positā quęstionē: admonitos aut vos sciatis iquit vt in calice offerēdo dñica traditio seruet̄: neq; aliud fiat a nobis q̄ p nobis dñs prior fecit vt calix qui in cōmemorationē ei⁹ offert̄ vino mixt⁹ offerat̄. Nā cū dicat xp̄s: ego sum vitis vera: sanguis xp̄i nō aqua ē vtiq; sed vinū: nec pōt videri sanguis ei⁹ quo redēpti & viuificati sum⁹ esse in calice: qñ vinū desit calici quo xp̄i sanguis ostēdit̄: qui scripturarū oīum sacramēto ac testimonio p̄dicat̄. Inuenim⁹ em̄ in genesi circa sacramētū noe hoc idē p̄currissē: & signū dñice passiōis illic extitissē: q̄ vinū bibit: q̄ inebriat⁹ est: q̄ in domo sua nudat⁹ est: q̄ fuit recubēs nudis & patētib⁹ femorib⁹: q̄ nuditas illa p̄ris a medio filio denudata est: a maiore vero & minore cōtecta & cętera: quę necesse nō est exequi: cū satis sit hoc solū cōplecti qđ noe typū futurę veritatis ostēdēs nō aquā sed vinū biberit: & sic imaginē dñicę passiōnis exp̄sserit. Itē in sacerdote melchisedec dñici sacramēti p̄figuratū videm⁹ mysteriū: secūdū q̄ scriptura diuina testat̄ dicēs. Et melchisedec rex salē ptulit panē & vinū. Fuit em̄ sacerdos dei summi: & bñdixit abraā: qđ autē melchisedec typū xp̄i portaret: declarat in psalmis spūs sctūs ex p̄sona p̄ris ad filiū dicēs. Ante luciferū genui te: tu es sacerdos in eternū fm ordinē melchisedec. Hęc & alia quę sequunt̄ hui⁹ ep̄lę: summisse dictionis modū seruāt: qđ facile est explorare legētib⁹. Sāctus quoq; ambrosi⁹ cū agat rē magnā de spūs sctō: vt eū patri & filio demōstret equalē: summisso tñ dicēdi gñe vtiť: qm̄ res suscepta nō ornāmēta verborū aut ad flectēdos aīos cōmotiōis effectū: sed rerū documēta desiderat. Ergo iter cętera i p̄cipio hui⁹ opis ait. Cōmot⁹ oraculo gedeō cū audisset q̄ deficiētib⁹ licet populorū milib⁹ in vno viro domin⁹ plebē suā ab hostibus liberaret obtulit hędum caprarū. Cui⁹ carnē secūdū p̄cepta angeli & azyma supra petrā posuit: & ea iure perfudit: quę simul vt virgę cacumīne quam gerebat angelus dei cōtigit: de petra ignis erupit: atq; ita sacrificium quod offerebatur absumptū est. Quo indicio declaratum videtur: q̄ petra illa typum habuerit corporis christi: quia scriptū est: bibebāt de consequētī petra: petra autem erat christus. Quod vtiq; non ad diuinitatē eius: sed ad carnem relatū est: q̄ sitientium corda populorū perennī riuo sui sanguinis inundauit.

f iiii

Cyprian⁹
epi.
de sacramēto calicis q̄ sic incipit: q̄ q̄ sciam frater.

Ioan. xv
a.
Gene. ix.
c.

Gen. xiii
d.
Psalmus
clx.

Ambro.
lib. i. de
spūs sctō:
i plogo.

i. Corint.
x. b.

De doctrina christiana

Iam tunc ergo in mysterio declaratum est: quia dominus iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret: nec solum delicta factorum: sed etiam cupiditates animorum. Caro enim edam ad culpam facti referri ius ad illecebras cupiditatum: sicut scriptum est quia concupiuit populum cupiditatem pessimam: & dixerunt. Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit angelus virgam & tetigit petram de qua ignis exiit: ostendit quod caro domini spiritu repleta diuino peccata omnia humanae conditionis exureret. Vnde & dominus ait. Ignem veni mittere in terram &c. In quibus rei docenda ac probanda maxime incumbit. De genere temperato est apud Cyprianum virginitatis illa laudatio. Nunc nobis ad virgines sermo est: quarum quo sublimior gloria est: maior & cura. Flos est ille ecclesiastici germinis decus atque ornamentum gratiae spiritualis: leta in doles laudis & honoris: opus integrum atque incorruptum: imago dei respiciens ad sanctimoniam domini illustrior portio gregis christi. Gaudet per ipsas atque in ipsis largiter floret sanctae matris ecclesiae gloriosa fecunditas: quantoque plus gloriosa virginitas numero suo addit: tanto plus gaudium matris augetur. Et alio loco in fine epistole. Quomodo portauimus inquit imaginem eius qui de limo est si portemus imaginem eius qui de caelo est. Hanc imaginem virginitas portat: portat integritas: sanctitas portat & veritas: portant disciplinae dei memores iusticiam cum religione retinentes: stabiles in fide: humiles in timore: ad omnem tolerantiam fortes: ad sustinendas iniurias mitis: ad faciendam misericordiam faciles fraterna pace unanimis atque concordes. Quae vos singule o bone virgines obseruare: diligere: implere debetis: quae deo & christo vacantes ad dominum cui vos dicastis maiore & meliore parte praeceditis praecedite annis iunioribus facte magisterium. Minores natu prebe te comparibus incitamentum: hortamini vos mutuis excitare: emulis de virtute documini ad gloriam prouocate: durate fortiter: pergite spiritualiter: puenite feliciter: tantum meminitote tunc nostri: cum incipiet in vobis virginitas honorari. Ambrosius etiam genere dicendi temperato & ornato professis virginibus proponit tanquam sub exempli forma quod moribus imitentur & dicit. Virgo erat non solum corpore: sed etiam mente: quae nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum: corde humilis: verbis grauis: animi prudens: loquendi paritior: legendi studiosior: non in incerto diuitiarum: sed in prece pauperis spem reponens in terra operi: verecunda sermonibus: arbitrium mentis solita non hominem sed deum querere: nullum ledere: bene velle omnibus: assurgere maioribus natu: aequalibus non inuidere: fugere iactantiam: rationem sequi: amare virtutem. Quando ista vel vultu lesit parietes? quando dissensit a propinquis? quando fa-

Numeri.
xi. b.

Luc. xii. f
Cyprianus
in epist.
de habitu
virginum
quae incipit
disciplina
custos. &c.

i. Corint.
xv. f.

Ambro.
de virginibus
lib.
ii. i. prici.

Libertus quartus.

stidiuit humilem? quando irrisit debilem? quando vitauit inopem?
Eos solos sollicita coetus viroꝝ inuisere: quos misericordia non eru-
besceret: neq; preteriret verecundia. Nihil toruū in oculis: nihil in ver-
bis procax: nihil in actu inuerecūdū: nō gestus fractior: nō incessus
solutior: nō vox petulantior: vt ipsa corporis species simulacrū fue-
rit mētis & figura probitatis. Bona quippe dom⁹ in ipso vestibulo
debet agnosci: ac primo pretēdat ingressu nihil intus latere tene-
brarū. tāq; lucerna lux int⁹ posita foris luceat. Quid ergo psequar
ciborū parsimoniā: officiorū redundantia: alterū super naturā su-
perfuisse: alterū ipsi naturæ pene defuisse. Illic nulla intermissa tem-
pora: hic cōgeminati ieiunio dies: & si quādo reficiendi successisset
volūtas cib⁹ plerumq; obuius: qui mortē arceret nō delicias mini-
straret &c. Hæc autē ppter ea in exēplo hui⁹ tēperati generis posui:
quā nō hic agit vtī virginitatē voueant quæ nōdum vouerūt: sed
& quales esse debeāt quæ iā vote sunt. Nā & aggrediat̄ animus tātū
ac tale ppositum: grādi utiq; dicēdi genere debet excitari & accēdi.
Sed martyr cyprian⁹ de habitu virginū: nō de suscipiēdo virginita-
tis pposito scripsit. Ille vero ep̄s etiā ad hoc eas magno incēdit elo-
quio. Verū ex eo q̄ ambo egerūt dictiōis grādīs exempla memora-
bo. Ambo quippe inuecti sūt in eas quæ formā pigmetis colorāt:
vel poti⁹ decolorāt: quorū prior ille cū hoc ageret ait iter cætera. Si
quis pingēdi artifex vultū alicui⁹ & spēm & corporis qualitātē emu-
lo colore signasset: & signato iā cōsumatoq; simulacro man⁹ alius
inferret vt iā formata iā picta q̄si peritior reformaret: grauis prioris
artificis iniuria & iuxta idignatio videret̄. Tute existimas ipune la-
turā tā improbē temeritatis audaciā: dei artificis offensam? Vt em̄
circa hoīes impudica & incesta fucis lenocinātib⁹ nō sis: corruptis
violatib⁹ que dei sunt peior adultera detineris: qd̄ ornari te putas:
q̄ putas comi: ipugnatio est ista diuini opis: preuaricatio est verita-
tis. Monētis apostoli vox est. Expurgate vet⁹ fermentū vt sitis noua
cōspicio: sicut estis azymi. Etem̄ pascha n̄m immolat⁹ ē xp̄s. Itaq;
festa celebrem⁹ nō in fermento veteri neq; in fermento maliciæ & ne-
quitię: sed ī azymis synceritatis & veritatis. Nū synceritas pseuerat
& veritas qn̄ que syncera sunt pollunt̄ & colorū adulterinis medi-
caminū fucis in mēdaciū vera mutant̄? Dñs tuus dicit: nō potes fa-
cere capillū vnū albū aut nigrū: & tu ad vicēdā dñi tui vocē vis te ef-
se potiorē audaci conatu & sacrilego contēptu? Crines tuos inficis:
malo præfagio futurorū capillos iā tibi flāmeos auspicas. Lōgū
est inferi om̄ia quæ sequunt̄. Ille vero posterior vt in tales diceret.

i. Corint.
v. b.

Matt. v. f

De doctrina christiana

Ambro.
lib. i. de
virginibus.

Hinc illa inquit nascuntur incentiua vitiatorum: vt quæsitis coloribus ora depingant dum viris displicere formidant: & de adulterio vultus medicant adulterium castitatis. quanta hæc ametia effigie mutare naturæ picturam querere: & dum verentur maritale iudicium proprium perdere. Prior enim de se pronunciat quæ cupit mutare quod nata est: ita dum alii studet placere: prius ipsa sibi displicet: quæ iudicem mulier deformitatis tuæ requirunt veriorē quæ te ipsam quæ videri times? Si pulchra es quod absconderis? Si deformis: cur te formosam esse metiris: nec tuæ conscientie: nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim adulteram diligit: tu adultero vis placere: & irasceris si amet aliam qui adulterare in te docet. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari refugit etiam quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier: non alteri tamen sed sibi peccat. Tolerabiliora prope modum in adulterio crimina sunt. Ibi enim pudicitia: hic natura adulterat. Satis vt existimo apparet: feminas ne suam facis adulterent formam & ad pudorem & ad timorem hac facundia vehementer impelli. Proinde neque summissum neque temperatum: sed grade oïno genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his aut quos duos ex oïbus proponere volui: & in aliis ecclesiasticis viris & bona & bene. i. sicut res postulat: acute: ornate: ardentemque dicentibus per multa eorum scripta vel dicta posunt hæc tria genera reperiri & assidua lectione vel auditione admixta exercitatione studentibus inolescere.

Quid utilitatis conferat variatio modorum dicendi. Cap. xxii.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere: immo quatum congrue fieri potest oïbus generibus dictio varianda est. Nam quando plura est in vno genere: minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio transit: etiam si longius eat decetius procedit oratio: quamuis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium quibus non sinunt in eorum qui audiunt frigescere vel tepescere sensibus. Verumtamen facilius summissum solum quam solum grade diutius tolerari potest. Comotio prope animi quanto magis excitanda est: vt nobis assentiat auditor: tanto minus in ea teneri potest: cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cauendum est: ne dum volumus altius erigere quod erectum est: etiam inde decidat: quo fuerat exercitatione productum. Interpositis vero quæ sunt dicenda summissius: bene redit ad ea quæ oportet est graditer dici: vt dictiois impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit vt grade dicendi genus si diutius est dicendum: non debeat esse solum: sed aliorum generum interpositione varietur ei tamen generi dictio tota tribuat cuius copia præualuerit.

Quo loco quodlibet dicendi genus: & quomodo
fungi debeat.

Cap. xxiii.

Liber quartus.

Interest em̄ qđ genus cui generi apponat̄ vel adhibeat̄ certis & necessariis locis. Nā & ī grādī gñe sēp: aut pene sēp tēpata decet esse pricipia. Et in potestate est eloquētis vt dicant̄ nōnulla summis se: etiā que possent grāditer dici: vt ea que dicunt̄ grāditer ex illorū fiāt cōparatiōe grādiora: & eorū tanq̄ vmbriis luminosiora reddantur. In quocūq; aut̄ gñe aliq̄ questionū vincula soluēda sunt: acumine op̄ est qđ sibi summis gen̄ pprie vēdicat. Ac per hoc eo gñe vtēdū est & in aliis duob; generib;: qñ eis ista incidūt sicut laudādū aliquid vel vituperādū vbi nec dānatio cuiusq; nec liberatio nec ad actionē quālibet assensio requirit̄ in quocumq; alio gñe occurrerit gen̄ adhibēdū & interponēdū est tēperatū. In grādī ergo gñe inueniūt suos locos duo cetera: & in summis silr. Tēperatū autē gen̄ nō quidē sēp: sed tñ aliqñ summis idiget: si vt dixi questio cui; nodus est soluēdus icurrat: vel qñ nōnulla que ornari possent: ideo nō ornant̄: sed summis sermōe dicunt̄: vt qbusdā q̄si toris ornamentorū prebeāt eminentiorē locū. Grāde aut̄ gen̄ tēpata dictio nō requirit. Ad delectādos quippe aīos nō ad mouēdos ipsa suscipitur.

Quo signo p̄cipiat̄ grādiloquiū effect; mōstrat̄ exēplo. Ca. xxiiii.

Non sane si dicētī crebrī; & vehemētī; acclameſ: ideo grāditer putādus est dicere: hoc em̄ & acumina summissi gñis & ornamenta faciūt tēpati. Grāde aut̄ gen̄ plerūq; pōdere suos voces premit: sed lachrymas exprimit. Deniq; cū apud cēsareā mauritanīæ dissuaderē populo pugnāciuilē vel potī; plusq; ciuilē q̄ cateruā vocabāt: neq; em̄ ciues tm̄modo sed etiā pp̄inqui fratres: postremo parētes ac filii lapidib; iter se in duas ptes diuisi p̄ aliq̄t dies cōtinuos & certo tēpe anni solēniter dīmīcabāt: & qsq; vt quēq; poterat occidebat. Egī quidē grāditer quātū valui: vt tā crudele & inueteratū malū de cordib; & morib; eorū auellerē pellerēq; dicēdo: nō tñ egisse me aliquid putauī: cū eos audirē acclamātes: sed cū flētes viderē. Acclamationib; quippe se doceri & delectari: flētī aut̄ lachrymis indicabāt. Quas vbi aspexī imanē illā cōsuetudinē a patrib; & auis lōgeq; a maiorib; traditā: que pectora eorū hostiliter obsidebat vel potius possidebat: victā anteq; re ipsa id ostēderēt credidī. Moxq; sermōe finito ad agēdas deo gratias corda atq; ora cōuertī. Et ecce iā ferme octo vel ampli; anni sunt pp̄itio xp̄o: ex quo illic nihīl tale tentatū est. Sūt & alia experimēta multa quib; didicim; hoies: quid in eis fecerit sapiētis grāditas dictiōis nō clamore potī; q̄ gemitu: aliquādo etiā lachrymis: postremo vitæ mutatiōe mōstrasse. Summis etiā dicēdi gñe sunt plerūq; mutati: sed vt qđ nesciebāt scirēt: aut qđ eis vt

De doctrina christiana.

debat incredibile crederet: non autē vt agerent quod agendū iam nouerāt & agere nolebāt. Ad huiusmodi nāq; duritiā flectendā debet grāditer dici. Nā & laudes & vituperatiōes quādo eloquēter dicunt: cū sint in genere tēperato: sic afficiunt quosdā: vt nō solū in laudib; & vituperationib; eloquētia delectent: verū etiā ipsi laudabiliter appetāt: fugiantq; vituperabiliter viuere. Sed nūquid oēs q; delectant: mutantur: sicut in grādī genere oēs qui flectunt agūt: & in sūmīssō genere oēs q; docent sciunt: aut credūt verū eē quod nesciunt.

Quomodo psuaderi possit in quolibet gñe dicēdi. Cap. xxv.

UNde colligit illa duo genera qđ efficere intēdunt: hoc eis esse maxime necessariū: q; sapienter & eloquēter volūt dicere. Illud vero qđ agit gñe tēperato: id est vt eloquētia ipsa delectet: nō est ppter seipsū vsurpandū: sed vt reb; q; utiliter honesteq; dicunt: si nec docēte indigēt eloquio: nec mouēte: quia & scientes & fauētes auditores habēt aliquāto prōptius ex ipsa delectatione elocutionis: accedat vel tenacius adherere assensus. Nā cū eloquētiē sit vniuersale officium in quocūq; istorū triū generū dicere apte ad psuasionē: finis autē id qđ intēdis psuadere dicendo: in quocūq; istorū triū generū dicit quidē eloquēs apte ad psuasionē: sed nisi psuadeat ad finē nō puenit eloquētiē. Persuadet autē in sūmīssō genere vera eē quę dicit. Persuadet in grādī vt agant: q; agenda iā esse sciunt: nec tñ aguntur. Persuadet in gñe tēperato pulchre ornateq; dicere. Quo fine nobis quid opus est? Appetant eū q; lingua gloriant: & se in panegyricis talibusq; dictionib; iactāt: vbi nec docēdis: nec ad aliquid agendū mouēdis: sed tantūmodo est delectādus auditor. Nos vero istū finē referamus ad alterū finē: vt scilicet qđ efficere volumus cū grāditer dicimus: hoc etiā isto velimus id est vt bona morū diligant: vel deuitent mala: si ab hac actione nō sic alieni sunt hoīes: vt ad eam grādī genere dictionis vrgendū videant: aut si iā id agunt: vt agant studiosius: atq; in eo firmiter pseuerent. Ita fit vt etiā tēperati generis ornatu nō iactāter: sed prudenter vtamur: nō eius finē cōtenti quo tantūmodo delectatur auditor: sed hoc potius agentes vt etiā ipso ad bonum quod psuadere volumus: adiuuetur.

Quid agendum sit vt doctor non modo sapienter sed eloquenter dicat. Cap. xxvi.

Illa itaq; tria q; supra posuim; eū qui sapienter dicit si etiā eloquenter vult dicere: id agere debere: vt intelligēter: vt libēter: vt obediēter audiat: nō sic accipiēda sunt tanq; singula illis trib; dicēdi generib; ita tribuant: vt ad sūmīssum intelligenter: ad tēper-

Liber quartus.

ratū libenter: ad grāde p̄tineat obediēter audiri: sed sic potius vt
hec tria semp̄ intēdat: & quātū p̄t agat: etiā cū in illorum singulo
quoq; versat̄. Nolumus em̄ fastidiri etiā qđ summisse dicimus: ac p̄
hoc nō solum volumus intelligenter: verū etiā libēter audiri. Quid
aut̄ agimus diuinis testimoniis docēdo qđ dicimus: nisi vt obediē-
ter audiamur idest vt credat̄ eis opitulāte illo cui dictū est. Testimo-
nia tua credibilia facta sunt valde. Quid etiā cupit nisi credi: qui ali-
quid licet summisso eloquio discētib; narrat? Et quis velit eum au-
dire: nisi auditore nōnulla etiā suauitate detineat? Nā si non intelli-
gat: quis nesciat: nec libēter eū posse nec obediēter audiri. Plærūq;
autē dictio ipsa summissa dū soluit difficillimas q̄stiones: & in op̄is
nata manifestatiōe demōstrat: dum sentētias acutissimas de nescio
quib; quasi cauernis vnde nō sperabat̄: eruit & ostendit: dū aduer-
sariū cōuincit errorē: & docet falsum eē: qđ ab illo dici videbat̄ inui-
ctū: maxime quādo adest ei quoddā decus nō appetitū: sed quodā-
modo naturale: & qñ nōnulla nō iactātacula sed q̄si necessaria: atq;
vt ita dicā ipsi reb; exorta numerositas clausular;: tantas acclama-
tiones excitat vt vix intelligat̄ esse summissa. nō em̄ quia neq; ince-
dit ornata neq; armata: sed tāq; nuda cōgredit̄: ideo nō aduersariū
neruis lacertisq; collidit: & obsistentem subruūt: ac destruit mēbris
fortissimis falsitatē. Vnde autē crebro & multū acclamat̄ ita dicen-
tib;: nisi quia veritas sic demōstrata: sic defensa: sic inuicta delectat?
Et in hoc igit̄ genere summisso iste noster doctor & dictor id agere
debet: vt nō solū intelligenter: verū etiā libenter & obediēter au-
diat̄. Illa quoq; eloquentia generis tēperati apud eloquentē eccle-
siasticū nec inornata relinquit̄: nec indecēter ornatur: nec solū hoc
appetit vt delectet: quod solū apud alios p̄fitetur: verū etiā in his
q̄ laudat siue vituperat: istis appetēdis vel firmius tenēdis: illis aut̄
vitandis vel respuēdis: vult vtq; obediēter audiri. Si aut̄ nō audit̄
intelligēter: nec libēter p̄t. Proinde illa tria: vt intelligāt q̄ audiūt: vt
delectent̄: vt obediāt: etiā in hoc genere agendū est: vbi tenet dele-
ctatio principatū. Iā vero vbi mouere & flectere grādī genere opus
est auditorem: quod tūc est opus: qñ & veraciter dici & suauiter cō-
fitei: & tamē nō vult facere quod dicit̄: dicendū est p̄culdubio grā-
diter. Sed qs mouet̄: si nescit quod dicitur? Aut qs tenet̄ vt audiat:
si nō delectatur? Vnde & in isto genere vbi ad obediētiā cor durū
dictionis granditate flectendū est: nisi & intelligenter & libēter qui
dicit̄ audiatur: non potest obediēter audiri.

Quid cogat malos p̄dicatores moribus bona dicere: licet

Psalmus
xcii.

De doctrina christiana

mala faciant. Cap. xxvii.

Habet autē vt obediēter audiatur: quantulacūq; granditate dictionis maius pondus vita dicentis. nā qui sapienter: & eloquēter dicit: viuūt autē nequiter: erudit quidē multos dicēdi studio: quāuis aīe suę sit inutilis: sicut scriptū est. Scribē & pharisei i cathedra moysi sederūt: qui dicūt facite: q̄ autē faciunt facere nolite. Dicunt em̄ & nō faciūt. Vnde ait apostolus. Siue occasione siue veritate christus annūcietur: christus autē veritas est: & tñ etiā nō veritate annūciari veritas pōt: idest vt a prauo & fallaci corde q̄ recta & vera sunt p̄dicent̄. Sic quippe annūciat̄ iesus xp̄us ab eis q̄ sua q̄runt: nō q̄ iesu christi. Sed qm̄ boni fideles nō quēlibet hoīm sed ipsū obediēter audiunt: q̄ ait quę dicūt facite: q̄ autē faciūt facere nolite: dicūt em̄ & nō faciūt: ideo audiunt̄ vtiliter etiā q̄ inutiliter agūt. Sua em̄ quērerere student: sed sua docere nō audēt de loco scilicet superiore sedis ecclesiasticę: quā sana doctrina cōstituit. Propter qd̄ ipse dñs priusq; de talib; qd̄ cōmemorauit diceret: p̄misit in cathedra moysi federunt. Illa ergo cathedra nō eorū sed moysi cogebat eos bona dicere etiā nō bona facientes. Agebāt ergo sua in vita sua docere autē sua cathedra illos nō p̄mittebat aliena. Multis itaq; p̄sunt docēdo q̄ nō faciunt: sed lōge plurib; prodesse faciendo q̄ dicūt. Abundāt em̄ q̄ male vitę suę defensionē ex ipsis suis p̄positis & doctorib; q̄runt: respondētes corde suo: aut etiā si ad hoc erūpunt ore suo atq; dicētes. Quod ipse mihi p̄cipis: cur ipse nō facis? Ita fit vt eū obediēter nō audiāt q̄ seipse nō audit: & verbū dei qd̄ eis p̄dicat̄: simul cū ipso p̄dicatore cōtēnant. Deniq; apostolus scribens ad Timotheum cū dixisset: nemo adolescentiā tuā contēnat: subiēcit vñ non contemneret̄ atq; ait. Sed forma esto fidelium in sermone: in conuersatione: in dilectione: in fide: in castitate.

Quid sit bonum doctorem non solum eloquenter sed & sapienter dicere. Cap. xxviii.

Talis doctor vt obediēter audiat̄ nō imprudēter: nō solū sūmisse ac tēperate: verū etiā grāditer dicit q̄ nō contēptibiliter viuūt. Sic nāq; eligit bonā vitā: vt etiā bonā nō negligat famā: sed p̄uideat bona corā deo & hoīb; q̄ tū pōt illū timēdo: his consulēdo. In ipso etiā sermone malit reb; placere q̄ verbis: nec existimet dici melius: nisi qd̄ dicit̄ verius. Nec doctor verbis seruat: sed verba doctori. Hoc est em̄ qd̄ ap̄tus ait: nō in sapientia verbū ne euacuet̄ crux xp̄i. Ad hoc valet et̄ qd̄ ait ad timotheū. Nolī verbis cōtēdere: ad nihil em̄ vtile ē nisi ad subuersionē audietū. Neq; em̄ hoc ideo dictū

Matthe.
xxiii.a.

Philip.
i.c.

Philip.
ii.c.

Matthe.
xxiii.a.

ii. Timo.
iiii.c.

ii. Corit.
viii.d.

i. Corin.
i.c.

i. Timo.
ii.c.

Liber quartus.

est: ut aduersariis oppugnātibus veritatē nihil nos p̄ veritate dica-
m⁹. Et vbi erit qđ cū ostēderet q̄lis eē episcop⁹ debeat: at iter cetera
vt potēs sit in doctrina sana: & cōtradicētes possit redarguere. Ver-
bis em̄ contēdere ē nō curare quō error veritate vincat: sed quō tua
dictio dictioni p̄ferat alterius. Porro q̄ nō verbis cōtēdit: siue sūmis
se: siue tēperate: siue grāditer dicat: id agit verbis vt veritas patefiat:
veritas placeat: veritas moueat: qm̄ nec ipsa q̄ p̄cepti finis & ple-
nitudō legis est charitas: vllō mō recta eē pōt: si ea q̄ diligunt nō ve-
ra sed falsa sūt. Sicut autē cuius pulchrū corpus deformis ē animus
magis dolendus ē: q̄ si deforme haberet corp⁹: ita q̄ eloquēter q̄ fal-
sa sūt dicūt magis miserādī sūt q̄ si talia deformiter dicerēt. Quid ē
ergo nō solū eloquēter: verū et sapiēter dicere: nisi verba ī sūmisso
gñe sufficiētia: in tēperato splendētia: in grādī vehemētia: veris tñ
reb⁹ q̄s audiri oporteat adhibere. Sed qvtrūq; nō pōt dicat sapiēter
qđ nō dicit eloquēter: potius q̄ dicat eloquēter quod dicit īsapiēter.

i. Timot.
i. a.

Quomodo malī p̄dicatores componendo quod malī prae-
dicant ab se aliena abdicant. Cap. xxix.

SI autē ne hoc quidē potest: ita cōuerse: vt nō solū p̄mīum
sibi cōparet: sed etiā p̄beat aliis exemplum: & sit ei quasi co-
pia dicēdi forma viuendi. Sūt sane quidā q̄ bene p̄nunciare possūt:
quid autē p̄nuncient: excogitare nō possūt. Quod si ab aliis sumāt
eloquēter sapienterq; cōscriptū: memoriēq; cōmendent: atq; ad po-
pulū proferāt: si eam p̄sonā gerunt: nō improbe faciunt. Sic em̄ qđ
p̄fecto vtile est: multi p̄dicatores veritatis fiunt: nec multi magis-
tri: si vnus veri magistri id ipsū dicāt oēs: & nō sint in eis schisma-
ta. Nec deterrendī sunt istī voce ieremię p̄phetę: per quem deus ar-
guit eos q̄ furant verba eius v̄ n̄ quisq; a proximo suo. Quī enim
furant: alienū auferūt: verbū autē dei nō est alienū ab eis qui obtē-
perāt ei: potiusq; ille dicit aliena: quī cū dicat bene viuūt male. Que-
cūq; em̄ bona dicit: eius excogitari vident ingenio: sed ab eius mo-
rib⁹ aliena sunt. Eos itaq; dicit deus furari verba sua: qui boni vo-
lūt videri loquēds q̄ dei sūt: cū malī sint faciendo q̄ sua sūt. Nec sa-
ne ipsi dicūt bona q̄ dicūt: si diligenter attēdas. Quō em̄ dicūt ver-
bis: qđ negāt factis? Nō em̄ frustra de talib⁹ ait ap̄l⁹s. Cōfitemt se
nosse deū: factis autē negant. Modo quodā ergo dicunt: rursus alio
modo nō ipsi dicūt: qm̄ vtrūq; verum est qđ ait veritas. De talibus
em̄ loquēs: q̄ dicūt inquit facite: q̄ aut faciunt facere nolite: hoc est
qđ ex ore illorū auditis: facite: qđ in ope videtis facere nolite: dicūt
em̄ inquit & nō faciūt. Ergo q̄uis nō faciūt: tamē dicūt. Sed alio lo-

Matthe.
xxiii. a.
i. Corin.
i. b.
Eremias
xxiii. f.

ad Titū. f.
d.
Matthe.
xxiii. a.

Liber quartus.

Matt. xii co tales arguēs. Hypocritæ inquit quomodo potestis bona loqui
c. cū sitis malī? Ac p hoc & ea q̄ dicūt qñ bona dicūt nō ipsi dicūt: vo
lūtate scilicet atq; opere negādo qđ dicūt. Vnde cōtingit vt homo
disertus & malus sermonē quo veritas p̄dicet: dicendum ab alio
nō diserto sed bono ipse cōponat. Quod cū fit: ipse a seipso tradit
alienū: ille ab alieno accepit suū. Cū vero boni fidelib⁹ hanc operā
cōmendāt: vtriq; sua dicūt: quia & deus ipsoꝝ est: cuius sunt illa q̄
dicūt: & ea sua faciunt: q̄ non ipsi cōponere potuerūt: qui secundū
illa composite viuunt.

Quod p̄dicator orare debeat deum vt donet: & quid p̄di
candum sit & agendum. Cap. xxx.

Sive autē apud pplm vel apud quoslibet iam iamq; dicturus:
siue qđ apud populū dicēdū vel ab eis q̄ voluerint aut potue
rint legēdū ē dictaturus: oret vt deus sermonē bonū det in os eius.
Si em̄ regina orauit ester p̄ suę gētis tēporali salute locutura apud
regē: vt in os eius deus cōgruū sermonē daret: quantomagis orare
debet vt tale munus accipiat: qui pro eterna hominū salute in ver
bo & doctrina laborat. Illi vero qui ea dicturi sunt que ab aliis acce
perūt: & anteq̄ accipiant: orent p̄ eis a quib⁹ accipiūt: vt eis detur
quod p̄ eos accipere volūt: & cū acceperint orent: vt bene & ipsi p̄
ferant: & illi ad quos p̄ferūt sumant: & de prospero exitu dictionis
eidē gratias agant: a quo se id accepisse nō dubitāt: vt qui gloriatur
in illo gloriēt in cuius manu sunt & nos & sermones nostri.

Cui liber iste vel nimis longus sit vel breuis. Cap. xxxi.

II. Corin.
x. d
Sap. vii.
b.

Longior euasit liber hic q̄ volebā quāq; putauerā. Sed legen
ti vel audienti cui gratus est: longus nō est. Cui aut longus ē:
per partes eū legat: qui habere vult cognitū. Quē vero eius cogni
tionis nō piget: de lōgitudine nō querat. Ego tñ deo nostro gr̄as
ago: q̄ in his quattuor libris nō qualis ego essem cui multa desūt:
sed qualis eē debeat q̄ in doctrina sana: idest christiana nō solū sibi:
sed aliis etiā laborare studet: quātulacūq; potui facultate differui.

Dñi Aurelii Augustini de doctrina christiana libri
quattuor expliciti atq; absoluti in officina Arnaldi
Guillelmi de Brocar. que est Compluti Carpetanię
nonis Iulii Anno. M. D. XXI.